ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى

19

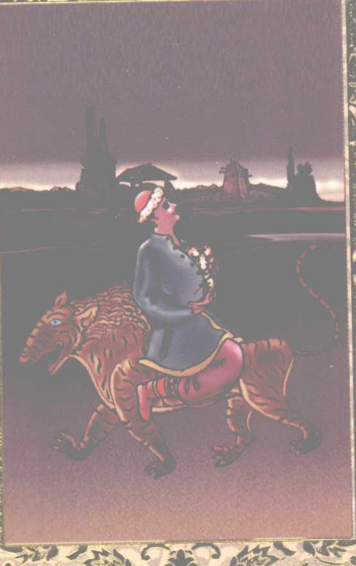

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مۇقاۋا رەسىمنى سىزغۇچى : مەمەت ئابدۇرېھىم
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى : مەمەت نەۋبەت

ISBN 978-7-228-12022-2
定价：12.00元

ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى

19

«ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى قامۇسى»
تەھرىر ھەيئىتى نەشرگە تەييارلىغان

—— شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ——

图书在版编目(CIP)数据

维吾尔民间故事. 19:维吾尔文/《维吾尔民间文学大典》编委会编. —乌鲁木齐：新疆人民出版社，2008.11
(维吾尔民间文学大典)
ISBN 978—7—228—12022—2

Ⅰ.维… Ⅱ.维… Ⅲ.维吾尔族—民间故事—作品集—中国—维吾尔语(中国少数民族语言) Ⅳ.I277.3

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2008)第 177993 号

策　　划	阿不都热合曼・艾白,艾合买提・伊明
责任编辑	艾合买提・伊明
责任校对	阿布勒孜・阿巴斯 等
封面设计	买买提・诺贝提
出版发行	新疆人民出版社
地　　址	乌鲁木齐市解放南路 348 号
电　　话	(0991)2827472
邮　　编	830001
经　　销	新疆维吾尔自治区新华书店
印　　刷	乌鲁木齐八家户彩印有限公司
开　　本	880×1230 毫米　1/32
印　　张	5
版　　次	2008 年 11 月第 1 版
印　　次	2008 年 11 月第 1 次印刷
印　　数	1—5000
定　　价	12.00 元

ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى — 19

نەشرگە تەييارلىغۇچى : «ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى قامۇسى» تەھرىر ھەيئىتى
پىلانلىغۇچىلار : ئابدۇراخمان ئەبەي ، ئەخمەت ئىمىن
مەسئۇل مۇھەررىرى : ئەخمەت ئىمىن
مەسئۇل كوررېكتورى : ئابلىز ئابباس قاتارلىقلار
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى : مەمەت نەۋبەت
نەشر قىلىپ تارقاتقۇچى : شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
ئادرېسى : ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 ـ نومۇر
تېلېفون : 0991—2827472
پوچتا نومۇرى : 830001
ساتقۇچى : شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى
باسقۇچى : ئۈرۈمچى باجياخۇ رەڭلىك باسما چەكلىك شىركىتى
فورماتى : 1230×880 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى : 5
نەشرى : 2008 ـ يىلى 11 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
باسمىسى : 2008 ـ يىلى 11 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى : 1—5000
كىتاب نومۇرى : ISBN 978—7—228—12022—2
باھاسى : 12.00 يۈەن

مۇھەررىردىن

ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى باي ۋە گۈزەل بىر خەزىنە. ئۇيغۇر خەلقى ئۆزىنىڭ بېسىپ ئۆتكەن ئۇزاق تارىخىي تەرەققىياتى جەريانىدا، ئۆزىنىڭ مىللىي تىلىنى، ئۆرپ - ئادىتىنى، مىللىي مەدەنىيىتىنى، جۇملىدىن باي، گۈزەل ۋە پارلاق ئېغىز ئەدەبىياتىنى بارلىققا كەلتۈرگەن. ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئۇزۇن تارىخقا، باي، چوڭقۇر مەزمۇنغا، ئۆزىگە خاس مىللىي ئۇسلۇب ۋە مىللىي شەكىلگە ئىگە بولۇپ، كۆزنى قاماشتۇرۇپ تۇرىدىغان بىر رەڭدار گۈلشەن. ئۇ ئۆزىنىڭ مەزمۇنىنىڭ چوڭقۇرلۇقى، بايلىقى ۋە كەڭلىكى بىلەن، شەكلىنىڭ خىلمۇخىللىقى ۋە گۈزەللىكى، تۈرىنىڭ كۆپلۈكى بىلەن كۆزگە ئالاھىدە چېلىقىدۇ.

ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى يۇقىرىقىدەك ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ ئەڭ ئومۇملاشقان بىر تۈرى ھېسابلىنىدۇ. ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى ئېغىزدىن ئېغىزغا، ئەۋلادتىن ئەۋلادقا كۆچۈش جەريانىدا خەلق ئاممىسى تەرىپىدىن پىششىقلىنىپ، ۋەقەلىكى تاۋلانغان، نەتىجىسى روشەن ھەم ئۈمىدۋار، تىلى تەسىرلىك ۋە گۈزەل بولۇپ يېتىلگەن.

ھەممىمىزگە مەلۇم، چۆچەك پېرسوناژلىرى بولغان، بىر پۈتۈن ۋەقەلىككە ئىگە نەسرىي ئەسەر. ئۇ ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ ھەرقانداق بىر تەرىپىنى ئەكس ئەتتۈرەلەيدۇ. ئۇ ئىجتىمائىي رېئاللىقنىڭ ئەمگەكچى خەلق مېڭىسىدىكى

ئىنكاسى، ئەمگەكچى خەلق تۇرمۇشىنىڭ، ئىدىيە ـ ھېسسىياتىنىڭ، غايە ۋە ئارمىنىنىڭ بەدىئىي ئىپادىسى. چۆچەكلەر ئاساسەن رېئالىزملىق بولىدۇ، ئۇنىڭدا يەنە ئاكتىپ رومانتىزمنىڭ قويۇق ئىپادىسىمۇ بولىدۇ. ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرىمۇ شۇنداق.

ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرىدە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئاق كۆڭۈللۈكى، ھەقىقەتپەرۋەرلىكى، ئەمگەكچان روھى، ساغلام ۋە گۈزەل ئەخلاقىي پەزىلىتى، ۋەتەنپەرۋەرلىكى، قەيسەرانە كۈرەش قىلىش ئىرادىسى، شۇنداقلا ئېسىل ئارزۇ ـ ئارمانلىرى ئىپادىلەنگەن. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئوبراز ئارقىلىق ئىپادىلىنىپ، كىشىلەرگە ياخشى بىلەن ياماننى، ھەق بىلەن ناھەقنى، ئۆز بىلەن دۈشمەننى، خۇنۈكلۈك بىلەن گۈزەللىكنى پەرق ئېتىشكە ياردەم بېرىدۇ. بىز بۇنىڭدىن خەلق چۆچەكلىرىنىڭ مۇئەييەن تەربىيىۋى رولىنى بايقىۋالالايمىز.

شۇنى قەيت قىلىشقا بولىدۇكى، خەلق چۆچەكلىرىنىڭ بالىلارغا بولغان تەربىيىۋى رولى تېخىمۇ زور بولىدۇ. بالىلار كىچىكىدىن تارتىپلا خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى، جۈملىدىن چۆچەكلەرنى ئاڭلىسا، ئۇلارنىڭ يۇمران قەلبىدە ياخشىلىق، ھەققانىيلىق، گۈزەللىك، ھاياتنى ۋە تەبىئەتنى سۆيۈش ئىستىكى ئويغىنىدۇ.

خەلق چۆچەكلىرىنىڭ تۇرمۇشنى، تارىخنى بىلىش ۋە چۈشىنىشتىكى رولى، خەلق تىلىنى ئۆگىنىشتىكى رولى، گۈزەللىك قارىشىنى يېتىلدۈرۈشتىكى ئېستېتىكىلىق رولى، كۆڭۈل ئېچىش رولىنىمۇ ئۇنىڭ تەربىيىۋى رولىدىن ئايرىپ قاراشقا بولمايدۇ. يۇقىرىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئۆزئارا باغلانغان، ئۆزئارا گىرەلەشكەن، سىڭىشىپ كەتكەن، بىر ـ بىرىنى تولۇقلىغان ۋە ئۆزئارا ماسلاشقان. بۇ خەلق

چۆچەكلىرىنىڭ خەلق تۇرمۇشى بىلەن قان ـ گۆشتەك زىچ مۇناسىۋىتى بارلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ.

خەلق چۆچەكلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان خەلق ئاغزاكى ئەدەبىياتى يېزىق شەكىللىنىشتىن بۇرۇنلا ۋۇجۇدقا كېلىپ، نۇرغۇن ئەسىرلەر مابەينىدە ئېغىزدىن ئېغىزغا كۆچۈپ يۈردى. يېزىق شەكىللەنگەندىن كېيىن ئۇنىڭ تەرەققىياتى يەنىلا توختاپ قالغىنى يوق. كېيىنكى مەزگىللەردە نۇرغۇن ئەللەردە خەلق چۆچەكلىرى يىغىپ خاتىرىلىنىپ، ئۇنىڭ يوقىلىپ كېتىشىدىن ساقلاپ قېلىش مۇكەممەللىشىشىگە كاپالەتلىك قىلىندى. بۇ ئىش بىزدە بۇرۇن ئانچە ـ مۇنچە ئىشلەنگەن بولسىمۇ، رەسمىي ئىشلەش ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 50 ـ يىللىرىدا باشلاندى دېيىشكە بولىدۇ. ئازادلىقتىن كېيىن ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى بىرقانچە توپلام قىلىپ ئىشلەنگەندى. 80 ـ، 90 ـ يىللارغا كەلگەندە ئېلىمىز بويىچە خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى توپلاش، رەتلەش، نەشر قىلىش دولقۇنىنىڭ تۈرتكىسىدە شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى ناھىيىلىرىگىچە خەلق چۆچەكلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرى كەڭ كۆلەمدە يىغىلدى، رەتلەندى ۋە مەخسۇس توپلاملار نەشر قىلىندى. مۇشۇ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا بۇ ئەسەرلەر قايتا ـ قايتا سېلىشتۇرۇش، رەتلەش، تاللاش ئارقىلىق سىستېمىلاشتۇرۇلۇپ زور ھەجىملىك «ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى قامۇسى» ۋۇجۇدقا كەلدى. قولىڭىزدىكى 23 قىسىملىق «ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» دەل مۇشۇ ئىلمىي ئەمگەكنىڭ مېۋىسى.

بۇ بىر يۈرۈش كىتابقا سېھرىي چۆچەكلەر، تۇرمۇش چۆچەكلىرى، چېچەنلەر ھەققىدىكى چۆچەكلەر، ھەجۋىي چۆچەكلەر، تېپىشماقلىق چۆچەكلەر، ھايۋانلار ھەققىدىكى چۆچەكلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان 300 دىن ئارتۇق چۆچەك

كىرگۈزۈلگەن ۋە مۇناسىپ قىزىقارلىق قىستۇرما رەسىملەر سەپلەنگەن.

ئىشىنىمىزكى، بۇ بىر يۈرۈش كىتاب خەلقىمىزنىڭ مەدەنىيەت تۇرمۇشىنى تېخىمۇ بېيىتىدۇ ۋە رەڭدار قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى تەتقىقاتچىلىرىنىمۇ مول ۋە رەڭدار ماتېرىيال مەنبەسى بىلەن تەمىنلەيدۇ، ئۇلار بۇ كىتابلىرىمىزدىن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ھەرقايسى تارىخىي دەۋرلەردىكى سىياسىي، تارىخىي، ئەخلاقىي، دىنىي ۋە ئېستېتىكلىق قاراشلىرىنى، ھەرقايسى تارىخىي دەۋرلەردىكى سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىي تۇرمۇشىنى، ئۆرپ ـ ئادەت ئالاھىدىلىكلىرىنى تەتقىق قىلىشتا مۇھىم يىپ ئۇچى ۋە ئىلھامغا ئېرىشەلەيدۇ. بىزنىڭ بۇ كىتابلارنى نەشرگە تەييارلاشتىكى ئاساسىي مۇددىئايىمىز دەل مۇشۇ.

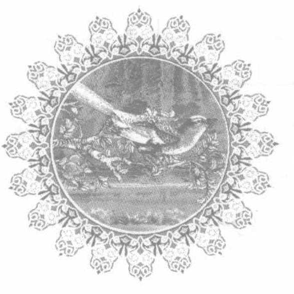

مۇندەرىجە

باغچى بىلەن بوياقچى 1

ئورنىنى كەم كۆلسا ئۆزى چۈشەر 6

ئەقىللىق كېلىن 16

ئەقىللىق دېھقان 21

چاققان ئوغرىنىڭ ۋەزىر بولۇشى 23

ئەقىلىڭ ــ بايلىقىڭ 36

قازى بىلەن مەھەممەت رازى 41

ئارغىماق ماجىراسى 61

پادىشاھ ھوشيار 69

مىراس 76

ئىككى باينى ئەپلىگەن مالاي 85

ھېكايە خۇمار پادىشاھ 90

قازىنىڭ قىزى 103

باي بىلەن چاكار 110

پادىشاھنىڭ كەنجى قىزى 114

بېگىمنىڭ تايغىنى 118

توغرا ھۆكۈم 122

گۈمۈش شاھزادە بىلەن چېچەن قىز 129

باغۋەن بوۋاي 133

بارىكاللا 135

ئەركەكمۇ، ئۇرغاچىمۇ 138

دانىشمەن ۋەزىر 140

كۆڭۈلدىكىدەك كېلىن 143

تەدبىرلىك باغۋەن 146

ياغاچچى بىلەن بوياقچى

بار ئىكەن، يوق ئىكەن، بۇرۇنقى زاماندا بىر پادىشاھنىڭ بىر ياغاچچىسى بىلەن بىر بوياقچىسى بار ئىكەن. بۇ ئىككى ئۇستا پادىشاھنىڭ پۈتۈن ئوردا - سارايلىرىنى ياساپ زىننەتلەيدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇ پادىشاھ ئۆلۈپ، ئورنىغا ئۇنىڭ ئوغلى پادىشاھ بوپتۇ. ياش پادىشاھ ھېلىقى ئىككى ئۇستىنى خۇددى ئۆز ۋاقتىدا ئاتىسى ئەتىۋارلىغاندەك ئەتىۋارلاپ ئىشلىتىپتۇ. ياغاچچى ئۇستا تولىمۇ تەدبىرلىك، توغرا ئادەم ئىكەن، لېكىن بوياقچى ئىچى تار، كۆرەلمەس، قارا كۆڭۈل ئادەم ئىكەن. ئۇ پادىشاھنىڭ ياغاچچى ئۇستىنى ياخشى كۆرگىنىنى كۆرەلمەيدىكەن، شۇڭا دائىم ياغاچچىنىڭ بىرەر ئەيىبىنى ئىزدەپ يۈرسىمۇ، لېكىن چويلىغا توختىغۇدەك بىر ئەيىب تاپالماپتۇ. ئىچى يامان بوياقچى ئۇنداق ئويلاپ، مۇنداق ئويلاپ ئاخىر ياغاچچىنى كۆزدىن يوقىتىشنىڭ ئامالىنى تېپىپتۇ - دە، بىر كۈنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ.

— ئى پادىشاھئالەم، — دەپ قول قوۋۇشتۇرۇپ، ئۆز مەقسىتىنى بايان قىلىشقا باشلاپتۇ بوياقچى، — جانابىلىرىنىڭ ئالدىغا ناھايىتى بىر نازۇك ئىش بىلەن كەلدىم، ئېيتاي دېسەم، قاراپ تۇرۇپ ئۆز ھەمراھىم ياغاچچى ئۇستىنىڭ جېنى-

غا زامىن بولۇپ قالارمەنمىكىن دەپ قورقتۇم، ئېيتماي دې-
سەم، جانابلىرىنىڭ بەرگەن تۈزىنى ئاياغ ئاستى قىلغاندەك
بولۇپ قالىمەنمىكىن دەپ قورقتۇم. ئاخىر ئويلاپ، جانابلىرى-
غا بولغان ساداقىتىمنى يوقىتىپ قويۇشنى ئۆزۈمگە ئىككىللا
ئالەمدە گۇناھ دەپ بىلىپ، بۇنى بايان قىلىش ئۈچۈن ھۇزۇر-
لىرىغا كەلدىم، — دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ پۈتۈن دىق-
قىتىنى بوياقچىغا قارىتىپ:

— قېنى، ماڭا بولغان ساداقىتىڭنى بايان قىلغايسەن، — دەپ جاۋاب كۈتۈپتۇ.

— تەقسىر، پېقىرلىرى ئاخشام — ئۇلۇغ ئازنا ئاخشىمى ئاجايىپ بىر سىرلىق چۈش كۆرۈپتىمەن، چۈشۈمدە جەننەت-نىڭ ئىچىدە يۈرگۈدەكمەن. جەننەتنىڭ ئاجايىپ گۈزەل باغلى-رىنى ئارىلاپ، ھۆر - غىلمانلار بىلەن سەيلە - تاماشا قىلىپ بىر پېشايۋاننىڭ قېشىغا بارسام، كۆزۈمگە تونۇش بىر زات كۆرۈندى. تەنلىرىم يايرىغاندەك بولدى. بايقىغۇدەك بولسام، ئۇ جانابلىرىنىڭ ئاتىسى مەرھۇم شاھىمىز ئىكەن. ئۇ زات مېنى كۆرۈپ ئورنىدىن تۇردى ۋە يېنىغا چاقىردى، قېشىغا باردىم. ئاتىلىرىنىڭ يۈز - كۆزى نۇرغا تولغان، ئەتراپىدا ھۆر - پە-رىلەر جەۋلان قىلىپ تۇرۇپتۇ، لېكىن پادىشاھىمىزنىڭ ئۇلار بىلەن زادى كارى يوق. مەن پادىشاھىمىزنىڭ نېمە ئۈچۈندۇر خاپا بولۇپ تۇرغىنىنى بايقىدىم. شاھىمىزدىن ئەھۋال سورىدىم. شاھىم مېنىڭ سوئالىمغا جاۋاب بەرمەي، جانابلىرىنى سورد-دى. مەن: «ئوغۇللىرى كاتتا سەلتەنەت بىلەن پادىشاھلىقنى قىلىۋاتىدۇ» دېدىم. لېكىن، شاھىم بۇ جاۋابقىمۇ قىزىقمىدى. مەن ھەيران بولدۇم. ئاخىر شاھىم: «مەن جەننەتتە خۇدانىڭ ئۇلۇغ رەھمىتىگە ئىگە بولدۇم. كۆرۈپ تۇرۇپسەن، جەننەتنىڭ ئىچى پاراغەت بىلەن تولغان، بىراق بۇ يەرلەردىكى ئىمارەتلەر

ئۇ ئالەمدە ياساتقان ئىمارەتلىرىمگە ئوخشىمىغانلىقى ئۈچۈنمۇ، مېنى ئانچە قىزىقتۇرالمىدى. مەن ئۆزۈمنىڭ ئۇ دۇنيادىكى ئىمارەتلىرىمگە ئوخشاش ئىمارەتلەردە تۇرۇشنى خالايتتىم، لېكىن جەننەتتە ئۇنداق ئۆيلەرنى ياسايدىغان مېنىڭ ياغاچچى ئۇستام يوق. ئەمدى سەن ئۇ دۇنياغا قايتساڭ، ئوغلۇمغا ئېيتىپ قويغىن، ئىلاج قىلىپ شۇ ياغاچچى ئۇستىنى مېنىڭ قېشىمغا ئەۋەتسۇن» دېدى. دەل شۇ ۋاقىتتا ئاتلىرى كۆزۈمدىن غايىب بولدى. مەن ھاياجان ئىچىدە ئويغىنىپ كەتتىم. ئويغانسام، مەزىن بامدات نامىزىغا ئەزان ئوقۇۋېتىپتۇ. دەررۇ ئورنۇمدىن تۇرۇپ تاھارەت ئالدىم ـ دە، ئىككى رەكەت ناماز ئوقۇپ، مەرھۇم شاھىم ئۈچۈن دۇئا قىلدىم. مانا، بولغان ئەھۋال شۇ. بۇنى جانابلىرىغا يەتكۈزمەسلىكنى ئۆزۈمگە مۇناسىپ كۆرمىدىم، ـــ دەپ بوياقچى كۆز يېشى قىپتۇ.

بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ چوڭقۇر خىيالغا چۆكۈپتۇ ۋە ئاخىردا ئاتىسىنىڭ بۇ ئارزۇسىنى يەردە قويماسلىق ئۈچۈن، قانداق قىلىش لازىملىقىنى ئويلاپتۇ، دەررۇ ئۆلىمالارنى چاقىرىپ مەسلىھەت سوراپتۇ. ئۆلىمالار كىتاب ئېچىپ، ئاخىر:

ـــ بۇنىڭ ئۈچۈن پۈتۈن شەھەر ئاھالىسىگە جاكار قىلىپ، بىر ھەپتىگىچە ئوتۇن يىغدۇرۇش لازىم. ئەنە شۇ ئوتۇننىڭ ئېگىزلىكىگە كۆز يەتمەيدىغان بولغاندا ئۇنىڭغا ئوت يېقىش كېرەك. ياغاچچى ئۇستىنى بولسا، شۇ ئوتۇننىڭ ئاستىغا باستۇرۇپ كۆيدۈرسەك، شەرت ئادا بولىدۇ. ئوت كۆيۈپ بولغاندىن كېيىن، پەرىشتىلەر ياغاچچىنى كۆتۈرۈپ ئۇ دۇنياغا ئاپىرىپ قويىدۇ، ـــ دەپ مەسلىھەت بېرىپتۇ.

ئۆلىمالارنىڭ بەرگەن مەسلىھىتى بويىچە پادىشاھ ياغاچچىغا بىر ھەپتە مۆھلەت بېرىپ، ئاھالىگە جاكارلاپ ئوتۇن يىغدۇرۇپتۇ. بۇنى ئۇققان ياغاچچى دەررۇ ئۆيىگە بېرىپ ئۆزد-

نى قۇتقۇزۇشنىڭ چارىسىنى كۆرۈپتۇ: ئۇ ئۆينىڭ ئىچىدىن
تاكى ئوتۇن دۆۋىلەنگەن يەرگە قەدەر لەخمە كولاپتۇ. بىر ھەپ-
تىدىن كېيىن پادىشاھنىڭ جاللاتلىرى كېلىپ ياغاچچىنى ئو-
تۇن دۆۋىلەنگەن يەرگە ئېلىپ بېرىپتۇ. ئۆلىمالارنىڭ دۇئاسىد-
دىن كېيىن، ئۇنى ئوتۇننىڭ تېگىگە باستۇرۇپتۇ. ياغاچچى
ئوتۇننىڭ ئاستىغا كىرىپ، مىڭ تەسلىكتە ھېلىقى تۆشۈكنى
تېپىپ، لەخمە بىلەن ساق ـ سالامەت ئۆيىگە كېلىۋاپتۇ. ئو-
تۇن بىرقانچە كۈن كۆيۈپ ئۆچۈپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ياش پادى-
شاھنىڭ كۆڭلى ئارام تېپىپتۇ.

ياغاچچى ئىككى ئايغىچە ۋاقىتنى ھېچكىمگە كۆرۈنمەي
ئۆيىدە ئۆتكۈزۈپتۇ. ئۇ ئويلا ـ ئويلا، مەن بۇ بوياقچىغا ھېچ-
بىر يامانلىق قىلمىسام، نېمە ئۈچۈن ماڭا قەست قىلىدۇ؟
زادى ئۇنىڭ كۆڭلى قارا ئادەم ئىكەن. ئەمدى ماڭا كولىغان
ئورىغا ئۆزى چۈشسۇن، دەپ بىر ئامال ئويلاپتۇ ـ دە، بىر
كۈنى سەھەر تۇرۇپ پادىشاھنىڭ ئوردىسىنىڭ قېشىغا بېرىپ-
تۇ. ئۇ دەرەخلەرگە يامد-
شىپ چىقىپ، پادىشاھ يا-
تىدىغان ئۆينىڭ ئۈستىگە
سەكرەپ چۈشۈپتۇ. ئۆگزد-
نىڭ قاتتىق غاراسلاپ
كەتكىنىدىن پادىشاھ چۆ-
چۈپ ئويغىنىپ كېتىپتۇ،
دەررۇ پاسىبانلىرىنى نېمە
ۋەقە بولغانلىقىنى بىلىپ
كىرىشكە بۇيرۇپتۇ.

پاسىبانلار ئۆگزىگە
چىقىپ قارىسا، ھېلىقى

ياغاچچى تۇرغۇدەك. ئۇلار ھەيران بولۇشۇپتۇ. ياغاچچى ئۇلارغا:

— قورقماڭلار، مەن ئەرشتىن چۈشتۈم. مەرھۇم پادىشاھىمغا جەننەتتە ئىمارەت ياساپ بەردىم. خۇدايىتائالا مېنىڭ ئەجىلىم تېخى پۈتمىگىنى ئۈچۈن يەنە بۇ دۇنياغا قايتۇرۇۋەتتى، — دەپتۇ.

بۇنى ئاڭلىغان پاسىبانلار ياغاچچىنى ئۆگزىدىن چۈشۈرۈپ، پادىشاھنىڭ قېشىغا ئەكىرىپتۇ. پادىشاھمۇ ھەيران قاپتۇ. ياغاچچى پادىشاھقا تەزىم قىلىپ، ئۆز سۆزىنى بايان قىپتۇ:

— ئەي ئۇلۇغ شاھىم، خۇدانىڭ ئىرادىسى بىلەن مەن جانابلىرىنىڭ ئاتىلىرىنىڭ خىزمىتىگە بېرىپ قايتتىم، ئىمارەت ياساپ بەردىم. ئاتىلىرى بۇ ئىشىم ئۈچۈن سىلىگە ناھايىتى جىق مىننەتدارلىق بىلدۈردى ۋە جانابلىرىنىڭ دۆلىتىنىڭ كۈندىن - كۈنگە ئۇلغىيىشى ئۈچۈن دۇئا قىلدى. خوش، ئەمدى مەقسەتكە كەلسەك، تەقسىر، مەن ئىمارەتنىڭ ياغاچچىلىق ئىشلىرىنى تاماملىدىم، بىراق سىر - بوياقلار بىلەن قىلىنىدىغان زىننەتلىرى تېخى ئىشلەنمىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئاتىلىرى رەھمىتى تېخى ئۇ ئۆيگە ئورۇنلاشمىدى. مەن بۇياققا قايتىشتا، ئاتىلىرى: «ئۆيىنىڭ زىننەتلىرى تېخى ئىشلەنمىدى، ئوغلۇم دەرھال بوياقچى ئۇستامنى ئەۋەتىۋەتسۇن. ئەگەر ئوغلۇم بۇنىمۇ بېجىرسە، مەن ھەددى - ھېسابسىز خۇش بولاتتىم» دېدى ۋە بۇ گەپنى ئۆزلىرىگە يەتكۈزۈپ قويۇشنى ماڭا تاپشۇردى.

بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ ياغاچچىدىن ناھايىتى مىننەتدار بولۇپ كېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئاتىسىنىڭ ئىككىنچى ئارزۇسىنىمۇ ئورۇنداش ئۈچۈن بەل باغلاپ، نۇرغۇن ئوتۇن يىغدۇرۇپ، يەتتە كۈندىن كېيىن بوياقچىنى كۆيدۈرۈۋېتىپتۇ.

ئۆزىنى كەم كۆرسە ئۆزى چۈشەر

بۇرۇن بۇرۇنكەن، تولكە خىزىركەن، ئېيىق پادىشاھ، مايمۇن ۋەزىركەن، بايلارنىڭ ئۆيى ساراي - قەسىركەن، گۆش دەپ ئالغىنىڭ ئۆپكە - بېغىركەن، گادايغا كۈن يوق، دۈمبە يېغىركەن. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە، بىر شەھەردە زالىم بىر باي بولغانىكەن.

شۇ شەھەرگە يېقىن يەردە ئولتۇرىدىغان بىر كەمبەغەل موزدۇز بولۇپ، ئۇنىڭ بىر تاز ئوغلى بار ئىكەن. ئۇ ئاتا كەسپىنى كۆڭۈل قويۇپ ئۆگەنگەچكە، ئۇنىڭ تىككەن ئاياغلىرى، ھەتتا شاھنىڭ ئىنئامىغا مۇشەررەپ بولغانىكەن. بۇنىڭدىن كۆزى قىزارغان شۇ شەھەرنىڭ ئاچ كۆز بېيى نىيىتىنى ئالا قىلىپ، موزدۇزنىڭ ئۆيىگە بالىسىنى ھۈنەر ئۆگىنىشكە شاگىرتلىققا ئېلىپ كەپتۇ. ئاق كۆڭۈل موزدۇز ئۇنىڭ ئوغلىنى ئېلىپ قاپتۇ.

ئەسلىدە باينىڭ ئەكەلگىنى باينىڭ ئۆز بالىسى بولماستىن، ئۇنىڭ قول ئاستىدا ئىشلەپ زۇلۇمغا چىدىماي قاچقاندا باي تەرىپىدىن تۇتۇۋېلىنىپ، قاتتىق تاياق دەستىدىن ئۆلەر ھالغا كېلىپ قالغان چاكار ئىكەن.

شۇ كېچىسى موزدۇز بىلەن بىر يەردە يېتىپ، تاڭ ئاتقۇچە ئۆزىنىڭ كەچۈرمىشىنى سۆزلەپ بەرگەن چاكار ئەتىسى

ئۆلۈپ قاپتۇ. بۇنى ئاڭلاپ، باي: «ئۆزۈڭنىڭ بالىسىنى تۆلەپ بېرىسەن، ئەگەر بەرمىسەڭ، خۇن دەۋاسى قىلىپ شاھقا ئەرز قىلىمەن!» دەپ مېيىتنى ئېلىپ كەتكىلى ئۇنىماپتۇ. موز- دۇزنىڭ ئوغلىدىن ئايرىلىشقا كۆزى قىيماپتۇ. باينىڭ غەرىزى- نى ئالدىن چۈشەنگەن موزدۇزنىڭ بالىسى: «دادا، مېنى چاكار- لىققا بېرىڭ، قالغىنىنى ئۆزۈم بىر تەرەپ قىلىمەن» دەپ تۇ- رۇۋاپتۇ. موزدوز ئامالسىز ئوغلىنى بايغا قوشۇپ قويۇپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ بالا باينىڭ ئۆيىدە كۆيۈپ - پىشىپ ئىش- لەپ، ئائىلىسىدىكىلەرنى باينىڭ ھەر خىل تۆھمەت - قىل- تاقلىرىدىن ھىمايە قىپتۇ.

ھەش - پەش دېگۈچە ئۈچ يىل ئۆتۈپتۇ، بالا بۇ جەرياندا بايغا نۇرغۇن پۇل تېپىپ بېرىپتۇ. باي بولسا، ئۇنىڭ ئەمگى- كى بەدىلىگە كەلگەن ھەممە نەرسىنى ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىپ، بالىغا ھېچنېمە بەرمەپتۇ. ئاچ كۆز باي ئۆزىنىڭ سايىسىدىن ئۆزى قورقۇپ، بۇنى ۋاقتىدا كۆزۈمدىن يوقاتمىسام، ئۇ مېنى يوقىتىدۇ، دەپ ئويلاپ بالىنى چاقىرتىپ، ئۆزىنىڭ بىر يەرگە بارىدىغانلىقىنى ئېيتىپ:

— ئەي تاز، مەن كەلگۈچە بىكار ئولتۇرماي ماۋۇ قۇمدا يىپ ئەش، يىپ بىلەن ئۇلتاڭ كەس، — دەپتۇ. باينىڭ بۇيى- رۇقى بالىغا ئەزرائىلىنىڭ شەپىسىدەك بىلىنىپتۇ.

— بولىدۇ، باي غوجام، — دەپتۇ تاز.

باي كەتكەندىن كېيىن، ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆيىگە يۈگۈرۈپ بېرىپ بىر نان بىلەن بىر چىنە قايماقنى ئەكېلىپ قويۇپتۇ. كەچ بولغاندا باي قايتىپ كەپتۇ. تاز بولسا، قايماق بىلەن ناننى باينىڭ ئالدىغا ئەكېلىپ:

— ماۋۇ نان بىلەن قايماقنى ئاپام سىلىگە ئەۋەتتى. نان- نى ئۇشتۇماي يېسۇن، قايماقنى بۇزماي ئىچسۇن، دەيدۇ، —

دەپتۇ. باي ئاچچىقى بىلەن:
— ۋاي تاز، ناننى ئوشتۇماي قانداق يېگىلى، قايماقنى بۇزماي قانداق ئىچكىلى بولسۇن؟ ! — دەپ كايىپ كېتىپتۇ. مۇشۇ گەپنى كۈتۈپ تۇرغان تاز:
— باي غوجام، قۇم بىلەن يىپ ئەشكىلى، يىپ بىلەن ئۆلتاڭ كەسكىلى بولغان يەردە، نېمىشقا ناننى ئوشتۇماي يېگىلى، قايماقنى بۇزماي ئىچكىلى بولمايدىكەن؟ ! — دەپتۇ.
بالىدىن لەت بولغان باي ئاسماندىن يەرگە چۈشكەندەك بولۇپ، ئىمانى قىرىق گەز ئۇچۇپتۇ ۋە بالىغا ئۆچمەنلىكى تېخىمۇ ئېشىپتۇ.
باينىڭ بەش ياشلىق بالىسى بولۇپ، باينىڭ خوتۇنى ئاپىسىنىڭ ئۆيىگە كېتىپ، بالىسى باينىڭ يېنىدا قالغانىكەن. بىر ئاخشىمى قورسىقى ئاغرىپ ياتالمىغان باينىڭ بالىسى تەرەت قىلىمەن دەپ جېدەل قىپتۇ. باي تازغا بالىنى تالاغا ئاچىقىپ تەرەت قىلغۇزۇپ كىرىشنى ئېيتىپتۇ. تاز باينىڭ بالىسىغا: «تەرەت قىلساڭ، كەينىڭگە بىگىز تىقىمەن» دەپ بالىنى تەرەت قىلغۇزماي ئەكىرىپتۇ. بالا ئورۇنغا كىرىپ يەنە جېدەل قىلىشقا باشلاپتۇ، باي يەنە تازغا بۇيرۇپتۇ، تاز يەنە تەرەت قىلغۇزماي ئەكىرىپتۇ. بۇ ئىش تۆت - بەش قېتىم تەكرارلىنىپتۇ. ئۇيقۇلۇقتا ئاچچىقىنى باسالمىغان باي:
— هوي تاز، ماۋۇ شۇمنى بېسىقتۇر، — دەپتۇ. باينىڭ ئاغزىدىن مۇشۇنداق بىر گەپنىڭ چىقىشىنى كۈتۈپ تۇرغان تاز باينىڭ بالىسىنى ئېغىلغا ئەكىرىپ توقماق بىلەن بىرنى ئۇرۇپ بېسىقتۇرۇپ، تامغا يۆلەپ، غۇلچىنى كېرىپ قويۇپ يېنىپ كىرىپتۇ.
— بالا قېنى؟ — دەپتۇ باي.
— باي غوجام، غوجىزادىلىرى كىچىك بولغان بىلەن

ئەقلى چوڭ ئىكەن. «ئاتام قېرىپ قالدى، ئاتام ئۆلسە، ماڭا قانچىلىك مىراس قالىدىكىن، ئۆلچەپ باقاي» دەپ تامنى غۇلاچلاپ قالدى. ئېلىپ كىرەي دېسەم، ئۇنىماي تۇرۇۋالدى، — دەپتۇ تاز. بۇ گەپنى ئاڭلاپ باينىڭ ئاچچىقى كېلىپ، قولىغا كەكنى ئېلىپ ئېغىلغا يۈگۈرۈپتۇ. تاز شام كۆتۈرۈپ كىرىپتۇ. باي شامنىڭ يورۇقىدا قارىسا، راستىتىنلا بالىسى تامنى غۇلاچلاپ تۇرغانىكەن، باي غەزىپىگە پايلىماي: «مانا، ساڭا تېگىدىغان يەر ـ زېمىن» دەپ، بالىسىنىڭ بېشىغا كەكە بىلەن بىرنى قويۇپ ئۆلتۈرۈپتۇ، ئاندىن تازغا:

— سەن بېرىپ گۆر كولا، كۆمىدىغان يەرلىك قۇلىقىڭ بىلەن تەڭ بولسۇن، — دەپتۇ. تاز قەبرىستانلىققا بېرىپ بىر كەتمەن چېپىپ قويۇپ بەخىرامان ئۇخلاپتۇ.

باي ئەتىسى جامائەتنى يىغىپ جەسەتنى يەرلىككە ئېلىپ چىقسا، گۆر تەييار بولمىغانىكەن. باي:

— ھەي تاز، قېنى چاپقان گۆرلۈكۈڭ ؟ — دەپتۇ.
— ۋاي باي غوجام، ئۆزلىرى قۇلىقىڭغا چېنەپ قازغىن دېگەنتىلە، ئۇن قۇلاق تېرەنلىكتە كولىۋەتتىم. ئەگەر تېرەن بولۇپ قالغان بولسا، توپا سىيرىپ ئازراق تىندۇرۇۋېتەي، — دەپتۇ تاز. باي خاپىچىلىقتا يېرىلغۇدەك بولۇپ، ئۆزى گۆر كولاشقا باشلاپتۇ...
شۇنداق قىلىپ، ھەش - پەش دېگۈچە قىرىق كۈن بوپ-تۇ. نەزىر - چىراغ ئىشلىرى ئۆچۈن ئوتۇن كېرەك بوپتۇ.
— ھوي تاز، سەن ھارۋىنى قوشۇپ جاڭگالغا بېرىپ، بىر ھارۋا يانتاق سۆرىتىپ كەل، — دەپتۇ. باينىڭ مەقسىتى-لىق بىر ھارۋا ئوتۇندىن تاشقىرى ھارۋىنىڭ كەينىگە يەنە بىر باغلام يانتاقنى سۆرىتىپ ئەكەلدۈرۈش ئىكەن.
تاز جاڭگالغا بېرىپ ئاتنى ئوتلىغىلى قويۇۋېتىپ، ئۆزى بىر سايە جاينى تېپىپ ئۇخلاپ، كەچ بولغاندا بىر باغلام يان-تاقنى سۆرىتىپ قايتىپ كەپتۇ.
— ھەي تاز، ئېلىپ كەلگىنىڭ مۇشۇمۇ؟ — دەپ كايىپ كېتىپتۇ باي. تاز:
— باي غوجام، ھارۋىنىڭ ئارقىسىغا سۆرىتىپ ئە-كەل دېمىگەنمىدىلە، مانا سۆرىتىپ ئەكەلدىم، — دەپتۇ. باي غەزەپتىن يېرىلىپ كېتەي دەپتۇ.
بىر كۈنى تۇيۇقسىزلا پادىشاھ ئوردىسىدىن تازنى چاقىر-غىلى ئادەم كەپتۇ. تاز بۇ خەۋەردىن ھەيران بولۇپ، ئوردىغا بېرىپتۇ. ئەسلىدە ئىش مۇنداق ئىكەن: پادىشاھ تازغا بىر جۈپ ئاياغ بۇيرۇتقانىكەن. باي تاز تىككەن بىر جۈپ ئاياغنى تىقى-ۋېلىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا بازاردىن ئادەتتىكى ئاياغدىن بىر جۈپ سېتىۋېلىپ پادىشاھقا ئاپىرىپ بەرگەنىكەن. تازدىن قۇتۇلۇشقا كۆزى يەتمىگەن باي ئۇنى پادىشاھ جاللاتلىرىنىڭ قىلىچىغا

يەم قىلىۋېتىش ئۈچۈن مۇشۇ چارىنى قوللانغانىكەن.

تاز شاھ ئوردىسىغا يېتىپ كەپتۇ. شاھ غەزەپ بىلەن:

— بۇ مەن بۇيرۇغان ئاياغقا ئوخشىمايدىغۇ؟ — دەپ بىر جۈپ ئاياغنى تازنىڭ ئالدىغا تاشلاپتۇ. تاز ئۇ ئاياغلارنى كۆرۈپ ھەيرانۇھەس بوپتۇ ۋە بۇ ئاياغلارنىڭ ئۆزى تىككەن ئاياغ ئەمەسلىكىنى ئىزھار قىپتۇ. شاھ باشقا مۇلازىملاردىن سۈرۈشتە قىلغانىكەن، باينىڭ يامان غەرىزى ئاشكارىلىنىپتۇ.

شاھ باينى زىندانغا سېلىپ، پۈتۈن مال - مۈلكىنى مۇسادىرە قىپتۇ. باينىڭ قول ئاستىدىكى چاكارلارمۇ ئازاد بوپتۇ، شۇ قاتاردا تازمۇ ئۆز ئۆيىگە تىنچ - ئامان قايتىپ كەپتۇ.

كۈنلەر، ئايلار ئۆتۈپ يېرىم يىلدەك بولغاندا، بىر كۈنى بىر گۈندىپاي كېلىپ تازنى زىندانبېگى چاقىرغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. بۇنى ئاڭلاپ تازنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر غەم - قايغۇغا پېتىپتۇ. تاز ئامالسىز بېرىشقا مەجبۇر بوپتۇ. تاز ھېچنېمىنى چۈشەنمەي، گۈندىخانىغا يېتىپ كەپتۇ، گۈندىخانىدا باي

بىلەن كۆرۈشۈپتۇ. باي:
— ئەي بالام، مانا كۆرۈپ تۇرۇپسەن، بۇ پەلەكنىڭ ئىـ-
شى. مەن قىلغان گۇناھلىرىمغا توۋا قىلدىم، مانا زىندانبېگى
گۇۋاھ بولسۇن. سېنى ئۆز بالامدەك كۆرۈپ چاقىرتتىم. ئايا-
لىم بىلمەيدىغان مېنىڭ تىللا پۇلنى ئېتىز چېتىدىكى بىر تۈپ
سېدە تۈۋىگە كۆمۈپ قويغانىدىم. سەن بېرىپ ئۇ پۇلنى ئېلىپ
يۈز تىللانى زىندانبېگىگە، ئون تىللانى سېنى چاقىرىپ كەل-
گەن گۇندىپايغا بەر، ئۈچ يۈز توقسان تىللانى سەن ئالغىن،
قالغان بەش يۈز تىللانى مەن كېيىنكى ئوقىتىم ئۈچۈن
دەسمايە قىلاي، — دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان تاز باينىڭ بىر يامان
غەرىزى بارلىقىنى سېزىپتۇ، لېكىن چاندۇرماي پۇلنى ئې-
لىپ، باينىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە يۈز تىللانى زىندانبېگىگە،
ئون تىللانى گۇندىپايغا بېرىپتۇ ۋە يېرىم كېچە بىلەن باينى
زىنداندىن ئاچىقىپتۇ. باي تازغا: «ياخشىلىقىڭ ئۈچۈن رەھ-
مەت» دەپ ئۆيىگە كېتىپتۇ. تاز باينىڭ يەنە نېمە ئويۇن ئوي-
نىماقچى ئىكەنلىكىنى بىلمەكچى بولۇپ، باينىڭ ئۆگزىسىگە
چىقىپ تۈڭلۈك تۈۋىدە يېتىپتۇ. كېچىدە باي خوتۇنىغا:
— ئەتە تازنى تۇتىدۇ. زىندانبېگى ئۇ يەردە بىر جەللـ-
گۇرنى ئۆلتۈرۈپ، بىر گۇندىپاينىڭ كىيىمىنى كىيگۈزۈپ
قويماقچى، پادىشاھقا، ھېلىقى تاز موزدۇز كۆزەتچىلىك قىـ-
لىۋاتقان گۇندىپايىنى ئۆلتۈرۈپ باينى ئېلىپ قېچىپتۇ، دەپ
مەلۇم قىلماقچى، — دەپتۇ.
ئەتىسى سەھەردە باي بىلەن خوتۇنى ئىككى تاغارغا قۇيـ-
ماق سېلىپ تالاغا ئاچىقىپتۇ. ئۇلار ئۆيدىكى ئىشلىرىنى بىر
تەرەپ قىلىشقا كىرىپ كەتكەن ۋاقىتتىن پايدىلىنىپ تاز تا-
غاردىكى قۇيماقنىڭ يېرىمىنى ئېلىۋېتىپ، ئىچىگە كىرىپ
يېتىۋاپتۇ. ئۇلار ئالدىراش ئىككى تاغارنى ئىككى ئېشەككە

ئارتىپ يولغا چىقىپتۇ. يېرىم كۈن يول ماڭغاندىن كېيىن،
باي خوتۇنىغا:
— ئەجەب قۇتۇلدۇق تازدىن. ئۇ ھازىر مېنىڭ ئورنۇمدا
زىنداندا ياتقاندۇ، — دەپتۇ. شۇ چاغدا ئۇلارغا: «قۇتۇلمىغايسەن
مەن تازدىن» دېگەن بىر ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ. باي چۆچۈپ كې-
تىپتۇ.
— ھوي دادىسى، تاز بىرنەچچە يىل بىزنىڭ ئۆيدە تۇر-
غاچقا، ئۇنىڭ ئاۋازى قۇلاقتا سىڭىپ قالغان، شۇڭا بىزگە شۇ
تونۇش ئاۋاز ئاڭلانغاندەك تۇيۇلۇۋاتىدۇ، — دەپتۇ باينىڭ خو-
تۇنى.
— ئۇ تازنىڭ جېنى شۇنداق مەھكەم ئىكەنكى، بىر قې-
تىم مەن ئۇنى ئىرغاي توقماق بىلەن ئۇرسام، توقماق چىدى-
ماي ئۇزۇلۇپ كەتكەن. ئۇنىڭ روھى بىز بىلەن بىرگە كې-
لىۋاتامدۇ يا؟ — دەپتۇ باي.
ئۇلار بىر يەرگە كېلىپ تاماق يېمەكچى بوپتۇ. تاغارنى
ئېشەكتىن چۈشۈرۈپ ئەمدى چاي ئىچەيلى دەپ تۇرغاندا، تاز-
نىڭ كىچىك تەرىتى قىستاپ كېتىپ تاغارنىڭ ئىچىگە سىيى-
ۋېتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن باي دەرھال چاي ئىچمەكچى بولۇپ
تۇرغان چىنىسىنى سىرغىپ چىقىۋاتقان سۈيدۈككە تۇتۇپ،
ھاۋانىڭ ئىسسىقىدا قۇيماقنىڭ يېغى ئېرىپ كەتكىلى تۇردى،
دەپ ھېلىقى چىنىدىكى ياغنى قاپىقىغا قۇيۇۋاپتۇ. شۇ كۈنى
كەچتە ئۇلار بىر دەرياغا يېقىن يەردە توختاپتۇ ۋە يۈك-
تاقلىرىنى چۈشۈرۈپ قونماقچى بوپتۇ. باي يەنە ئۆز - ئۆزى-
گە: «ئەجەب قۇتۇلدىما بۇ تازدىن» دەپتۇ. شۇ چاغدا تاغارنىڭ
ئىچىدىن: «قۇتۇلمىغايسەن مەن تازدىن» دېگەن ھېلىقى سادا
ئاڭلىنىپتۇ. ھەيران بولغان باي تاغارنى ئېچىپ قارىسا، تا-
غاردا تاز ياتقۇدەك. باي بىلەن خوتۇنى ھاڭ - تاڭ بولۇپ قې-

تىپلا قاپتۇ. تاز تاغاردىن چىقىپتۇ. باي ھېچ نەرسە بولمى-
غاندەك، چاندۇرماي:

— سىنىڭ ماڭا بولغان ساداقىتىڭنى ئەمدى چۈشەندىم. بىزنى يالغۇز قويماي ھەمراھ بولۇپ بىرگە كەپسەن، بەرگەن تۇزۇمنى ئاقلاپسەن، — دەپ ماختاپتۇ.

كەچتە ياتار چاغدا باينىڭ خوتۇنى ئېرىنىڭ قۇلىقىغا بىرنېمىلەرنى دەپ پىچىرلاپتۇ. تاز بۇلارنىڭ يامان غەرىزىنى پەملەپتۇ. باينىڭ خوتۇنى ئورۇن ساپتۇ، دەريا تەرەپكە بالىغا ئورۇن ساپتۇ، ئۇنىڭ يېنىغا بايغا، ئېرى چەتكە ئۆزىگە ئورۇن ساپتۇ. ئۇزۇن يول مېڭىپ چارچىغان باي بىلەن خوتۇنى قات-تىق ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. شۇ چاغدا تاز ئۆزىنىڭ ئورنىغا باينىڭ خوتۇنىنى كۆتۈرۈپ ئەكىلىپ ياتقۇزۇپ قويۇپ، ئۆزى ئۇنىڭ ئورنىدا يېتىۋاپتۇ. يېرىم كېچىدىن ئاشقان چاغدا باي ئورنى-دىن سەكرەپ قوپۇپ، چەتتە ياتقان خوتۇنىنى يوتقانغا يۆگەپ

ئاپىرىپ دەرياغا تاشلىۋېتىپ، ئۆزى ھېچ نەرسە بىلمىگەن قىد-ياپەتتە ئورنىدا يېتىۋاپتۇ. ئەتىسى باي خوتۇننى ئويغاتماقچى بولۇپ قارىسا، خوتۇنى يوق تۇرغۇدەك. باي ھەيران بولۇپ ئەتراپىغا قارىسا، تاز يىراقتا بىر توپ قوينى ھەيدەپ يۈرگۈدەك. مال - دۇنيا دېسە ھەممىنى ئۇنتۇيدىغان ئاچ كۆز باي تازنىڭ يېنىغا بېرىپتۇ. تاز ئەسلىدە سەھەردە ئورنىدىن تۇرۇپ بىر پادىچى بالىنىڭ قويلىرىنى بېقىشىپ بېرىۋاتقانىكەن. باي:

— بۇ قويلارنى نەدىن تاپتىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— كېچىدە مېنى دەرياغا تاشلىۋەتكەنىدىلە، سۇنىڭ تەكتىدە قوي دېگەننىڭ ھەددى - ھېسابى يوق ئىكەن، شۇنىڭدىن ئازراق ئالغاچ چىققانىدىم، — دەپتۇ تاز.

— قېنى ئۇ قويلار؟ — دەپتۇ باي بويىنىنى سوزۇپ. تاز قويلارنى دەريا بويىغا ھەيدەپ ئاپىرىپ، قويلارنىڭ سۇدىكى شولىسىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ:

— باي غوجام، كۆرمەيۋاتامىلا؟ ئەنە تۇرمامدۇ، — دەپتۇ.

باي قارىغۇدەك بولسا، راستتىنلا سۇنىڭ ئىچىدە نۇرغۇن قوي تۇرغۇدەك. ئاچ كۆز باي دەريا ئاستىغا چۈشمەكچى بوپتۇ، يەنە ئىككىلىنىپ توختاپ قاپتۇ.

— ئەگەر قورقۇۋاتقان بولسىلا، كۆزلىرىنى يۇمۇپ، مەن: «ماڭ» دېگەندە ماڭسىلا، «ئاچ» دېگەندە كۆزلىرىنى ئاچسىلا، — دېگەنىكەن، باي دەرياغا قاراپ كۆزىنى يۇمۇپ مېڭىۋېرىپ دەرياغا چۈشۈپ كېتىپتۇ. ئۇنى بىر قاينام يۇتۇپ كېتىپتۇ.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، «ئورنى كىم كولىسا، ئۆزى چۈشەر» دېگەن سۆز ئەنە شۇنىڭدىن قالغانىكەن.

ئەقىللىق كېلىن

ئۆتكەن زاماندا بىر باي ئۆتكەن بولۇپ، ئۇ ئەقىللىق ھەم سېخىي ئىكەن. ئۇ كۆۋرۈك سېلىش، كۆل چاپتۇرۇش، يېتىم - يېسىرلارغا خەير - ئېھسان قىلىش قاتارلىق ياخشى ئىشلارنى قىلىدىكەن. باينىڭ بىرلا ئوغلى بار بولۇپ، ئەقىلسىز ئىكەن، باي بۇنىڭغا قاتتىق ئېچىنىدىكەن ھەم ئوغلىغا ئەقىللىق بىر قىزنىڭ نېسىپ بولۇشىنى ھەر كۈنى نامىزىدا خۇدادىن تىلەيدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە باي ئوغلىغا:

— ئوغلۇم، سەن بۇ يۈز قوينى ئۈچ قېتىم سېتىپ كەل، — دەپ شەھەرگە يولغا ساپتۇ. باينىڭ ئوغلى قويلارنى شەھەرگە ئاپىرىپ بىر قاسساپقا ساتماقچى بولۇپ، قاسساپتىن پۇلنى ئېلىۋېلىپلا قويلارنى بەرگىلى ئۇنىماي:

— دادام ماڭا بۇ قويلارنى ئۈچ قېتىم سات دېگەن، — دەپ چىڭ تۇرۇۋاپتۇ. ئاچچىقى كەلگەن قاسساپ يىگىتنى قازىنىڭ ئالدىغا ئاپىرىپ ئەھۋالنى بايان قىپتۇ. قازى بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن:

— قانداق مۇتتەھەم نېمىسەن؟ ! قوينى ئۈچ قېتىم ساتقان نەدە بار؟ ! — دەپ غەزەپلىنىپ، قويلارنى قاسساپقا ئېلىپ بېرىپتۇ. باينىڭ ئوغلى قويلىرىدىن ئايرىلىپ نېمە قىلارىنى

بىلمەي بىر كونا راۋاقنىڭ تۈۋىدە مۈگدىنىپ ئولتۇرسا، بىر ساھىبجامال قىز كەپتۇ. ئۇ قازىنىڭ قىزى بولۇپ، بايا بولغان ۋەقەلەرنى دادىسىدىن ئاڭلاپ يىگىتكە ئىچ ئاغرىتىپ كەلگەندەكەن. قىز يىگىتكە:

— يىگىت، غەم قىلما، ئەتە قوي ساتقان پۇللارنى ئېلىپ قازىخانىغا بارغىن، — دەپلا كېتىپ قاپتۇ. قىز ئۆيىگە بارغاندىن كېيىن، دادىسىغا: «ئەتە بىر كۈنلۈك قازىلىقنى ماڭا بەرسىڭىز» دەپ يالۋۇرۇپ تۇرۇۋاپتۇ. قازى ئارزۇلۇق قىزىنىڭ تەلىپىنى رەت قىلالماي ماقۇل بوپتۇ. ئەتىسى يىگىت پۇللارنى ئېلىپ قازىخانىغا كەلسە، ھېلىقى قىز قازىنىڭ ئورنىدا ئولتۇرغۇدەك، يىگىت تېخىمۇ ھەيران قاپتۇ. قىز قاسساپنىمۇ چاقىرىپ كېلىپ، يۈز قوينى قايتۇرۇپ بېرىشنى بۇيرۇپتۇ. قاسساپ نائىلاج قويلارنى ئەكېلىپ بېرىپ پۇلنى قايتۇرۇۋاپتۇ. لېكىن، يىگىتنىڭ قايغۇسى بېسىلماي:

— دادام بۇ قويلارنى ئۈچ قېتىم سات دېگەنىدى، مەن بىر قېتىممۇ ساتالمىدىم، ئەمدى قانداقمۇ قىلارمەن؟ — دەپ مۈگدىنىپتۇ. قىز يىگىتكە يول كۆرسىتىپ:

— سەن قويلارنى پالانى يايلاققا ئاپىرىپ باققىن. ئالدى بىلەن قويلىرىڭنىڭ قىغىنى بىرەر دېھقانغا ساتقىن، ئاندىن يۇڭىنى بازارغا ئاپىرىپ سات. قويلىرىڭنى بولسا، ياخشى بېقىپ راسا سەمرىگەندە ساتقىن. شۇنداق قىلساڭ، ئۈچ قېتىم ساتقان بولىسەن، — دەپتۇ. يىگىت قىزنىڭ دېگىنى بويىچە قىپتۇ. ئۇ نۇرغۇن پۇلنى ئەكېلىپ دادىسىنىڭ ئالدىغا قويۇپتىكەن، دادىسى ھەيران بولۇپ:

— ئوغلۇم، بۇ پۇللارنى قەيەردىن تاپتىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ. يىگىت:

— ئالدى بىلەن قوينىڭ قىغىنى ساتتىم، ئاندىن

يـۇڭـلـىرىنى ساتتىم، ئاخىردا قويلارنى ساتتىم، — دەپ، بـول-
غان ئىشنىڭ تەپسىلاتىنى دادىسىغا ئېيتىپ بېرىپتۇ. باي بـۇ
گەپلەرنى ئاڭلاپ كۆڭۆلدىكىدەك قىز تېپىلغانلىقىدىن دىلـى
يايراپ، ئۇ قىزنى ئۆزىگە كېلىن قىلىشقا لايىق قىز بولۇپ قازىغا
نۇرغۇن سوۋغا - سالاملار بىلەن ئەلچى ئەۋەتىپتۇ. قازى بـاي-
نىڭ ھۆرمەتلىك كىشى ئىكەنلىكىدىن خەۋەر تېپىپ، قىزىنى
بېرىشكە ماقۇل بوپتۇ. شۇنداق قىلىپ، قىرىق كېچە - كـۈن-
دۈز توي بوپتۇ.
كۈنلەرنىڭ بىرىدە باي كېلىنىنى سىنىماقچـى بـولـۇپ،
ئوغلىنى ئېلىپ سەپەرگە چىقىپتۇ - دە، يول يېرىم بولغاندا،
ئوغلىغا:
— ئوغلۇم، سەن ئۆيگە بېرىپ ئىككى بېشى بار ئاتتىـن
بىرنى ئېلىپ كەل، — دەپ ئوغلىنى ياندۇرۇپتۇ. يىگىت ئۆي-
گە كېلىپ ئىككى بېشى بار ئات تاپالماي، ئىككى ئاتنىڭ قۇيرۇ-
قىنى چېتىپ بېقىپتۇ، قاملاشماپتۇ. ئۇنىڭ بېشى قېتىپتۇ.
— ئېغىلدىكى بوغاز بايتالنى ئېلىپ بېرىڭ، — دەپـتـۇ
ئايالى ئۇنىڭ قىلىقلىرىغا كۈلۈپ، — ئىككى بېشى بار دېگەن
مانا شۇ.
يىگىت ئاتنى ئېلىپ دادىسىنىڭ قېشىغا بېرىپ راسـت
گەپنى ئېيتىپتۇ. باي كېلىنىنىڭ ئەقلىگە تېخـىمـۇ قـايـىـل
بوپتۇ.
كۈنلەرنىڭ بىرىدە باي بەش يۈز قوينى ئون بەش كۈنلۈك
يىراقتىكى بىر شەھەرگە ئاپىرىپ نۇرغۇن پۇلغا سېتىـپ،
تەڭگە - تىللالارنى خۇرجۇنغا قاچىلاپ قايتىـپـتـۇ. ئۇ بـىـر
چۆلدە كېلىۋاتسا، ئالدىدىن قىرىق قاراقچى چىقىپ ئۇنى تـۇ-
تۇۋاپتۇ. چەمبەرچاس باغلانغان باي قىلىچ ئاستىدا ئەلەملـىك
يىغلاپتۇ، ئارقىدىنلا قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ. قاراقچـىلار

ھەيران بولۇشۇپ:
— نېمىگە يىغلاپ، نېمىگە كۈلىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.
— سىلەرنىڭ قولۇڭلاردا بىئەجەل نامۇ نىشانسىز ئۆلۈپ كېتىشىمگە يىغلايمەن، يەنە سىلەرنىڭ ئەخمەقلىقىڭلارغا كۈلىمەن، چۈنكى ئۆيۈمدە ھېسابسىز بايلىقىم بار. سىلەر مېنى ھازىر ئۆلتۈرسەڭلار ناھايىتى ئاز نەرسىگە ئېرىشكەن بولىسىلەر، — دەپتۇ باي. قاراقچىلار:
— بىز سېنىڭ ئۆيۈڭنى قانداق تاپىمىز؟ — دەپتۇ.
— مەن سىلەرگە ناھايىتى ئېنىق قىلىپ دەپ بېرىمەن ھەمدە كېلىنىمگە بىر پارچە مەكتۇپ يېزىپ بېرىمەن. خەتنى ئېلىپ بارساڭلار، تەلىپىڭلار ھەل بولىدۇ. بىراق، بىر شەرتىم: سىلەر ئاشۇ مال - دۇنيالار كەلمىگۈچە، مېنى ئۆلتۈرمەيسىلەر، — دەپتۇ باي. قاراقچىلار ماقۇل بوپتۇ.
باي مەكتۇپنى مۇنداق يېزىپتۇ: «ئۆيۈمدىكى قىرىق بۇغرامنى، قىرىق ھىنگانىمنى، قىرىق ئۇچقۇر ئېتىمنى، قىرىق سەركەمنى، بىلەينى ئېلىپ كېلىڭ. گال پالتامنى تاشلاپ كېلىڭ. ئىشىك ئالدىدىكى بىر جۈپ قاپاق تېرەكنىڭ بىرىنى كېسىۋېتىپ كېلىڭ، بېشىمغا مىڭ كۈلپەت ياغدى».
ئىككى قاراقچى باينىڭ ئۆيىگە كېلىپ مەكتۇپنى كېلىنىگە بېرىپتۇ. قىز مەكتۇپنى كۆرۈپ، ئۆزىنى بېسىۋېلىپ، قاراقچىلارنى يەم بىلەن ئۆيىگە باشلاپ ئەكىرىپ قاماپ قويۇپتۇ. قىز مەكتۇپنى قايتا ئوقۇپ، خەتتىكى قىرىق بۇغرا تۆگە دېگىنى قىرىق نەپەر ئوتتۇرا ياشلىق كىشى، قىرىق ھىنگان دېگىنى قىرىق نەپەر مۆتىۋەر، قىرىق ئۇچقۇر ئات دېگىنى قىرىق چەۋەنداز يىگىت، قىرىق سەركە دېگىنى قىرىق پالۋان يىگىت، بىلەي دېگىنى مەن، گال پالتا دېگىنى ئېرىم، بىر جۈپ تېرەك چوقۇم ئىككى قاراقچى، دەپ چۈشىنىپ يۇرت -

جامائەتنى يىغىپتۇ ۋە:

— قېرىنداشلار، باي دادام قاراقچىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قاپتۇ. باي دادامنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن سىلەردىن ياردەم سوراپ بۇ يەرگە چاقىردىم. باي دادام ئىككى قاراقچىدىن مەكتۇپ ئەۋەتىپتۇ. مەكتۇپنى ئېلىپ كەلگەن قاراقچىلارنى قاماپ قويدۇم، — دەپ مەكتۇپنىڭ مەزمۇنىنى چۈشەندۇرۇپتۇ.

جامائەت قىزنىڭ دانالىقىغا ئاپىرىن ئوقۇپتۇ. ئۇلار شۇ ئاخشىمى قاراقچىلارنىڭ بىرىنى ئۆلتۈرۈپ، بىرىنى يول باشلىتىپ، يەتتە كۈندە قاراقچىلارنىڭ دەرگاھىغا يېتىپ بېرىپ شىددەت بىلەن ھۇجۇم قىلىپ، قاراقچىلارنىڭ ھەممىسىنى جەھەننەمگە ئۇزىتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن باي قاراقچىلارنىڭ قولىدىن قۇتۇلۇپ قاپتۇ. باي كېلىنىنى ئاتىلارچە باغرىغا بېسىپتۇ، يۇرتداشلىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپ ئۆز تەشەككۇرىنى بىلدۇرۇپتۇ. باي ئۆزىنىڭ تەڭگە - تىللالىرىنى ئۇلارغا سەدىقە قىپتۇ.

ئەقىللىق دېھقان

بۇرۇنقى زاماندا بىر يۇرتتا ناھايىتى نامرات بىر دېھقان ئۆتكەنىكەن. ئۇ يىل بويى كىشىلەر ئىشىكىدە يىللىقچى بولۇپ ئىشلەيدىكەن. ئاخىر ئۇ يوقسۇزلۇقنىڭ دەردىگە چىدىماي داد ئېيتىپ پادىشاھ ئالدىغا بېرىپتۇ. پادىشاھ ئۇنى قوبۇل قىلىپ:

— نېمە ئادەمسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مەن يەيدىغانغا نېنىم يوق، كىيىدىغانغا كىيىمىم يوق نامرات بىر بىچارىمەن، — دەپتۇ دېھقان

پادىشاھ:

— بۇ يەرگە كېلىشتىكى مەقسىتىڭ نېمە؟ نېمە تەلىپىڭ بار؟ — دەپتۇ. دېھقان:

— مېنىڭ تەلىپىم يۇقىرى ئەمەس. قولۇمغا يارلىق يېزىپ بەرسىلە، يۇرتۇمدىكى بەگلىرىم ماڭا كالا تېرىسىچىلىك بىر پارچە يەر، بىر چېلەك سۇ بەرسە، ئۇنىڭدىن باشقا سىلىگە دەيدىغان تەلىپىم يوق، پادىشاھىئالەم، — دەپتۇ.

پادىشاھ، مەندەك بىر پادىشاھ ئۇچۇن، كالا تېرىسىچىلىك بىر پارچە يەر، بىر چېلەك سۇغا يارلىق چۈشۈرۈش قانچىلىك ئىشتى، دەپتۇ - دە، بىر پارچە يارلىق يېزىپ، مۆھرىنى بېسىپ دېھقاننىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپتۇ. دېھقان تەزىم ۋە بىرمۇن-

چە رەھمەت ـ ھەشقاللا بىلەن ئوردىدىن كەينىچە مېڭىپ چىقىپ كېتىپتۇ.

دېھقان ئوردىدىن چىققاندىن كېيىن، ئاۋۋال بىر پارچە كالا تېرىسى ۋە بىر دانە چېلەك سېتىۋاپتۇ، ئاندىن كالا تېرىسىنى ناھايىتى ئىنچىكە تاسما قىلىپ تىلىپتۇ، چېلەكنىڭ تۈۋىنى ئېلىۋېتىپتۇ، شۇنداق قىلىپ، بەگنىڭ ئالدىغا پادىشاھنىڭ يارلىقىنى كۆتۈرۈپ بېرىپتۇ. بەگ يارلىقنى قولىغا ئېلىپ قاراپ باقسا: «تەۋەيىڭلاردىكى بۇ دېھقانغا كالا تېرىسى چوڭلۇقىدا يەر، بىر چېلەك سۇ بېرىڭلار» دېگەن يارلىق ئىدىكەن. شۇنىڭ بىلەن بەگ دېھقاننى باشلاپ ئېتىزلىققا بېرىپتۇ.

دېھقان تاسمىنى چۇۋۇپ بىر ئايلاندۇرغانىكەن، ئون بەش تاناپ يەرگە يېتىپتۇ. دېھقان بەگنى يەنە ئۆستەڭ يېنىغا بېرىشقا تەكلىپ قىپتۇ. ئۇلار ئۆستەڭنىڭ يېنىغا بارغاندىن كېيىن، تۈۋى يوق چېلەكنى ئۆستەڭگە قويۇپ ئۆستەڭنىڭ سۇيىنى بۆككەنىكەن، ئېرىققا بىر تاشلىق سۇ چىقىپتۇ. بەگ بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، پادىشاھنىڭ دېھقانغا ئالدانغانلىقىنى سېزىپتۇ. يەر بىلەن سۇنى بەرمەي دېسە، پادىشاھنىڭ يارلىقى بار، شۇنىڭ بىلەن ئىلاجسىز يەر بىلەن سۇنى دېھقانغا بۆلۈپ بېرىپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ بۇ دېھقان ئالۋان ـ سېلىق، زاكاتتىن خالىي بوپتۇ. تۈۋى يوق چېلەكتىن چىققان سۇ يىل بويى دېھقاننىڭ ئېتىزىغا ئېقىپ، بىر ئۆمۈر غەمسىز ياشاپتۇ.

چاققان ئوغرىنىڭ ۋەزىر بولۇشى

ئۆتكەن زاماندا بىر ئادەم ئۆمرىنى ئوغرىلىق بىلەن ئۆتكۈزۈپتۇ. ئۇ قېرىغان چاغدا ئوغرىلىق ھۈنىرىنى ئوغلىغا قالدۇرۇش يولىدا كۆپ ئەجىر قىپتۇ، ئوغلى ئۆگەنگىنىنى داۋراڭ سالماپتۇ. بۇنى سەزمىگەن قېرى ئوغرى ئوغلىغا:

— مەن ئۈچ يىلدىن بېرى سېنىڭ بىلەن ھەپىلىشىۋاتىمەن، سېنى تۈزۈكرەك كەسىپ ئەھلى قىلالمىدىم. مەن سېغىزغاننىڭ بېسىپ ياتقان تۇخۇمىنى تۈيدۇرماستىن ئوغرىلىۋالالايمەن، — دەپ كايىپتۇ.

— ئۇنداق بولسا، بۇ ھۈنىرىڭىزنى كۆرۈۋالاي، — دەپتۇ ئوغلى.

شۇنداق قىلىپ، ئاتا - بالا بىر جاڭگاللىققا بېرىپتۇ. ئۇلار قۇچاق يەتمەس بىر چوڭ چىنارنىڭ گىرەلىشىپ كەتكەن شېخىدا سېغىزغاننىڭ ئۇۋىسىنى، ئۇۋىدا بىر سېغىزغاننىڭ تۇخۇم بېسىپ ياتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. ئوغرى دەرەخكە يامىشىپ چىقىپ، قولىنى ئۇۋىغا سېپتۇ، سېغىزغان تۈيماستىن جىم يېتىۋېرىپتۇ. ئوغرىنىڭ بالىسىمۇ بوش كەلمەپتۇ، ئوغرى دەرەخكە ياماشقاندا بالىسى دادىسىنىڭ ئۆتۈكىنىڭ چەمىنى سۆكۈپ ئېلىۋېتىپ پېتىكىنى چىقىرىۋاپتۇ - دە، بىر چەتتە قاراپ تۇرۇپتۇ. ئوغرى ئىشنى تۈگىتىپ، دەرەختىن چۈشۈپتۇ

ۋە تۇخۇمنى بالىسىغا كۆرسىتىپ:

— كۆردۇڭمۇ، سېغىزغان سەزمىدى، — دەپتۇ.

— ئۆزۈڭچۇ؟ ئۆتۈكۈڭگە قاراپ باققىنا! — دەپتۇ ئوغلى پاراقلاپ كۈلۈپ. دادىسى شۇ چاغدا بالىسىنىڭ ئۆز ئۆتۈكىنىڭ چەمىنى سۆكۈپ، پېتىكىنى چىقىرىۋالغانلىقىنى بىلىپتۇ.

— ئوغرىلىقتا مېنىڭدىنمۇ ئۆتۈپ كېتىپسەن، — دەپ بالىسىدىن بەك خۇشال بوپتۇ ئوغرى، — ئەمدى ئۆز كۈنۈڭنى ئۆزۈڭ ئېلىپ، ئۆز بەختىڭنى ئۆزۈڭ تاپقىن.

شۇنداق قىلىپ، قېرى ئوغرى بالىسىغا رازىلىق بېرىپتۇ ۋە سەپەرگە ئاتلاندۇرۇپتۇ. بالىسى كېچەيۇ كۈندۈز يول يۈرۈپتۇ، تاغلار ئېشىپ، چۆللەر كېزىپتۇ، چىغىر يوللاردىن ئۆتۈپ، چوڭ يولغا چىقىپتۇ. شۇ چاغدا بىر ئادەم بىر ئوغلاقلىق ئۆچكىنى يېتىلەپ شەھەر تەرەپكە كېتىپ بارغانىكەن. بالا ئوغرىنىڭ قورسىقىغا جىن كىرىپتۇ، ئىشىنى مۇشۇ يەر-

دىن باشلىماقچى بوپتۇ. ئوغرى ماراپ بېرىپ ئوغلاقنى تۇتۇۋاپتۇ. ھېلىقى ئادەم بۇنى تۇيماستىن كېتىۋېرىپتۇ، بىر يەرلەرگە بېرىپ ئارقىسىغا قاراپتۇ، ئوغلاقنىڭ ئايرىلىپ قالغانلىقىدىن ھەيران بوپتۇ ـ دە، ئۆچكىسىنى يول ياقىسىغا باغلاپ قويۇپ، ئوغلاقنى ئىزدەپ مېڭىپتۇ. بۇنى كۈتۈپ تۇرغان ئوغرى چاققانلىق بىلەن ئۆچكىنىمۇ ئوغرىلاپ كېتىپتۇ. ئوغلاقنى ئىزدەپ ھېچ يەردىن تاپالماي، ھېرىپ ـ ئېچىپ كەلگەن ھېلىقى ئادەم ئۆچكىسىنىڭمۇ يوقالغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. نېمە بولۇۋاتقانلىقىنى بىلەلمەيۋاتقان بۇ ئادەم: «يا پەرۋەردىگارا، بۇ قانداق ئېزىتقۇ» دەپ ئولتۇرۇپ قاپتۇ. دەريادىن ئۇ قاتقا ئۆتۈۋالغان ئوغرى ئۆچكىچىلەپ ئۈچ قېتىم مەرەپتۇ. ھېلىقى ئادەم، ئۆچكەم دەريانىڭ ئۇ قېتىغا ئۆتۈۋاپتۇ ـ دە، دەپ ئويلاپ، كىيىملىرىنى دەريانىڭ قىرغىقىغا سېلىپ قويۇپ، ئۆزىنى سۇغا تاشلاپتۇ ۋە ئۇ قاتقا ئۈزۈپ ئۆتۈپتۇ. ھېلىقى ئۆچكىنىڭ ئىگىسى ئۇ قاتقا ئۆتكۈچە ئوغرى بۇ قاتقا ئۆتۈۋېلىپ، ئۇنىڭ قىرغاقتىكى كىيىملىرىنى ئېلىۋېلىپ، يول ئەتراپىدىكى دەرەخلىككە كىرىپ كېتىپتۇ. ھېلىقى ئادەم بۇنىڭدىن خەۋەرسىز نە ئۆچكىسىنى، نە ئوغلىقىنى ئىزدەپ تاپالماپتۇ. بىرھازادىن كېيىن ئۈمىدسىز ھالدا بۇ قاتقا ئۈزۈپ ئۆتۈپتۇ، لېكىن كىيىملىرىنى تاپالماپتۇ ۋە قىپيالىڭاچ بولۇپ قاپتۇ. شۇ چاغدىلا بۇنىڭ ئوغرى قىلىۋاتقان ھىيلە ئىكەنلىكىنى بىلىپ زارلىنىپتۇ ھەم ئوغرىنى قارغاپتۇ.

شۇ چاغدا يىراقتىن تۆگە كارۋىنى يېتىپ كەپتۇ. ئۇلار مۇشۇ ئەتراپتا تۆگىلەرنى باققاچ تۈنىمەكچى بوپتۇ. يالىڭاچ قالغان ئادەم ئۇلارنىڭ يېنىغا كېلىپ:

— بۇ يەردىن چاپسان كېتىڭلار، بۇ يەر خەتەرلىككەن، بۇ يەرنىڭ ئوغرىسى كۆرۈنمەيدىكەن، ئەمما ھېچنېمىنى قوي-

مايدىكەن، مېنى قىپيالىڭاچ قىلىپ قويدى، سىلەرنىمۇ ئامان قويمايدۇ، — دەپتۇ.

— بىزگە ئوغرى يېقىن يولىيالمايدۇ، — دەپ كۆلۈشۈپتۇ كارۋانچىلار، — كۆزەتچىلىرىمىز بار.

كارۋانچىلار تۆگىلەردىكى يۈكلەرنى چۈشۈرۈپ بىر يەرگە توپلاپتۇ، ئىككى كۆزەتچىنى قارىتىپ، قالغىنى ئارام ئاپتۇ. كۆزەتچىلەر گۈلخان يېقىپ، گۈلخان يېنىدا ئولتۇرۇپ ئوغرىنى پايلاپتۇ. تۈن ئاۋۇغاندا:

— ئوغرى كەلمەيدىغان ئوخشايدۇ، — دەپتۇ بىر كۆزەتچى.

— ياق، كېلىپ قالىدۇ، — دەپتۇ يەنە بىر كۆزەتچى.

شۇنداق قىلىپ، بىرى: «كېلىدۇ»، بىرى: «كەلمەيدۇ» دەپ تالىشىپتۇ، دەتالاش تازا ئاۋۇغاندا، ئوغرى ئۇلارنىڭ يېنىغا تۈيدۇرماي كېلىۋاپتۇ، گۈلخاننىڭ ئوتى سۇسلىشىپ «لىپ» قىلىپ ئۆچكەندە، بىر كۆزەتچىنىڭ كۆزىنى تاياق بىلەن نوقۇۋاپتۇ. كۆزەتچى: «سەن تېخى مېنىڭ كۆزۈمگە ئۇرامسەن» دېگىنىچە شېرىكىنى راسا مۇشتلاپتۇ. ئۇلار بىر - بىرىگە ئېسىلىپ يومداقلىشىپ كېتىپتۇ. كارۋانچىلار ئۇلارنىڭ ئەنسىز ۋارقىراشلىرىدىن ئويغىنىپ كېتىپتۇ ۋە ئوغرىنى تۇتۇۋالغان ئوخشايدۇ، دەپ گۈلخاننىڭ يېنىغا كەپتۇ، قارىغۇدەك بولسا، بىرى بىرىنى بېسىۋېلىپ مۇشتلاۋاتقۇدەك. كارۋانچىلار ئوغرى تۇتۇلۇپتۇ دەپ ئويلاپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆزلىرىنى ئېتىپتۇ. قاراڭغۇدا ئوغرى قايسى، كۆزەتچى قايسى پەرق قىلالمايلا راسا مۇشتلىشىپتۇ، «ئوغرىنى تۇت، ئوغرىنى ئۇر» دەپ ۋارقىرىشىپتۇ، قولىغا نىمە چىقسا، بىر - بىرىنى شۇنىڭ بىلەن ئۇرۇپتۇ.

ئوغرى بۇلارنى ھەللەيلىكۈنگە سېلىپ قويۇپ، ھەممە تۆگىلەرنى بىر يارلىققا يوشۇرۇپ قويۇپتۇ.

تاڭ يورۇغاندا كارۋانچىلار ئەس ـ ھوشىنى يىغىپتۇ. قا-
رىغۇدەك بولسا، قاراڭغۇدا ئۆزلىرى بىر ـ بىرلىرىنى ئۇرۇ-
شۇپ، يۈز ـ كۆزلىرىنى كۆكەرتىپ، يېرىشقان، ئارىسىدا
ئوغرى تۇرماق، شەيتانمۇ كۆرۈنمەپتۇ، ئەتراپتا بىرمۇ تۆگە
يوق. ئۇلار ئوغرىدىن تۆگىنى تارتىۋېلىش ئۇچۇن چوڭ يول
بويلاپ قوغلاپتۇ، شۇ قوغلىغانچە ئۇزاقلارغا كېتىپتۇ.

ئوغرى كارۋانچىلارنىڭ يىراق كەتكەن ۋاقتىدىن پايدىلى-
نىپ مال ـ دۇنيالارنى تۆگىلەرگە ئارتىپ، باشقا بىر يول
بىلەن كېتىپتۇ. ئۇ شۇ ئەتراپتىكى شەھەرگە بېرىپ، مال ۋە تۆ-
گىلەرنى قويماي سېتىۋېتىپتۇ ۋە بىر سارايغا ئورۇنلىشىپتۇ.

ئوغرى شەھەر كوچىلىرىنى ئارىلاپ، كىشىلەر توپلاشقان
سورۇنلاردىن شەھەر پادىشاھى توغرىسىدا جىق گەپلەرنى
ئاڭلاپتۇ، ئۇنىڭ مال ـ دۇنياسىنىڭ قانچىلىك ئىكەنلىكىنى-
مۇ بىلىپ بوپتۇ. ئۇ پادىشاھنىڭ شۇنچە قىممەت باھا مال ـ
دۇنيالىرىنىڭ ئىچىدە بىر ئالتۇن توشقان بارلىقىنى ئاڭلاپتۇ.
ئالتۇن توشقاننى پادىشاھنىڭ قەيەردە ساقلايدىغانلىقىنى ھېچ-
كىم دەپ بېرەلمەپتۇ. ئۇ ئاخىر ئۆزى بىلمەكچى بوپتۇ ـ دە،
ھېچكىمگە تۇيدۇرماي پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا كىرىۋاپتۇ. تۈن
ئاۋۇغاندا، پادىشاھ ياتقان ئۆينىڭ ئىشىكىنى قىيا ئېچىپ:

— ئۇلۇغ پادىشاھىم، بىخۇدلۇق قىلمىغايلا، ئالتۇن توش-
قاننى ئوغرى ئېلىپ كەتتى، — دەپ بولۇپلا يوشۇرۇنۇۋاپتۇ.
پادىشاھ ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ:

— ھەي خوتۇن، ئالتۇن توشقان راست ئوغرىلاندىمۇ؟ —
دەپتۇ.

خانىش بېشىغا قويغان بىرقانچە مامۇق ياستۇقنى كۆتۈر-
گەنىكەن، ئالتۇن توشقان شۇ پېتى پارقىراپ تۇرغۇدەك. پادى-
شاھ كۆڭلى ئارام تېپىپ، يېتىپ قاپتۇ. ئوغرى ئالتۇن توش-

قانىنىڭ بار يېرىنى بىلىۋېلىپ قايتىپتۇ. ئەتىسى كەچتە ئوغرى ئۇ ئالتۇن توشقاننى ھېچقانداق شەپە چىقارماي ئوغرىلىۋاپتۇ.

ئالتۇن توشقاننى قولدىن چىقىرىپ قويغان پادىشاھ دەرغەزەپكە كەپتۇ، ئامال قىلىپ ئوغرىنى تۇتۇشقا قەسەم قىپتۇ. ئۇ تۆت كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىغا بىر خالتا تىللانى تۆكۈپتۇ، ياساۋۇللىرىنى پۇقراچە كىيىندۈرۈپ، ئۇنى كۆزىتىشكە قويۇپتۇ، بىرەر تال تىللانى ئېلىشقا ئېڭىشكەن ھەرقانداق ئادەمنى تۇتۇپ كېلىشكە ئەمر قىپتۇ. ئوغرى پادىشاھنىڭ ئەمرىنى ئاڭلاپ، «خۇدايىم بەرسە، پەيغەمبەر غىڭ قىلالماپتۇ» دېگەندەك، پادىشاھ خالتىلاپ تىللا ئەكېلىپ بەرسە، جېسەكچىلىردىنىڭ نىمە ئامالى بار، دەپتۇ ـ دە، سۇ توشۇغۇچى بولۇۋاپتۇ، ئىككى قولىغا ئىككى چېلەكنى ئاپتۇ، ئىككى تاپىنىغا سېغىز لايىنى سۇركەپتۇ، جېسەكچىلەرنىڭ ئالدىدىن سۇ توشۇغان بولۇپ، ئۇياقتىن — بۇياققا ئۆتۈۋېرىپتۇ. جېسەكچىلەر بىر ـ بىرىگە: «قاراڭلار، بۇ تازا ئاق كۆڭۈل، توغرا ئادەمكەن، قولىدىن چېلەكنى چۈشۈرمەي سۇ توشۇۋاتىدۇ، چېچىلىپ ياتقان تىللالارغا قاراپمۇ قويمىدى» دېيىشىپتۇ.

ئوغرى ئۇياققا ئۆتكىنىدىمۇ، بۇياققا ئۆتكىنىدىمۇ چاندۇرماستىن تىللالارنى دەسسەپ، تاپىنىدىكى سېغىز لايغا چاپلاشتۇرۇۋېلىپ، ھەممە تىللانى ئېلىپ كېتىپتۇ. ئەل ئايىغى بېسىققاندىلا جېسەكچىلەر تىللالارنىڭ ئېلىپ كېتىلگەنلىكىنى بىلىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھنىڭ ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۆرلەپتۇ، جېسەكچىلەرنى زىندانغا تاشلاشقا ئەمر قىپتۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىغا بىر خالتا ئالتۇننى خالتا بىلەنلا تىكلەپ قويۇشنى ۋە يولنىڭ ئىككى چېتىگە جېسەكچى قويۇشنى بۇيرۇپتۇ. ئالتۇننى خالتىسى بىلەن ئېلىۋېلىش ئاسان ئەمەستۇ، دەپ ئويلاپتۇ پادىشاھ.

ئوغرى بازاردىن بىر ئاق بوز ئاتنى سېتىۋاپتۇ ـ دە، بىر تەرىپىنى قاپقارا قىلىپ بوياپتۇ. ئۇنى مىنىپ قويۇندەك چېپىپ كېلىپ، ئالتۇننى خالتىسى بىلەنلا ئېلىپ ھەش ـ پەش دېگۈچە كۆزدىن غايىب بوپتۇ. غەزەپكە كەلگەن پادىشاھ:

— ھارام يېگۈر نان قېپىلار، ئالدىدىن ئۆتكەن ئوغرىنى-مۇ تۇتالمىغىنىنى، قانداق ئات مىنىپتۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

بەزى جېسەكچىلەر ئاق بوز ئات دېسە، بەزىلىرى قارا ئات مىنىپتۇ، دەپتۇ. پادىشاھنىڭ سەپراسى تېخىمۇ ئۆرلەپتۇ.

— سەنلەر ئوغرى بىلەن بىرلىشىپ، مېنى ئەخمەق قىلى-غۇدەك بولۇشتۇڭمۇ؟ — دەپتۇ پادىشاھ ۋە ھەممە جېسەكچى-لەرنى جازالاشقا ئەمر قىپتۇ. پادىشاھقا ئوغرىنى تۇتالمىغانلى-قى ئەلەم بوپتۇ. ئوغرىنىڭ چېچەنلىكى ئەتراپقا پۇر كېتىپتۇ.

كۈنلەر كەينىدىن كۈنلەر ئۆتۈپ، ۋەسۋەسچىلىك بىر ئاز بېسىقىپتۇ. ئوغرىمۇ شەھەرنى سەيلە قىپتۇ. شۇ كۈنى پادى-شاھنىڭ قىزى شەھەر سەيلىسىگە چىققان كۈن ئىكەن. ئوغرى پادىشاھنىڭ قىزىنى نۇرغۇن كېنىزەكلەر بىلەن چارباغدىن چىقىۋاتقاندا كۆرۈپ قاپتۇ. قىزنىڭ چىرايلىق ھۆسن ـ جاما-لىدىن ئىنسان ئەمەس، ئون بەش كۈنلۈك تولۇن ئايمۇ خىجىل ئىكەن، ئاسماندىكى چولپاننىمۇ تەڭلەشتۇرگىلى بولمايدىكەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە، قىز قىممەت باھا بېزەكلەر بىلەن بېزەلگە-نىكەن، ئۇنچە ـ مەرۋايىت، گۆھەرلەرنىڭ جۇلاسى كۆزنى قا-ماشتۇرىدىكەن. ئوغرى قىزنى ئۆزىگە مايىل قىلىشقا ھازىرچە ئامال بولمايدىغانلىقىنى پەملەپ، زىبۇزىننەتلىرىنى كۆڭلىگە پۈكۈپتۇ. ئۇنىڭ كۆڭلى ئارام تاپماي، نەچچە كېچىلەرنى ئۇي-قۇسىز ئۆتكۈزۈپتۇ، ئاخىر مەلىكىنىڭ زىبۇزىننەتلىرىنى ئوغرىلاشقا بەل باغلاپتۇ. بىر كۈنى كەچقۇرۇن بازاردىن يان-غاندا، ئوغرى قاساپ دۇكىنىنىڭ ئىشكىنى قېقىپتۇ ۋە

ئازراق گۆش ئالدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ، قاسساپ دۇكاننىڭ ئىشىكىنى ئاچمايلا گۆشنى تارتىپ، يوچۇقتىن سۇنۇپتۇ. پايلاپ تۇرغان ئوغرى قاسساپنىڭ قولىنى بىلەكتىن كېسىپ ئۈزۈۋېلىپ كېتىپتۇ. يېرىم كېچىدە ئوغرى مەلىكىنىڭ ھۇجرىسىغا كىرىۋاپتۇ. شېرىن ئۇيقۇدا ياتقان ئۇ مەلىكىگە بېزەكلىرى تېخىمۇ ھۆسن قوشقانىكەن، ئوغرى مەپتۇن بولۇپ قاراپ قاپتۇ. ئوغرى قىزنىڭ بويىندىكى بېزەكلەرنى تۇيدۇرماي يېشىۋاپتۇ ۋە لېۋىگە سۆيۈپ قويۇپتۇ. شۇ چاغدا قىز ئويغىنىپ قېلىپ، ئوغرىنىڭ قولىدىن «كاپ» قىلىپ تۇتۇۋاپتۇ ۋە:

— ھەرقانچە قىلساڭمۇ ئەمدى قېچىپ قۇتۇلالمايسەن، لەنتى ئوغرى، — دەپ ۋارقىراپتۇ، قىز ئوغرىنىڭ قولىنى قويۇپ بەرمەپتۇ.

كېنىزەكلەر ھۇجرىغا كىرىپتۇ. شام ياندۇرۇپ قارىسا، قىز قوزۇقتا باغلاقلىق كېسىلگەن قولنى تۇتۇپ تۇرغۇدەك. شۇ چاغدىلا قىز ئوغرىنىڭ ئالداپ كەتكەنلىكىنى بىلىپتۇ. بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان شاھ:

— ئوغرى قۇتۇلۇش كويىدا ئۆز قولىنى كېسىۋېتىپ قېچىپتۇ. ئەمدى مەن ئۇنى تاپالايمەن ! — دەپتۇ.

پادىشاھ ئەتىسى ئەتىگەندىلا بارلىق پۇقرالارنىڭ شەھەر مەيدانىغا توپلىنىشى ھەققىدە يارلىق چۈشۈرۈپتۇ. پۇقرالار توپلىنىپ بولغاندىن كېيىن پادىشاھنىڭ ئالدىدىن بىر-بىرلەپ ئۆتكۈزۈلۈپتۇ، ئاخىر پادىشاھنىڭ كۆزى بىر قولى يوق كىشىگە چۈشۈپتۇ.

— ئوغرىنى تاپتىم، ئاۋۇ چولاق ئوغرىنىڭ نەق ئۆزى، تۇتۇڭلار ! — دەپ ۋارقىراپتۇ پادىشاھ. ياساۋۇللار چولاقنى تۇتۇپ كەپتۇ. پادىشاھ سىنچىلاپ قاراپ، ئۇنىڭ ئوغرى بولماي، قېرى قاسساپ ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ ۋە ئەھۋالنى قاس-

ساپتىن ئۇقۇپتۇ.

— بۇ قولنىڭ ئىگىسى ئوغرى ئەمەسكەن، بۇ قولنى كېسىۋالغان ئادەم ئوغرىكەن، — دەپتۇ - دە، ئوغرىنى تاپال-ماي، سولىشىپ قايتىپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، بۇ چاققان ئوغرىنى ھېچكىم كۆرمەپتۇ، ھېچكىم تۇتالماپتۇ، ئوغرىنىڭ داڭقى پادىشاھلىق تەۋەسىدىن ھالقىپ، باشقا پادىشاھلىقلارغىمۇ يېتىپتۇ. بۇ پادىشاھقا قوش-نا يەنە بىر پادىشاھ بولۇپ، ئۇلار بىر - بىرى بىلەن يۈت تېپىشىپ تۇرىدىكەن. ئوغرىنىڭ خەۋىرى ئۇنىڭغا يەتكەندىن كېيىن، بۇ پادىشاھقا مەكتۇپ ئەۋەتىپتۇ. مەكتۇپتا: «ئەگەر ئۇ ئوغرىنى بىر تەرەپ قىلىشقا قۇدرىتىڭ يەتمىسە، قول ئاس-تىڭدىكى ئەل - يۇرتۇڭنى ماڭا تاپشۇر !» دەپ يېزىلغانىكەن. مەكتۇپ بۇ پادىشاھقا ھاقارەت ۋە ئەلەم بوپتۇ. شۇنداق بول-سىمۇ جاۋاب قايتۇرۇپ: «مەن بۇ ئوغرىنى تۇتالماي يۈرگى-

نىمدە، ئەل - يۇرتۇمنى تاپشۇرۇپ بېرىشىمنى ئارزۇ قىپ-
سەن. بۇ ئوغرىنى سەنمۇ تۇتالمايسەن» دەپتۇ. قوشنا پادىشاھ
يەنە مەكتۇپ يېزىپ: «ساڭا قىرىق كۈن مۆھلەت بېرىمەن!
مۇشۇ مۇددەت ئىچىدە سېنىڭ تەۋەيىڭدىكى بۇ ئوغرى قەس-
رىمدىن بىر تال قىلىمنى ئوغرىلاپ كېتەلىسە، ئەل - يۇر-
تۇمنىڭ يېرىمىنى ساڭا بۆلۈپ بېرەي. ئەگەر ئوغرى شۇ مۇد-
دەت ئىچىدە بۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمىسا، ئەل - يۇرتۇڭنى
ئۆزۈمگە قارىتىپ، سېنى ئۆمۈرۋايەت قۇل قىلغايمەن» دەپتۇ.

پادىشاھ ۋەزىر - ئۆلىمالىرى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ،
ئۆز يۇقرالىرىنى شەھەر مەيدانىغا توپلاپتۇ. يۇقرالارغا قوشنا
پادىشاھنىڭ مەكتۇپىنى ئوقۇپ بېرىپ، ئاندىن:

— بۇ ئوغرى مۇشۇ قىرىق كۈن ئىچىدە قوشنا پادىشاھ-
نىڭ بىرەر نەرسىسىنى ئوغرىلاپ كەلسە، ئۇ ئوغرى ياش
بولسا، قىزىمنى ئۇنىڭغا توي قىلىپ بېرىپ، مىراسخور قى-
لىۋالغايمەن، ياشانغان بولسا، مال - دۇنيا بىلەن رازى قىل-
غايمەن، — دەپتۇ.

ئارىدىن كۈنلەر ئۆتۈۋېرىپ، قىرىق كۈن توشىدىغانغا قى-
رىق سائەت قالغاندا، ھېلىقى ئوغرى ئۆز - ئۆزىگە: «ئەمدى
ئىشقا كىرىشىش ۋاقتى يەتتى» دەپتۇ ۋە بىر تۆگە ھەم مۈڭ-
گۈز - يۇڭگۈزلىرى بىلەن تۇلۇمچە سويۇلغان بىر ئۆچكە تې-
رىسىنى سېتىۋاپتۇ، تېرىنىڭ ھەربىر تال قىلىغا بىردىن
قوڭغۇراق باغلاپتۇ، ئۇنى خۇرجۇنغا سېلىپ، تۆگىگە مىنىپ،
قوشنا پادىشاھنىڭ شەھىرىگە قاراپ مېڭىپتۇ. ئوغرى ئۇ شە-
ھەرگە يېرىم كېچىدە يېتىپ بېرىپ ئۇدۇل پادىشاھ ئوردىسىغا
قاراپ مېڭىپتۇ، ئوردا دەرۋازىسىغا يېقىن قويۇق دەرەخلىككە
تۆگىنى باغلاپ، ئۆزى تامدىن ئارتىلىپ ئوردا ھويلىسىغا چۈ-
شۈپتۇ، خۇرجۇندىكى قوڭغۇراقلىق ئۆچكە تېرىسىنى كىيىپ،

پادىشاھ ياتقان ئۆيىنىڭ ئىشىك ئالدىغا بارغاندا، يېتىۋېلىپ ئېغىناپتۇ. دەل شۇ چاغدا پادىشاھ خانىشىغا:

— ئەتە مېنىڭ قوشنا پادىشاھقا قويغان شەرتىمنىڭ مۇددىتى توشىدۇ، ئەمدى ئۇ ئۆزى ۋە ئەل - يۇرتىنى ماڭا تاپشۇرىدۇ، — دەپ ماختىنىۋاتقانىكەن.

شۇ ھامان ئىشىك تۈۋىدە چىقىۋاتقان جاراڭ - جۇرۇڭ ئاۋازلارنى ئاڭلاپ، قورقىنىدىن پادىشاھنىڭ ئۆڭى ئۆچۈپتۇ، خوتۇنى ئۇنىڭدىنمۇ بەك قورقۇپتۇ. پادىشاھ قولىغا شامنى ئېلىپ ئىشىكنى ئېچىپتۇ، ئېچىپتۇ - دە، مۈڭگۈزلىرى لىڭكاڭشىپ، قوڭغۇراقلىرى جاراڭشىپ تۇرغان بىر مەخلۇقنى كۆرۈپتۇ.

— كىمسەن؟ — دەپتۇ پادىشاھ ئاۋازىنى ئارانلا چىقىرىپ.

— ئەزرائىلمەن، — دەپتۇ ئوغرى.

— ساڭا نېمە كېرەك؟ — دەپتۇ پادىشاھ تېخىمۇ بوش ئاۋاز بىلەن.

— جان كېرەك، جېنىڭنى ئالغىلى كەلدىم ! — دەپتۇ ئوغرى.

پادىشاھ بۇنى ئاڭلاپ، ماغدۇرىدىن كېتىپتۇ، ئاغزى گەپكە كەلمەي قاپتۇ. پادىشاھ ئوغرىنىڭ ئالدىغا يىقىلىپتۇ، ھېچبولمىغاندا خوتۇنۇم بىلەن بولسىمۇ ۋىدالىشىۋېلىشقا رۇخسەت بەرگىن، دەپ يالۋۇرۇپتۇ.

— خوپ، خوتۇنۇڭ بىلەن ۋىدالىشىۋال، لېكىن مېنى كۈتتۈرۈپ قويما. مەن يەنە نۇرغۇنلارنىڭ جېنىنى ئېلىشقا ماڭىمەن، — دەپتۇ ئوغرى.

پادىشاھ خۇددى ساراڭدەك ۋارقىراپ خوتۇنىنىڭ يېنىغا كىرىپتۇ - دە:

— خوتۇن، بۇ جاننى ئالىدىغان ئەزرائىل ئىكەن، مېنىڭ

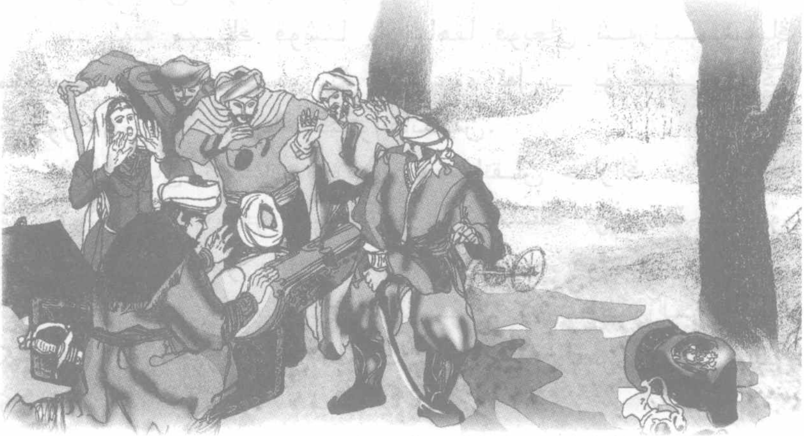

جىنىمنى ئالغىلى كەپتۇ، مىنى چاققان يوشۇرۇۋال، ــ دەپتۇ.

خوتۇنى ساندۇقنى ئېچىپ بېرىپتۇ، پادىشاھ ساندۇقنىڭ ئىچىگە كىرىپ يېتىپتۇ. ئۇنىڭ كەينىدىن خوتۇنىمۇ كىرىپتۇ ـ دە، ساندۇقنىڭ ئاغزىنى مەھكەم يېپىۋاپتۇ. شۇ- نىڭدىن كېيىن ئوغرى كىرىپ، ساندۇقنى ئارغامچا بىلەن باغلاپ، چاندۇرماي تاشقىرىغا كۆتۈرۈپ چىقىپتۇ ـ دە، تۆگى- گە ئارتىپ كېچىلەپ مېڭىپتۇ. ئوغرى سۇبھى دەمگىچە ھېلى- قى پادىشاھنىڭ شەھىرىگە يېتىپ كەپتۇ، ساندۇقنى پادىشاھ ئوردىسىنىڭ ئىچىگە ئەكىرىپ قويۇپ قايتىپتۇ.

پادىشاھ ئەتىگەنلىكى ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشىككە چىقىپلا ساندۇقنى كۆرۈپتۇ، خۇشاللىقىدىن پەرمان چىقىرىپ خەلقنى توپلاپتۇ ـ دە:

ــ مانا بۇ ساندۇق قوشنا پادىشاھتىن ئوغرىلاپ كېلىن- گەن. ئەمدى بۇ ساندۇقنى ئوغرىلاپ كەلگەن كىشى ئالدىمغا كەلسۇن ۋە ساندۇق ئىچىدە نېمە بارلىقىنى دەپ بەرسۇن، مەن

ۋەدەمنى ئورۇندايمەن، — دەپتۇ.

توپ ئارىسىدىن ياشلار، قۇرامىغا يەتكەنلەر، قېرىلار چىقىپ: «مەن ئوغرىلاپ كەلدىم، مەن ئوغرىلاپ كەلدىم» دېيىشىپتۇ، بىراق ساندۇقنىڭ ئىچىدە نېمە بارلىقىنى دەپ بېرەلمەپتۇ. ئاخىردا ھېلىقى ئوغرى توپ ئارىسىدىن چىقىپ:

— ئەي ئۇلۇغ پادىشاھ، مەن ئۆزلىرىنى ساراسىمىگە سېلىپ ئاۋارە قىلغان، پەرمان چىقىرىپ تۇتالماي كەلگەن ئوغرى بولىمەن. بۇ ساندۇقنىمۇ سىلىنىڭ نامىشەرىپلىرى ئۈچۈن ئوغرىلاپ كەلدىم. بۇنىڭ ئىچىدە سىلىگە مەكتۇپ يازغان قوشنا پادىشاھنىڭ ئۆزى ھەم ئۇنىڭ خانىشى بار، — دەپتۇ. كىشىلەر ئۇنىڭ گېپىگە ئىشەنمەپتۇ ۋە زاڭلىق قىپتۇ.

پادىشاھ ساندۇقنى ئېچىشقا ئەمر قىپتۇ، ئوردا ئەمەلدارلىرى ساندۇقنى ئاستا ئېچىپتۇ. قوشنا پادىشاھ ۋە ئۇنىڭ خانىشى بۇ پادىشاھ ئالدىدا نومۇستىن كۆزىنى چىڭ يۇمۇپ ساندۇق ئىچىدىن چىقىپتۇ. پادىشاھ ئۇنىڭ ئېچىشقان يېرىگە تۇز سەپمەستىن، ئوردىغا ئېلىپ كېتىپتۇ. قىرىق كېچە - كۈندۈز توي - مەرىكە ئۆتكۈزۈپ، گۈزەل قىزىنى ئوغرىغا نىكاھ قىپتۇ، ئاندىن ئۇنى ئۆزىگە ۋەزىر قىپتۇ.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، شۇ زامانلاردىن ئىلگىرى ئوغرىدىن ۋەزىر بولغانلار يوق ئىكەن.

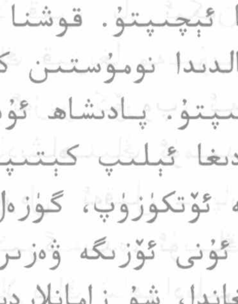

ئەقىلىك ـ بايلىق

بۇنىڭدىن كۆپ زامانلار ئىلگىرى تۇرپان خانلىقى دەۋرىدە بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ خەزىنىسى ئالتۇن ـ كۈمۈشكە، ئۈنچە ـ مارجانغا لىق تولغان، يەر ـ زېمىنى، ئوتلاق ـ يايلىقى چەكسىز، چارۋا ماللىرى ھەددى ـ ھېسابسىز ئىكەن. ئاشۇ پادىشاھنىڭ بىرلا قىزى بار ئىكەن. پادىشاھ كەلگۈسىدە ئۆز تەخت ـ بەختىنىڭ قىزىغا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى ئويلاپ ئۇنى ئۆز جېنىدىنمۇ ئەزىز كۆرۈپ، ئەتىۋارلاپ تەربىيىلەپ چوڭ قىپتۇ. قىزمۇ پادىشاھنىڭ ئۈمىدىگە يارىشا ھۆسن ـ جامالدا تەڭداشسىز گۈزەل، ئەقىل ـ پاراسەتلىك ئىكەن. قىز ئون سەككىز ياشقا كىرگەندە، ئۇنىڭ نامىنى ئاڭلىغان ئەتراپتىكى پادىشاھلىقلارنىڭ شاھزادىلىرى لايىق بولۇپ كېپتۇ. پادىشاھ ئەزەلدىن قىزىنىڭ ئاغزىغا قاراپ ئىش قىلىپ كەلگەچكە، كەلگەن شاھزادىلەرنى ئىززەتلەپ مېھمان قىلىپ، ئۇلارغا:

— قىزىمنىڭ رازىلىقىنى ئالساڭلار، مەن رازى بولىمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. شاھزادىلەر مەلىكىنىڭ ئالدىغا ئۆز كىبىرلىرىنى كۆرسىتىپ زور ئۈمىد بىلەن كىرىشكەن بولسىمۇ، بىراق مەلىكىنىڭ سوئالىنى جاۋابسىز قالدۇرۇپ، ھەسرەت بىلەن باشلىرىنى قىلىچقا تۇتۇپ بېرىپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپ، مەلىكىنىڭ سوئال سوراپ، ئۇنىڭغا كىمكى جاۋاب بېرەلىسە ئۇنى ئۆزىگە لايىق قىلىپ تاللايدىغانلىقى، جاۋاب بېرەلمىسە، ئۆلۈمگە مەھكۇم قىلىدىغانلىقى ھەققىدىكى خەۋەر چەت بىر يېزىغا يېتىپ بېرىپتۇ. بۇ خەۋەرگە يېزىدىكى ھەممىلا كىشى قىزىقىپتۇ، بىراق مەلىكىنىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرەلمىسە، پېشكەللىككە ئۇچراپ قېلىشتىن ئەنسىرەپ: «يېگەن نېنىمىزنى تىنچ سىڭدۈرەيلى» دېيىشىپ ئۆز رايىدىن يېنىشىپتۇ. شۇ يېزىدا بىر موللا بولۇپ، ئۇ شاگىرتلىرىنى ناھايىتى قاتتىق تەلەپ قويۇپ تەربىيىلەيدىكەن. ئاشۇ موللىنىڭ تەربىيىلەۋاتقان ئەقىللىق، زېرەك بىر شاگىرتى بار ئىكەن. موللا ئۇنىڭغا قاتتىق تەلەپ قويۇپ، يەتتە ئىقلىمدىكى ھەممە ئۆلىما - دانىشمەنلەرنىڭ ئىلىم - ھېكمەتلىرىنى ئۆگىتىپ بولغانىكەن. موللا شاگىرتىغا ناھايىتى ئىشەنچ قىلىدىكەن. ئۇ مەلىكىنىڭ شەرتىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئۆز شاگىرتىنىڭ ئەمەلىي بىلىمىنى بىر سىناپ كۆرمەكچى بوپتۇ - دە، ئۇنى ئالدىغا چاقىرىپ:

— ئوغلۇم، مەن سېنى تەربىيىلەشكە ناھايىتى كۆپ ئەجىر قىلدىم، سەنمۇ ئەجرىمنى بىكار كەتكۈزمەي، كۆڭلۈمدىكىدەك ئۆگەندىڭ، مەن ئەمدى ئەجرىمنىڭ مېۋىسىنى بىر كۆرەي دەيمەن، — دەپتۇ. شاگىرت موللىنىڭ ئالدىدا قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرۇپ:

— قېنى، موللام، ئېيتسىلا، خىزمەتلىرىگە تەييارمەن، — دەپتۇ. موللىسى ئۇنىڭ ئۈستۈشىغا بىر قاراپ چىقىپ:

— يۇرتىمىزنىڭ مەلىكىسى سوئال سوراپ، سوئالىغا جاۋاب بېرەلىگەن كىشىنى ئۆزىگە لايىق قىلىپ تاللايدىكەن. مەلىكىنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بېرىپ باقساڭ، بەلكىم تەلىيىڭ چىقىپ قالسا ئەجەب ئەمەس، — دەپتۇ.

شاگىرت بالا موللىسىنىڭ تەكلىپىگە قوشۇلۇپ، ئۇنىڭ-
دىن دۇئا ئاپتۇ - دە، ئۆيىگە بېرىپ ئاتا - ئانىسى بىلەن خوش-
لىشىپ، دەرھال شەھەرگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇ شەھەرگە
ئۈچ كېچە - كۈندۈز مېڭىپ يېتىپ بېرىپتۇ. ئۇ شەھەرگە
كىرگەن ۋاقىت چىڭقىچۈش مەزگىلى بولۇپ، كوچىدا ئادەملەر
شالاڭ ئىكەن. ئۇ كوچىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بىر ئادەمدىن پا-
دىشاھ ئوردىسىغا بارىدىغان يولنى سورىۋېلىپ، ئۇدۇل ئوردا ئى-
چىگە كىرىپتۇ. بۇ چاغدا پادىشاھ قىزىنى يېنىدا ئولتۇرغۇ-
زۇپ، ئوردا ئەمەلدارلىرى بىلەن چۈشلۈك تاماققا ئولتۇرغانى-
كەن. پادىشاھ ئىشىك باقارلىرىدىن بالىنىڭ كېلىشتىكى مەقسى-
تىنى بىلىپ، ئۇنى كۆرگەندىن كېيىن مەسخىرە ئارىلاش:

— كېپەنلىكىڭنىمۇ ئالغاچ كەلدىڭمۇ؟ ! — دەپتۇ تەكەب-
بۇرلۇق بىلەن. بۇنى ئاڭلىغان بالا:

— تويلۇق كىيىمىمنى ئېلىپ كەلدىم، — دەپتۇ. پادى-
شاھ مەلىكىگە ئىشارەت قىپتۇ. مەلىكە سۆز باشلاپ:

— دادام دېگەندەك، جاۋاب بېرەلمىسەڭ، ئۆلىسەن، جاۋاب
بەرسەڭ، مەن سېنىڭ، — دەپتۇ. بالىمۇ مەردانىلىك بىلەن:

— ھەممىگە تەييارلىق قىلىپ كەلگەنمەن، — دەپتۇ. مە-
لىكە پىسسىڭگىدە
كۈلۈپ، سوئالنى
باشلاپ:

— ئىككى
نەرسە جۈپلەنسە
دادام قايغۇرىدۇ.
ئۇ نېمە؟ — دەپتۇ.

— ئۇ ئىك-
كى نەرسە بىز،
چۈنكى مەن

نامرات، سىزگە لايىق ئەمەس. ئاتىڭىز شۇنداق دەپ قايغۇرۇۋاتىدۇ، — دەپتۇ بالا.

— بىرنەرسە ئايرىلسا ئىككىگە، ئاتا ـ ئاناڭ قايغۇرار. ئۇ نېمە؟ — دەپتۇ مەلىكە.

— ئۇ مېنىڭ تېنىم بىلەن كاللام، — دەپتۇ بالا. بۇنى ئاڭلىغان مەلىكە مەمنۇن بولۇپ:

— ئەمدى ئۈچىنچى سوئالغا جاۋاب بېرەلىسەڭ مەن سېنىڭ، — دەپتۇ.

— قېنى، كەرەملىك مەلىكەم، — دەپتۇ بالا.

— قەغەز چېلەككە سۇ ئالغىلى بولماس، — دەپتۇ مەلىكە. ئەقىللىق بالا تەمتىرىمەي تۇرۇپ:

— بۇ سىزنىڭ كۆڭلىڭىز. سىزنىڭ كۆڭلىڭىز خۇددى قەغەزدەك نازۇك، سۇ تەگسە تېتىلىدۇ. سۇ بولسا مېنىڭ مۇئامىلەم، ئەگەر سىزنىڭ كۆڭلىڭىزگە كەلگۈدەك گەپ قىلسام ياكى سىزدىن يۈز ئۆرۈسەم، ئىككىمىزنىڭ ئاقىۋىتى ياخشى بولمايدۇ. غەم قىلماڭ، مەن سىزگە كۆڭلىڭىزدىكىدەك دىلدار بولالايمەن، — دەپتۇ. مەلىكە ئۇنىڭ جاۋابىدىن رازى بولۇپ، ئۇنىڭغا تېگىشكە قوشۇلۇپتۇ. بىراق، پادىشاھ:

— مېنىڭ بىر تەلىپىم بار، — دەپ مەلىكىنى توختىتىپ قويۇپتۇ ـ دە، — سەن ئەتىگىچە ماڭا بىر ئۆي ئالتۇن تېپىپ بېرەلەمسەن؟ — دەپتۇ. بالا پادىشاھنىڭ ئاچ كۆزلۈكىنى بىلىپ، بىر ئەدىپىنى بېرىپ قويۇشنى ئويلاپ، بىر ھىيلىنى خىيالىغا پۈكۈپتۇ ـ دە، پادىشاھقا:

— مېنىڭمۇ بىر شەرتىم بار، شۇ شەرتكە كۆنسىلە، مەن شەرتلىرىنى ئورۇندايمەن، — دەپتۇ.

— قېنى، شەرتىڭنى ئوتتۇرىغا قوي، — دەپتۇ پادىشاھ.

— مەن ئالتۇننى ئېلىپ كەلگەندە ۋارقىرىمايلا، بولمىسا،

ئالتۇن تاش ـ داڭگالغا ئايلىنىپ قالىدۇ، ـــ دەپتۇ. پادىشاھ ماقۇللۇق بىلدۈرۈپتۇ. بالا كېتىپتۇ. بالا بازارغا چىقىپ قىرىق تاغار سېتىۋېلىپ، بەش مەدىكار يالالپ، تاغارلارنى تاش ـ كېسەك پارچىلىرى بىلەن توشقۇزۇپ پادىشاھ ئوردىسىغا يېقىن بىر جايغا يوشۇرۇپ قويۇپتۇ. كەچ كىرگەندە بالا مەدىكارلار بىلەن ھېچقانداق شەپە چىقارماي تاغارلارنى پادىشاھنىڭ ھۇجرىسىنىڭ ئۆگزىسىگە تارتىپ چىقىرىۋېلىپ، مەدىكارلارنىڭ ھەققىنى بېرىپ يولغا سايتۇ. بالا تاڭنى كۈتۈپ ئولتۇرۇپتۇ. تۇن نىسپىدىن ئۆتكەندە ئۇ تاغاردىكى تاش ـ كېسەك پارچىلىرىنى تۈڭلۈكتىن ئۆيگە تۆككەنىكەن، چۆچۈپ ئويغانغان پادىشاھ نېمە ئالامەت ئىكەنلىكىنى پەم ئېتەلمەي:

ـــ ئاللا ـ تۇۋا، بۇ نېمە ئالامەت؟ ـــ دەپ تۇۋلاپ سايپتۇ. پادىشاھنىڭ قورقۇپ ۋارقىرىغانلىقىنى ئاڭلىغان بالا دەرھال ئۆگزىدىن چۈشۈپ، پادىشاھقا:

ـــ بۇ ئىشنى ئۆزلىرىنىڭ پېشانىسىدىن كۆرسىلە، چۈنكى مېنىڭ شەرتىمنى ئورۇندىيالمىدىلا، ـــ دەپتۇ. پادىشاھ ئۆزىنىڭ ئۇتتۇرۇپ قويغانلىقىنى بىلىپ، قىزىنى بېرىشكە رازى بوپتۇ.

پادىشاھ ھەممە تەييارلىقنى پۈتتۈرۈپ، ئەل ـ يۇرتنى چىللاپ، قىرىق بىر كېچە ـ كۈندۈز توي قىلىپ، مەلىكە بىلەن يىگىتنى مۇراد ـ مەقسىتىگە يەتكۈزۈپتۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي پادىشاھ ئۆزىنىڭ قېرىلىقىنى ھېس قىلىپ، پادىشاھلىقنى كۈيئوغلىغا ئۆتكۈزۈپتۇ. ئۇ تەختكە چىققاندىن كېيىن ئۆز موللىسىنى مەسلىھەتچىلىككە تەكلىپ قىلىپ، بىلىم ـ ھېكمەتلىرىنى ئىشقا سېلىپ، يۇرتنى روناق تاپقۇزۇپ، خەلق تۇرمۇشىنى ياخشىلاپ جاھاندىن ئۆتۈپتۇ.

قازى بىلەن مەھەممەت رازى

مۇنداق رىۋايەتلەر قىلىپتۇلەركى، بۇرۇندا ئۆتكەن بىر پادىشاھنىڭ مەككارلىق ۋە ھەييارلىقتا تەڭداشسىز ئۈچ ھەييارى بار ئىكەن. بىر كۈنى پادىشاھ ئۇلارغا:

— مېنىڭ تۇزۇمنى يېدىڭلار، ئوبدان كىيىندىڭلار، ياخشى ئاتلىرىمنى مىندىڭلار، قايسىڭلار باغدات شەھىرىگە بېرىپ، شەھەر قازىسىنى زەخىملەندۈرمەي، ئازار بەرمەي يالىڭاچ قىلىپ، ئۇنىڭ ئىگىن ـ ئاياغلىرىنى ئېلىپ كېلىسىلەر؟ كىم بۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقسا، مىڭ تىللا ئىنئام قىلىمەن، — دەپتۇ. ھەييارلار دەماللىققا بىرنېمە دېيەلمەي بىر ـ بىرلىرىگە قارىشىپ، تېڭىرقاپ تۇرۇپ قاپتۇ. ئۇلار بىردەم سۈكۈت ئىچىدە خىيال سۈرگەندىن كېيىن، بىر ھەييار ئورنىدىن تۇرۇپ، پادىشاھقا تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ:

— ئۇلۇغ شاھىمىز، بۇ ئېيتقانلىرىنى ئورۇنداش بىز ئۈچۈن ھېچقانچە ئىش ئەمەس. ئاشۇنداق قىلىشىمىزنىڭ سەۋەبىنى بىلىشىمىزگە مۇمكىن بولسا، شۇنىڭغا لايىق يول تاپساق تېخىمۇ ياخشى بولاتتى، — دەپ قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرۇپتۇ. پادىشاھ:

— بىلگۈڭلار كەلگەن بولسا، بۇنى سىلەردىن سىر تۇتمايمەن. مەن باغدات مەدرىسىلىرىنىڭ بىرىدە ئىلىم تەھسىل

قىلىۋاتقان چېغىمدا، بىر كۈنى كېچىسى بىر كوچىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، بىر ئايالنىڭ: «قۇتقۇزۇڭلار» دەپ ۋارقىرىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالدىم ـ دە، داد ـ پەرياد چىقىۋاتقان ئۆيگە ئۆزۈمنى ئوقتەك ئاتتىم. ئۆي قاراڭغۇ ئىدى، ھېچنېمىنى كۆرگىلى بولمايتتى، پەقەت كىملەرنىڭدۇر پومىداقلىشىۋاتقان ئوپۇر ـ تۇپۇرى بىلەن بىر ئايالنىڭ: «قۇتقۇزۇڭلار! ۋايداد!... ھەي ئىپلاس، تارت قولۇڭنى، ئۆزۈڭ كىمسەن؟! ئۆلسەممۇ، ئىللا ـ بىللا...» دېگەن ئاۋازىلا ئاڭلىنىپ تۇراتتى. مەن ئاۋاز چىققان يەرگە بېرىپ قولۇمنى ئۇزىتىشىمغا بىر گەۋدە چاچراپ ئورنىدىن تۇردى ـ دە، ئوچۇق تۇرغان ئىشىكتىن سىرتقا قېچىپ چىقىپ كەتتى. مەن ئارقىسىدىن قوغلاپ چىقىۋاتقىنىمدا، بوسۇغىغا پۇتلىشىپ يىقىلىپ چۈشتۈم، ئورنۇمدىن ھاپىلا ـ شاپىلا تۇرۇپ ھويلىغا چىقىشىمغا، ئايالنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئۇنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن كەلگەن قوشنىلىرى كېلىپ مېنى تۇتۇۋالدى. ئەسلىدە بىر مۇتتەھەم ھېلىقى ئايالغا زورلۇق قىلماقچى بولغانىكەن. تۇتۇۋالغۇچىلار مېنى باغلاپ مىرشەپكە تاپشۇرۇشتى، ئەتىسى قازىغا توغرا قىلىشتى. مېنىڭ گۇۋاھچىم بولمىغاچقا راست گەپ ئاقمىدى، ئۆزۈمنى ئاقلاشقا ئامالسىز قالدىم. مەن ھازىر سىلەرگە ئېيتقان قازى شۇ چاغدا باغدات شەھىرىنىڭ قازىلىقىغا يېڭىدىن تەيىنلەنگەن ياش قازى ئىكەن. يۈز ـ كۆزۈمدە تاتىلانغان بىرەر تىرناق ئىزىنىڭ يوقلۇقىغا قارىماي، ئۇ مېنى يالىڭاچ قىلىپ، كوچىمۇكوچا سازايى قىلدى. يەنە قىرىق دەررە ئۇردۇرۇپ چالا ئۆلۈك قىلىپ تاشلاتقۇزۇۋەتتى. خالىس قۇتقۇزماقچى ۋە شەپقەتچى بولماقچى بولغانلىقىم ئۈچۈن ئۇنىڭدىن ئاشۇنداق «تارتۇق»قا ئېرىشتىم، باغداتتا تۇرۇشقا ئىمكانىيىتىم قالمىدى. «بار ئويۇننى سىز ئويناڭ، دەردىڭىزنى مەن

تارتاي» دېگەننىڭ ئۆزى بولدى، ئاخىر بۇخاراغا بېرىپ ئو-قۇشقا مەجبۇر بولدۇم.

پادىشاھنىڭ سۆزى مۇشۇ يەرگە كەلگەندە تاقەت قىلالمى-غان ھەييار مەھەممەت رازى ئورنىدىن تۇرۇپتۇ ـ دە، يەر ئۆ-پۈپ پادىشاھقا ئېھتىرام بىلدۈرۈپ:

ــ پادىشاھىئالەم، ئەل قىساسۇ مىنەلھەق. ئىجازەت بەرسىلە، شۇ قازىنى يالىڭاچ قىلىپ، ئېگىن ـ ئاياغلىرى-نى مەن ئېلىپ كېلەي ! ــ دەپ قول باغلاپ تۇرۇپتۇ. پادى-شاھ رۇخسەت قىپتۇ.

مەھەممەت رازى يول يۈرۈپ، يول يۈرگەندىمۇ مول يۈرۈپ، مول يۈرگەندىمۇ يىڭنە ئۇچىدا توپا قازغاندەك يۈرۈپ، باغدات شەھىرى تەۋەسىگە يېتىپ كېلىپ بىر مەنزىلگە چۈشۈپتۇ. ئۇ كېچىسىمۇ كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمەي، قازىنى قانداق ھىيلە بىلەن

قولغا چۈشۈرۈش ھەققىدە باش قاتۇرۇپ ئولتۇرۇپتۇ.

ئەمدى سۆزنى قازىدىن ئاڭلايلى:

باغدات شەھىرىنىڭ بۇ قازىسىنىڭ ئىسمى لاۋھىد ئىبنى مۇقاتىل بولۇپ، ئىلىم - پەن، پەزىلەت ۋە تەقۋادارلىقتا كامىل ئىكەن، قىش - ياز كۈندۈزى روزا تۇتىدىكەن ۋە كېچىنى ئۈچ ھەسسە قىلىپ، بىر ھەسسىسىدە كىتاب كۆرىدىكەن، بىر ھەسسىسىدە قۇرئان تىلاۋەت قىلىدىكەن ۋە بىر ھەسسىسىدە ناماز ئوقۇيدىكەن. بىر كۈنى ئۇ كىتابتىن: «نامازنىڭ ئاللاتائالاغا دوستراقى باغۇ بوستانلىق جايدا ئوقۇلغىنى» دېگەن ھەدىسنى كۆرۈپ قاپتۇ. بۇ قازىنىڭ سەھرادا باغۇ بوستانلىق ھويلىسى بار ئىكەن. ئۇ، مەن بۈگۈن سەھەر چىقىپ باغدا ناماز ئوقۇپ ھەدىسكە ئەمەل قىلسام، ئاخىرەتلىكىم خەيرلىك بولار، دېگەن ئۈمىد بىلەن چاكىرىنى چاقىرىپ:

— بۈگۈن سەھەردىن بۇرۇن ئاتنى ئېگەرلەپ بەر، — دەپ بۇيرۇپتۇ. چاكار شۇنداق قىپتۇ. قازى تاھارەت ئېلىپ، ئىككى رەكەت شۈكرانە نامازنى ئوقۇپ، ئېتىغا مىنىپ يولغا چىقىپتۇ. بىرھازا يول يۈرگەندىن كېيىن ئاسماندىكى ئايغا قاراپ، ئەمدى تۈن نىسپى بولغانلىقىنى بىلىپ، بىمەھەل يولغا چىقىپ قاپتىمەن، بىرەر ئوغرى - قاراقچىغا يولۇقۇپ قالمىغىيدىم، دەپ ئەندىشە قىپتۇ، ئەڭ ياخشىسى، بىرئاز ياتاي، تاڭغا يېقىن ماڭاي، دەپ ئويلاپتۇ، كېيىن، ئىبادەتكە نىيەت قىلىپ چىقىپ يولدا ياتماق خوپ ئەمەس، خۇدايىتائالاغا تەۋەككۈل قىلىپ مېڭىۋېرەي، دەپ يۈرۈشىنى داۋام قىپتۇ. ئۇ مەھەممەت رازى چۈشكەن لەڭگەرگە يېتىپ بېرىشىغا، مەھەممەت رازى لەڭگەردىن چىقىپ، قازىغا قاراپ: «بەختىيار چىقسا شىكار ئەيلىگىلى سەھراغا، چۈشەر ئۆز مەيلى بىلەن سەيىد كېلىپ ئالدىغا» دەپ بېيىت ئوقۇپتۇ ۋە: «ئەلھەمدۇلىللا،

خۇدايىتائالادىن نېمىنى تەلەپ قىلسام شۇنى بەردى» دەپ قا-زىنىڭ ئالدىنى توسۇپ، شەمشىرىنى غىلاپىدىن چىقىرىپ ئاي يورۇقىدا پالىلدىتىپ تۇرۇپ:

— بەس، ئۆز جايىڭدا توختا! — دەپتۇ. قازى توختاپ قارىسا، سالاپەتلىك بىر ئادەم ئالدىنى توسۇپ تۇرغۇدەك. بى-چارە قازى قورقۇپ كېتىپتۇ، ئۇ ئاران ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ:

— ھەي، نېمە ئادەمسەن؟ مەندىن ھايا قىلمامسەن؟ مەن مۇسۇلمانلارنىڭ قازىسى بولىمەن، — دەپتۇ. مەھەممەت رازى:

— ھەي قازى، مەندىن نېمە ئۈچۈن قورقمايسەن؟ مەن مۇسۇلمانلارنىڭ ھەييارى ۋە ئوغرىسى بولىمەن. «ئاۋۋال سالام، ئاندىن تائام، ئاخىردا كالام» دېگەن گەپ بار. ئەسسالا-مۇئەلەيكۇم، ئى مۇسۇلمانلارنىڭ قازىسى، — دەپ قازىغا سالام بېرىپتۇ. قازى سالامغا جاۋاب بەرگەندىن كېيىن:

— ئەي مەرد يىگىت، سەن گەرچە ئۆزۈڭنى ئوغرى،

ھەييار دەۋاتقان بولساڭمۇ، قائىدە ـ يوسۇن بىلىدىكەنسەن، ئىلىم ـ ھېكمەتتىن سۆزلەۋاتىسەن ۋە ئەۋلىيالار سالىمىنى يەتكۈزۈۋاتىسەن، ئەمما نېمە ئۈچۈن مەن تەنھا تۇرسام، تىغ كۆتۈرۈپ، ھەيۋە قىلىپ سۆزلەيسەن؟ — دەپتۇ. ھەييار:

— «ھەركىم بىلەن ئىككى پەرىشتە ھەمراھتۇر، بىرى ئوڭ مۈرىسىدە، بىرى سول مۈرىسىدە» دېگەن ئايەتنى ئۇقمامسەن؟ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسىدىن ئېيتقاندا، سەن يالغۇز ئەمەس، بەلكى ئۈچ كىشىسەن، — دەپتۇ. قازى:

— ئەي مەرد يىگىت، مېنى قويۇپ بەر، باشقا ئادەمنى تۇت، — دەپتۇ. ھەييار:

— مەن ئۇۋچى، ئۆزۈمگە قۇۋۋەت ھاسىل قىلاي دەپ بۇ يەردە ئولتۇرىمەن، قولۇمغا چۈشكەن ئولجىنى ھەرگىز قويۇپ بەرمەيمەن. ئەي قازى، نېمە ئۈچۈن مۇنداق قاراڭغۇدا يولغا چىقتىڭ؟ — دەپتۇ.

— غەپلەت بېسىپ چىقىپتىمەن، — دەپتۇ قازى.

— مەن سېنى ئىلمي نۇجۇمنى بىلىدۇ، دەيتتىم. سەن يەتتە كەۋاكىب[1]، ئون ئىككى بۇرج[2]، سەككىز قىرغاق[3] نى بىلمەي تۇرۇپ قانداقچە قازىلىق قىلىۋاتىسەن؟

— ئىلمي نۇجۇمغا ئەمەل قىلماق جايىز ئەمەس. «كىمەرسىكى ئىلمي نۇجۇمغا ئەمەل قىلسا، شۈبھىسىز كاپىر بولغاي» دېگەن ھەدىس بار.

— راست ئېيتىپتۇ، سەن ھەربىر ھەدىسكە ئەمەل قىلىسەن، لېكىن سەككىز ئايەتكە ئىقرار ئەمەسسەن!

---

① يەتتە كەۋاكىب — كۈن، ئاي، مىررىخ، ئەتارۇد، مۇشتەرى، زۇھرا، زۇھەل.

② ئون ئىككى بۇرج — ھەمەل، سەۋر، دەلۋ، سەرەتان، ئەسەد، سۇنبۇلە، مىزان، ئەقرەب، قەۋس، جەۋزا، جەدد، ھۇد.

③ سەككىز قىرغاق — شەرق، غەرب، جەنۇب، شىمال ۋە ئۇنىڭ تۆت بۇرجىكى.

— قايسى سەككىز ئايەت؟

— بۇ سەككىز ئايەت مۇنۇلار: بىز ئەلۋەتتە ئاسمان تەبىقىلىرىدە سەييارىلەرنىڭ سەير دائىرىسى ئۈچۈن بۇرجلارنى ياراتتۇق؛ بىز ئاسمان دۇنياسىنى يۇلتۇزلار بىلەن زىننەتلىدۇق؛ قۇياش، ئاي ۋە يۇلتۇزلار تەڭرىنىڭ پەرمانىغا بويسۇندۇ؛ بەس، يۇلتۇزلارنىڭ مەۋجۇتلۇقى بىلەن قەسەمياد قىلىمەن، ئاسماندا يۇلتۇزلارنىڭ سەير قىلىشى ئۈچۈن دائىرىلەرنى ياراتقان تەڭرى نېمىدېگەن ئۇلۇغ؛ قەسەمياد قىلىمەن بۇرج — دائىرىسى بار ئاسمان ھۆرمىتى بىلەن، ئىنسانلار يىراق يەرگە يۈرۈشتە ۋە ئىشلىرىنى باشلاشتا يۇلتۇزلارنىڭ سەير قىلىشىنى مۆلچەرلەپ، توغرا يول تاپىدۇ. بەس، كۆزىتىڭلار، تەڭرىنىڭ قۇدرىتىنى كۆرمەكچى بولساڭلار، يۇلتۇزلارغا قاراڭلار!

قازى ھەيران قېلىپ:

— ھەييار مۇنەججىم ئىكەنسەن. ماڭا قۇرئە بېقىپ كۆر، تەلىيىم ياخشىمۇ، نەسمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. ھەييار:

— ئەي قازى، تەلىيىڭنىڭ نەس ئىكەنلىكىنى ھېلىغىچە بىلمەيۋاتامسەن؟ تەلىيىڭ نەس بولغىنى ئۈچۈن مۇشۇنداق پېشكەللىككە دۇچ كەلدىڭ! — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. قازى سوراپتۇ:

— ھازىر ئاي قايسى بۇرجدا؟

— ئەقرەب بۇرجىدا. بۇ ۋاقىت ئوغرى - قاراقچىلارغا ئەپلىك، ئەمما قازى، موللىلارغا خوپ ئەمەس.

— مەن ھەدىسكە ئەمەل قىلىپ، بوستانلىقتا ناماز ئوقۇماق ئۈچۈن چىققانلىقىمنى بايا ئېيتتىمغۇ، مېنى قويۇپ بەر!

— سەن ئۇ ھەدىسكە ئەمەل قىپسەن، ئەمما گەرچە ئىك-

كى پەرىشتە سەن بىلەن ھەمراھ بولسىمۇ، سەن: «يول يۈر-مەكچى بولغان كىشى ئالدى بىلەن ھەمراھ تېپىپ، ئاندىن يول يۈرسۇن» دېگەن ھەدىسكە ئەمەل قىلماپسەن. ئەگەر بىر كىشىنى ھەمراھ قىلىۋالغان بولساڭ، مەن ساڭا يولۇقماس ئىدىم.

— سەن نېمە ئۈچۈن: «مۇسۇلمان شۇنداق بولىدۇكى، ئۇ-نىڭ قولىدىن ۋە تىلىدىن مۇسۇلمانلار ئامان بولىدۇ» دېگەن ھەدىسكە ئەمەل قىلمايسەن؟

— ئەي قازى، ھەقتائالا يارلىق قىلىپ: «بەندىنىڭ قىلغان ياخشى-يامان ئىشلىرىغا ئۇنىڭ قول-پۇتى گۇۋاھلىق بېرىدۇ» دېگەن، — دەپتۇ ھەييار ۋە بۇ قىتئەنى ئوقۇپتۇ:

ئەي قازى، مەن بەسى تەييارمەن،
تىغ بىرلە زەخمى ئۇرغۇچى بەسى سەييارمەن.
ئالىمەن قازى سېنىڭ بارىڭنى،
ئات، تونۇڭنى — جۇۋا، دەستارىڭنى.

قازى سوراپتۇ:

— ئەي ئوغرى، جىنىمۇسەن، دېۋىمۇسەن، نېمە بالاسەن؟ ماڭا نېمە مۇنچە ئازار يەتكۈزىسەن؟

— مەن دېۋە بولسام، سەن كاپىردۇرسەن، «مەنكى خۇدا-يىتائالا، دېۋىلەرنى كاپىرلار ئۈچۈن ئىبەردىم» دېگەن. بەس، سەن شۇنداق ئىكەنسەن، بۇ ئايەتنىڭ مەزمۇنى بىرلە خۇدا مېنى ساڭا ئىبەرتىپتۇ.

— شەرم تۇتقىل.

— مەن شەرم تۇتسام، بالا-چاقىلىرىم ئاچ قالىدۇ. «ھايا رىزقنى مەنئى قىلۇر» دېگەن ھەدىس بار.

— ئەي ئوغرى، نېمە ئۈچۈن «ئۆلىمالار پەيغەمبەرلەرنىڭ مىراسخورلىرىدىن» دېگەن بۇ ھەدىسكە ئەمەل قىلمايسەن؟

— ئەي قازى، سەن پەيغەمبەرلەرنىڭ مىراسخورى بولساڭ، مەن خۇدايىتائالانىڭ خاس بەندىسىدۇرمەن.

— سەن قانداقچە خۇدايىتائالانىڭ خاس بەندىسى بولىسەن؟

— مەن قۇرئانخاندۇرمەن، ئالىمدۇرمەن.

— ئەي جۇۋانمەرد، راستتىنلا ئىلمۇ ھېكمەتتىن، ئىلىم-پەزىلەتتىن خەۋىرىڭ بار ئىكەن. شۇنداق تۇرۇقلۇق نېمە ئۈچۈن ماڭا مۇنچىۋالا ئازار يەتكۈزىسەن؟ خۇدايىتائالا قۇرئاندا خەۋەر يەتكۈزۈپ: «خۇدايىتائالانىڭ لەنىتى زالىملارغىدۇر» دېگەن.

— ئەي قازى، ئۆزۈڭ ئوقۇغان شۇل ئايەتنىڭ مەزمۇنى بىرلە ئۆزۈڭ زالىمدۇرسەن. خۇدايىتائالانىڭ لەنىتىگە ئۈچرىغىنىڭ ئۈچۈن مېنى خۇدا ساڭا يەتكۈزۈپتۇ. تېز بول، ئاتتىن چۈش، ھەممە نەرسەڭنى ماڭا بەر!

— ئەي جۇۋانمەرد، خۇدايىتائالادىن قورققىن، خۇدا: «ئەي ئادەملەر، خۇدايىتائالادىن قورقۇڭلار» دېگەن.

— مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: «خەلققە ئېيتقىنكى، ئەي ئۆز ۋۇجۇدىنى يامانلىق-گۇناھلارغا ئىسراپ قىلغانلار، تەڭرىنىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدسىزلەنمەڭلار، توۋا قىلساڭلار، ئەلۋەتتە تەڭرى بارلىق گۇناھىڭلارنى كەچۈرىدۇ» دېگەن ئەمەسمۇ؟

— ئەي قۇرئانخان، سەن بۇ ئىشنى قىلمىساڭمۇ، خۇدا: «رىزقىڭلارنى قىسمەت قىلدىم» دېگەن ئايەتنىڭ مەزمۇنى بىرلە سېنىڭ رىزقىڭنى بېرىدۇ.

— خۇدا ئەزەلدە بۇ ئەندازە بىرلە مېنىڭ رىزقىمنى ئوغرىلىققا قىسمەت قىپتۇ. ئەي قازى، ئېگىنىڭنى سال!

— ئەي ئوغرى، نېمە ئۈچۈن ھەدىس، پەيغەمبەرگە ئەمەل

قىلمايسەن؟ پەيغەمبىرىمىز: «رەھىم قىلساڭ، رەھمەت تاپىـ-
سەن» دېگەن ئەمەسمىدى؟ ماڭا رەھىم قىل، رەھمەت تاپ.
— شۇنداق، لېكىن مەن ساڭا رەھىم قىلسام، خۇدا ماڭا
رەھىم قىلمايدۇ، مەن ۋە بالا ـ چاقىلىرىم ئاچ قالىمىز.
ياخشى مەسلىھەت شۇكى، تېزدىن ئات، كىيىم ـ كېچەكلىـ-
رىڭنى بەر، ئۇنى سېتىپ، خوتۇن، بالا ـ چاقىلىرىم بىلەن
نەپسىم ئارام ئالسۇن. ئاندىن خۇدايىتائالاغا شۈكۈر قىلاي،
ساڭا خۇدايىتائالا رەھىم قىلۇر.
— ئەي ئوغرى، مېنىڭ پەزىلىتىم بار، ئەھلى پەزىلەتكە
ئازار قىلما، ئۇۋال بولىدۇ. خۇدايىتائالا قۇرئاندا: «قۇلھەل
يەستەۋىللەزىنەيەئلۇ ـ مۇنەۋەللەزىنەلايەئلەمۇن» (بىلگەنلەر
بىلەن بىلمىگەنلەر قانداقمۇ تەڭ بولالايدۇ، دانا بىلەن نادان
تەڭ بولالماس) دەپ خەۋەر بەرگەن.
— سەن دانا، بىلەرمەن بولساڭ، تەڭ كېچىدە يولغا
چىقماس ئىدىڭ، ئەمما مەن بولسام ئوغرى، تۈن ئەركىسى.
ماڭا ئوغرىلىق قىلىش ئۈچۈن كېچىدە چىقىشقا توغرا كېلىـ-
دۇ. ئوغرىلىق ھۈنىرى بولسا قاراڭغۇدا ئاقىدۇ، يورۇقتا ئاقـ-
مايدۇ، شۇڭا مەن كېچىدە چىقتىم. شۇ ۋەجىدىن، ھەقىقىي
نادان سەندۇرسەن، — دەپ، بۇ رۇبائىينى ئوقۇپتۇ ھەييار:

نادانلىقىڭدىن ئېتىڭنى قويدۇڭ قازى،
ھۆكمىڭدىن ئەمەس خۇدا، ئالەم رازى.
ئوت ياققۇسىدۇر ئاسماندىن ھەر سائەت،
شۇل شەھەرگىكىم بولسام ئەگەر مەن قازى.

ئاندىن كېيىن ھەييار يەنە:
— سېنىڭ بىلىمىڭ بولسا ئىدى، «جاھىلنىڭ ئىبادىتىـ-
دىن ئالىمنىڭ ئۇيقۇسى ئەۋزەل» دېگەن بۇ ھەدىسكە ئەمەل

قىلغان بولاتتىڭ. ئەگەر سەن ئالىم بولغان بولساڭ، «مۆمىننىڭ نىيىتى قىلغان ئەمەلىدىنمۇ ياخشى» دېگەن ھەدىسكىمۇ ئەمەل قىلغان بولاتتىڭ، — دەپ بۇ قىتئەنى ئوقۇپتۇ:

ياخشى نىيەت كىشىگە ئەي مۆمىن،
قىلسا ئەھسەن بۇ سۆز پەيغەمبەردىن.
بەلكى تائەت ئېرۇر مۇدام ياخشى،
ياخشى نىيەت ئارتۇقتۇر ئەمەلدىن.

— ئەي ئوغرى، ناھايىتى پىتنە-پاساتچى ئىكەنسەن، — دەپتۇ قازى.

— ئەمدى مېنى پىتنىچى دېدىڭ. «پىتنىدىن مۆمىننىڭ ئامىتى كەلمەس» دېگەن ھەدىس بويىچە، بار-يوقۇڭنى ئالماي قويمايمەن. دەرھال ئاتنى، سەرپايىڭنى، باش-ئاياغ، كىيىم-كېچىكىڭنى بەر! — دەپ ۋارقىراپتۇ ھەييار. قازى قورققىنىدىن نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي قاپتۇ، ئەمما يەنىلا تەن بەرمەي:

— سېنى بىر كىشى تۇتۇۋېلىپ پادىشاھقا تۇغرا قىلسا، پادىشاھ زىندانغا سالسا ياكى قولۇڭنى كەسسە، قانداق قىلىسەن؟ — دەپ سوئال قويۇپتۇ.

— ھەر ئىشنى ئىلمۇ ھېكمەت بىلەن قىلىمەن، شۇڭا سەن ئېيتقان ئۇنداق ئىشلاردىن سالامەتتۇرمەن. سەۋەبكى، ھەم ئالىم، ھەم زالىم، ھەم كالىم①، ھەم نازىم②، ھەم مەككار، ھەم ئەييار، ھەم غەررار، ھەم تەررار③، ھەم ھاپىزدۇرمەن، ھەم ئۆز تەلىيىمنى بىلىمەن. ئەگەر مۇشتەرى سۇمبۇلە

① كالىم — ناتىق.
② نازىم — شائىر.
③ ھەم غەررار، ھەم تەررار — ھەييارنىڭ تۈرلىنىپ ئېيتىلىشى.

بۇرجىدا بولسا، شۇ سائەتتە شەبخۇن① ئۇرسام دۈشمەنگە غا-
لىب كېلىمەن. ئەي قازى، گەپنى سوزما، ئاتتىن چۈش، يالد-
ىڭاچ بول! — دەپ قاتتىق ھەيۋە قىپتۇ ھەييار. قازى تېخىمۇ
قورقۇپ بەدىنىگە تىترەك ئولىشىپ، كۆڭلىدە، مەن ئادەمزاتقا
ئەمەس، دىۋە - پەرىلەرگە دۇچ كەلگەن ئوخشايمەن، دەپ
ئويلاپ، تىلىمۇ كالۋالىشىپ قاپتۇ، لېكىن ئۆزىنى تەستە تۇ-
تۇۋېلىپ، ئالدىدا تۇرغان بۇ مەخلۇقنى گەپكە تۇتۇپ، بىر
ئىلاج قىلىپ تاڭغا ئۇلىشىۋېلىش ئۈچۈن، ئاخىرقى كۈچىنى
يىغىپ، تىلىنى چاينىغان ھالدا:

— ھەي ئوغرى، سەن ھەمىشە كېچىسى تالا - تۈزدە،
چۆل - جەزىرىلەردە تەنھا يۈرىدىكەنسەن، دىۋە - پەرىلەردىن
قورقمامسەن؟ — دەپ سوراپتۇ. ھەييار:

— تىلسىم قىلىشنى بىلىمەن، دىۋە - پەرىلەر مېنىڭ
ئالدىمدا مېنىڭسىز ھېچ ئىش قىلالمايدۇ. سەن ئېتىڭنى، كىد-
ىيم - كېچەكلىرىڭنى بەرمىسەڭ، دىۋە - پەرىلەرگە بۇيرۇپ،
سېنى ئاسمانغا ئاچىقتۇرۇپ، كۆك قەرىدىن تاشلىتىپ، رىزە-
رىزە② قىلىۋېتىمەن. ئاتتىن چۈشە! — دەپ خىتاب قىپتۇ. قازى:

— خۇدادىن قورققىن، بۇ ئىشتىن بەرىكەت تاپمايسەن، —
دەپتۇ. ھەييار:

— نېمىشقا بەرىكەت تاپمايدىكەنمەن؟ سېنىڭ ئات، ئې-
گىن - ئايىغىڭنى ساتسام بەرىكەت دېگەن شۇ ئەمەسمۇ؟ قازىنىڭ
لىباسى ھالال بەرىكەتتۇر. تېز بول، مېنى ساقلاتما! —
دەپ، قولىدىكى شەمشىرىنى ۋالىلدىتىپ كەلگەن پېتى قازى-
نىڭ ئېتىنىڭ چۇلۋۇرىنى تۇتۇپتۇ. قازى بېشىنى قاشلاپ،
ئۆزىنى خۇداغا تاشلاپ:

---

① شەبخۇن — كېچىلىك ھۇجۇم.

② رىزە - رىزە — كۆكۈم - تالقان.

— ئەي ئوغرى، سەن گەرچە ئوغرى بولساڭمۇ ئادەم بالىسسەن. مېنى ئىززەت قىل، مەن سېنىڭ مېھمىنىڭمەن. «مېھمانغا ئىززەت قىلىڭلار، ئەگەرچە ئۇ كاپىر بولسىمۇ» دېگەن ھەدىسكە ئەمەل قىل، — دەپ يالۋۇرۇپتۇ. ھەييار:

— پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام راست ئېيتىپتۇلەر. لېكىن، ھازىر سەن بالاغا گىرىپتار بولۇپ تۇرىسەن. شۇنىڭ ئۈچۈن سېنىڭ ھازىر سەدىقە بەرمىكىڭ ۋاجىپتۇر. «سەدىقە بالانى ياندۇرار، ئۆمۈرنى زىيادە قىلۇر». ئەي قازى، ئات، كىيىم - كېچەكلىرىڭنى ماڭا تاپشۇر، ئۇ سەدىقە بولسۇن، — دەپتۇ ۋە بۇ قىتئەنى ئوقۇپتۇ:

سەدىقە رەت قىلۇر بالانى،
توۋا كۆيدۇرۇر گۇناھنى.

قازى دەپتۇ:

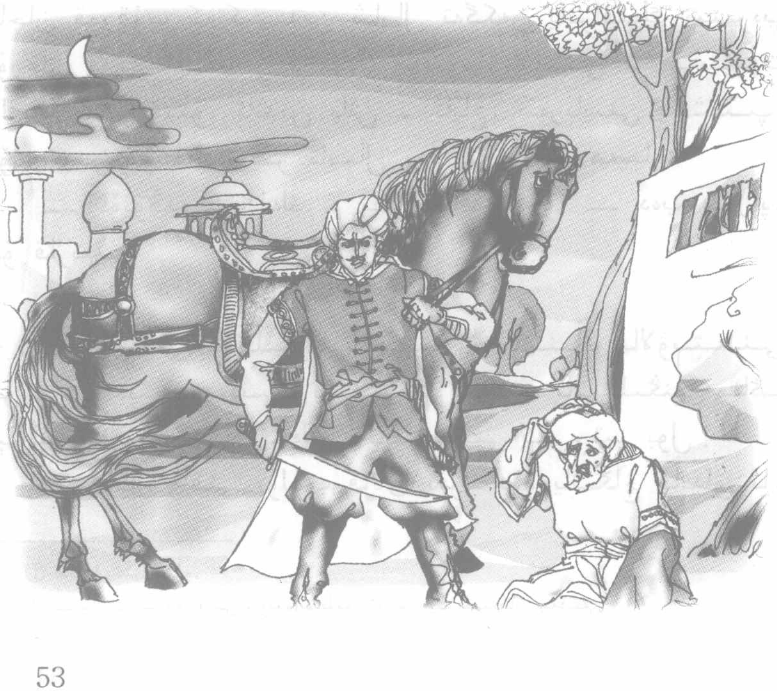

— ئەي يىگىت، مېنىڭ سارىيىمغا بارغىن. ئېتىمنى، تونۇمنى، دەستارىمنى① شۇ يەردە بېرەي.

— مەن ساڭا ئوخشاش ئۇنداق ئەخمەق ئەمەسمەن. مەن سارىيىڭغا بارسام، ئادەملىرىڭگە بۇيرۇپ: «ئوغرىلىق قىلغان ئەر ۋە ئوغرىلىق قىلغان ئايالنىڭ ھەر ئىككى قولىنى كېسىڭلار» دېگەن ئايەت بويىچە مېنىڭ قولۇمنى كەستۈرىسەن، — دەپتۇ ھەييار.

— ساڭا قەسەم ئورنىدا شۇنداق ۋەدە بېرىمەنكى، سەن تاڭلا مېنىڭ ھويلامغا بارغىن. ساڭا زىيان - زەخمەت يەتكۈزمەيمەن، تىلىگەن نەرسىلىرىڭنى بېرىمەن.

— «زۆرۈرىيەتتە قەسەمگە كەپپارەت② » لازىم ئەمەس. مېنىڭ نېسىدىن تەلىيىم يوق. ئەي قازى، سۆزنى ئۇزارتما. ئەگەر يەنىلا كاجلىق قىلىپ ئاتتىن چۈشمىسەڭ، ئېگىن - ئايىغىڭنى بەرمىسەڭ، ھازىرلا ئىككى پارە قىلىپ تاشلايمەن، — دەپ شەمشەرنىڭ ئۇچىنى قازىنىڭ قارنىغا تىرەپتۇ ھەييار. ئاللىقاچان قورقۇپ كەتكىنىدىن شامال تەگكەن ياپراقتەك تىترەپ تۇرغان قازى ئامالسىز ئاتتىن چۈشۈپ، ئاتنى مەھەممەت رازىغا تۇتقۇزۇپتۇ. ئاندىن باش - ئاياغ، سەرپايىنى يېشىپ، ئۆزى بىر كۆڭلەك، بىر تامبال بىلەنلا قاپتۇ. ھەييار:

— ئۆيۈڭدە كۆڭلەك - تامبىلىڭ بارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ قازىدىن.

— بار.

— «ئىككى كۆڭلىكى بار كىشى ئىماننىڭ ھالاۋىتىنى كۆرمەس» دېگەن ھەدىسكە بىنائەن كۆڭلەك - تامبىلىڭنى ماڭا بېرىپ، ئۆيۈڭدىكى كۆڭلەك - تامبىلىڭنى كىي، تېز بول!

— ناماز ۋاقتى بولۇپ قالاي دەۋاتىدۇ، يالىڭاچ قانداق نا-

---

① دەستار — سەللە.

② كەپپارەت — قەسەمنى سۇندۇرغانلىق ئۈچۈن بېرىلىدىغان سەدىقە.

ماز ئوقۇيمەن؟ — دەپتۇ قازى. ھەييار: «كۆكلەك - تامبىلى يوق كىشىگە زۆرۈرىيەتتە يالىڭاچ تۇرۇپ ناماز ئوقۇماق جايىزدۇر» دېگەن ھەدىسنى ئوقۇپتۇ. قازى نائىلاج كۆكلەكنى سېلىپ بېرىپتۇ. ھەييار:

— تامبالنىمۇ سال، — دەپ ھەيۋە قىپتۇ. قازى:

— ھەي نائىنساپ، رەھىمسىز زالىم، كەشىكى ئەۋرەت قانداق ناماز ئوقۇيمەن؟ — دەپ تۇرۇۋاپتۇ. ھەييار بۇ مىسرانى ئوقۇپتۇ:

ئەي قازى، ساددا ئەجەب رەنايى،
مەندەك كىشىدىن سورايسەن رەھىم نامايى.

بىچارە قازى ھېچ چارە قىلالماي، تامبىلىنىمۇ سېلىپ بېرىپ، جان قايغۇسىدا يىغلاپ تۇرۇپتۇ. ھەييار بۇنى كۆرۈپ:

يۈز جاپا جانىڭگە تەگسە دوست ئەييار ئەيلىدىڭ،
جامە - دەستارىڭ سالۇردا ھىيلە ئىدبار ئەيلىدىڭ

دېگەن بېيىتنى ئوقۇپتۇ ۋە شۇ ئەسنادا ھەييارنىڭ كۆزى قازىنىڭ قولىدا پارقىراپ تۇرغان بىرنەرسىگە چۈشۈپتۇ. ئۇ گۆھەر كۆزلۈك ئالتۇن ئۈزۈك ئىكەن.

— ئەي قازى، قايسى مەزھەپتە ئۈزۈك سالماق راۋا؟ — دەپ سوراپتۇ قازىدىن. قازى:

— شافىئىي مەزھىپىدە بىدئەت، ئىمام ئەزەم مەزھىپىدە سۈننەت. مەن ئىمام ئەزەمنىڭ مەزھىپىدە، — دەپتۇ. ھەييار:

— مەنمۇ ئىمام ئەزەمنىڭ مەزھىپىدە، ئۇنداق بولسا ئۈزۈكنى ماڭا بەر ! — دەپتۇ. قازى قورققىنىدىن ئۈزۈكنىمۇ بېرىپتۇ. ھەييار:

— بارغىنى ماڭا بەردىڭ، مەن ساڭا رەھىم قىلدىم، ئە-لەم - جاپا يەتكۈزمىدىم، مەندىن رازى ۋە خۇشنۇد بول ! — دەپتۇ ۋە بۇ رۇبائىينى ئوقۇپتۇ:

يۈز ھىيلە بىلەن بېشىڭدىن ئالدىم دەستار،
جامە - كۆڭلىكىڭ بىلەن ھەم ئىرار①.
سەن باغدات شەھىرىگە ئىرۇرسەن قازى،
مەن قول باغلاپ ئىشىكىڭدە خىزمەتكار.

بۇ رۇبائىينىڭ ئاخىرقى مىسراسىنى ئاڭلىغان قازى، بۇ قاراقچى تېخى ئۆيۈمگىمۇ بارىدىغان ئوخشايدۇ، دەپ ئەقلىدىن ئازغان كىشىدەك ئۇن - تىنسىز بولۇپ، شەھەر تەرەپكە قاراپ مېڭىپ كېتىپتۇ. مەھەممەت رازى قازىنىڭ كىيىملىرىنى خۇرجۇنغا سېلىپ، قازىنىڭ ئېتىنى ئۆزىنىڭ ئۇچقۇر ئېتىغا باغلاپ، ھەش - پەش دېگۈچە ئۆز شەھىرىگە يېتىپ كېلىپ، پادىشاھقا كۆرۈنۈش قىلىپ، پادىشاھقا قازىنىڭ ئېتىنى كۆر-سىتىپتۇ ۋە ئۇنىڭ كىيىم - كېچەكلىرىنى شاھنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ ھەمدە ئۇنى قانداق قىلىپ قولغا چۈشۈرگەنلىكىنى بىر - بىرلەپ بايان قىلىپ بېرىپتۇ. پادىشاھ مەھەممەت رازىغا تەھسىن - ئاپىرىن ئوقۇپ، ۋەدە قىلغان مىڭ تىللانى ئىنئام قىپتۇ ھەمدە:

— بۇ نەرسىلەرنى يەنە قازىغا ئاپىرىپ بەر، — دەپ بۇيرۇق قىپتۇ. ئارىدىن بىر كۈن ئۆتۈپ، ئەتىسى سۇبھى تاڭدا مەھەممەت رازى باغداتقا يېتىپ كېلىپ، قازىنىڭ ئىشىكى ئالدىدا توختاپتۇ.

ئەمدى سۆزنى قازىدىن ئاڭلايلى:

---

① ئىرار — تامبال.

قازى بەرھەنە ھالدا بىرئاز يول يۈرۈشى بىلەن تاڭ سۈزۈلۈپتۇ. ئۇ ئەتراپقا قاراپ بىر يۇلغۇنلۇقنى كۆرۈپتۇ - دە، بۈگۈن كۈندۈزنى مۇشۇ يەردە ئۆتكۈزەي، دەپ يۇلغۇنلۇق ئارىسىغا كىرىۋاپتۇ. بۇ يەردە قازىغا ئاغمىخانلار، چاشقانلار مەشرەپ ئويناپ بېرىپتۇ. قازى تۈرلۈك ۋەھىمە ئىچىدە كۈننى ئاران كەچ قىپتۇ، قاش قارىيىشى بىلەن يۇلغۇنلۇقتىن چىقىپ چوڭ يولغا يېقىنراق بىر جايدا يامغۇر ئويۇۋەتكەن بىر ئۆرەكنى كۆرۈپ قاپتۇ - دە، شۇنىڭ ئىچىگە چۈشۈپ ئولتۇرۇپتۇ. يېرىم كېچە بولغاندا يولغا چۈشۈپ، تاڭ ئالدىدا، بىر قولىدا ئالدىنى، بىر قولىدا كەينىنى تۇتۇپ، خىجالەت، يۈز مىڭ مۇشەققەتتە ئۆيىگە كەپتۇ. بالا - چاقىسى ئۇنى بۇ ھالدا كۆرۈپ يىغا - زار قىلىشىپ، ئېگىن كىيگۈزۈشۈپتۇ. قازى بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەرنى ئەمدى بايان قىلىپ تۇرۇشىغا، خىزمەتكارى كىرىپ:

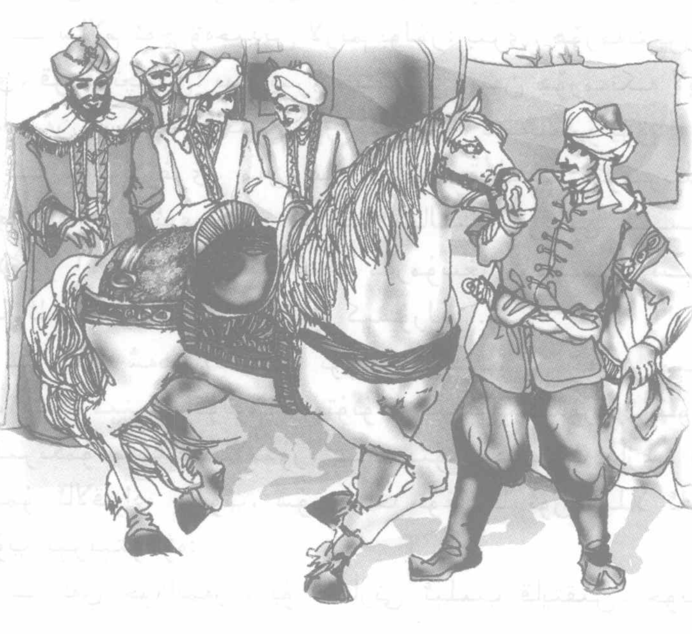

— ھەزرىتى جانابلىرىنىڭ ئاتلىرىنى مىنىپ، جامە - دەس- تارلىرىنى كىيىپ كەلگەن بىر كىشى ئىشىك ئالدىدا تۇرىدۇ، — دەپ خەۋەر قىپتۇ. قازى:

— ئوغرى شۇ، ئىشىكنى مەھكەم ئېتىپ كىرگۈز- مەڭلار، — دەپ تۇرۇشىغا، مەھەممەت رازى ئۆيگە باستۇرۇپ كىرىپ كەپتۇ ۋە سالاممۇ قىلماي، تۈزۈت - پۈزۈتسىزلا قازى ئولتۇرغان چۈشەككە چىقىپ، قازىنىڭ ئوڭ قولىنى بېسىپ ئولتۇرۇپتۇ. بىچارە قازى قورققىنىدىن ھوش - ھەرىكەتتىن توختاپ، تونۇماس قىياپەتكە كىرىۋېلىپ:

— ئەي شەيخ زامان، قايدىن كېلىۋرسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— تون كىتاب ئوقۇشتۇم، بۈگۈن توقۇشتۇم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ مەھەممەت رازى.

— ئەمدى نېمە ئۈچۈن كەلدىڭ؟ نېمە سەۋەبتىن سالام قىلمايسەن؟ — دەپتۇ قازى. مەھەممەت رازى:

— سالام ئۈچ ۋەجىدىن لازىم بولۇر: بىرى، ھۆرمەتتىن؛ يەنە بىرى، قورقۇنچتىن؛ يەنە بىرى، تەمەدىن. سەن ھۆرمەتكە لايىق ئەمەسسەن، مېنىڭ سەندىن قورقۇنچۇممۇ، تەمەيىممۇ يوق.

— ھەي ئوغرى، مەن ھازىر ئەمر قىلسام، «ئوغرىلىق قىلغان ئەر ۋە ئوغرىلىق قىلغان ئايالنىڭ قولىنى كېسىپ تاشلاڭلار !» دېگەن بۇ ئايەتنىڭ مەزمۇنىغا مۇۋاپىق، سېنى دارغا ئاسۇرلەر ياكى قولۇڭنى كېسۇرلەر...

— مەن شەھەرگە بەش نۆۋەت كەلدىم، بۇ شەھەر مېنىڭ- دۇر، سەن مېنىڭ قۇلۇم، خوتۇنۇڭ كېنىزىكىمدۇر، ئوغۇل - قىزلىرىڭمۇ مېنىڭ بالامدۇر، — دەپتۇ مەھەممەت رازى. قازى تېخىمۇ ئالاقزادە بولۇپ، شۇ زامات ئوغرىغا ئون تىللا ئاچىق- تۇرۇپ بېرىپتۇ ۋە:

— ئەي جۇۋانمەرد، بۇ دىنارنى ئېلىپ قايتقىن، خوتۇن،

بالا ـ چاقىلىرىمغا چاڭ سالما، خوتۇننى كىچىك ۋاقتىمدا ئالغا-نىدىم، بۇ مۈلۈك ـ سارايلار ئاتامدىن قالغان، ـــ دەپتۇ.

مەھەممەت رازى ئون توققۇز دىگەن بىر ئايەتنى ئوقۇپتۇ. بۇ مەھەممەت رازىنىڭ ئون يەردە توققۇزدىن دىنار بەر دىگىنى ئىكەن. قازى يەنە توقسان دىنار ئاچچىقىپ بىرىشكە مەجبۇر بوپتۇ ۋە كۆڭلىدە، بۇ ئوغرى دانىشمەن ئىكەن، ھەر ئىش قولىدىن كېلىدىكەن، بۇنىڭ كۆڭلىنى ئالاي، ئۇنداق قىلمى-سام قازىلىقىمغىمۇ قول سوزمىسۇن، دەپ ئويلاپ، «بۇ كېچە ماڭا مېھمان بولغىن» دەپ ئۇنى قونۇپ قېلىشقا تەكلىپ قىپتۇ. مەھەممەت رازى تەكلىپنى قوبۇل قىپتۇ. كېچە مېھ-ماندارچىلىقى ئۆتۈپ، ئەتىسى ئەتىگەندە قازىنىڭ خوتۇنى ناشتى-لىققا بىر غازنى كاۋاپ قىلىپ چىقىپ داستىخانغا قويۇپتۇ ۋە:

ـــ ئەي مېھمان، بۇ غاز كاۋىپىنى ئادىللىق بىلەن تەق-سىم قىلىڭ، ـــ دەپتۇ. داستىخان ئۈستىدە قازى، مەھەممەت رازى ۋە قازىنىڭ خوتۇنى ھەمدە قازىنىڭ ئىككى ئوغلى بىلەن ئىككى چاكىرىمۇ ھازىر ئىكەن. مەھەممەت رازى غازنىڭ بې-شىنى قازىنىڭ ئالدىغا، بوينىنى قازىنىڭ مەزلۇمىنىڭ ئالدى-غا، ئىككى قانىتىنى ئىككى ئوغلىنىڭ ئالدىغا، ئىككى پۇتى-نى ئىككى چاكارنىڭ ئالدىغا قويۇپ، قالغان تۆش قىسمىنى ئۆزىنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ. قازىنىڭ خوتۇنى رازى بولماي:

ـــ جانابىي مېھمان، بۇ تەقسىمات باراۋەر بولمىدى، ـــ دەپتۇ. مەھەممەت رازى:

ـــ «ئىررەئىسۇبىررەئىسى[1]» دېگەن ئايەتنىڭ مەزمۇنىغا

---

① ئىررەئىسۇبىر رەئىسى ـــ كىشى كىشىنىڭ بېشىنى كەسكەن (ئۆلتۈرگەن) بولسا، ئۆل-تۈرگۈچى (قاتىل)نىڭ بېشىنى كېسىش لازىم، دېگەنلىك بولۇپ، بۇ يەردە باشقا باش مەنىسىدە ئىشلىتىلگەن.

مۇۋاپىق، پۈتۈن خەلقئالەم كۆرسىمۇ قوبۇل قىلغۇدەك تەق-
سىم قىلدىم. باشقا بېشىنى قويدۇم، چۈنكى قازى ئاخۇنۇم
باشىدۇرلەر؛ سىزگە بوينىنى قويدۇم؛ ئىككى ئوغلىڭىزغا قا-
نىتىنى، چۈنكى باشتىن كېيىن بويۇن تۇرغىنىدەك، قازىدىن
كېيىن ئوغۇل تۇرىدۇ، ئوغۇل ئاتا - ئانىنىڭ قانىتى؛ ئىككى
قۇلىڭىزغا ئىككى پۇتىنى قويدۇم، ئۇلار چېپىپ يۈرۈپ خىز-
مەتكارلىق قىلىدۇ؛ مەن سىزگە مېھمان، مېھمانغا ئۇچا تارت-
ماق رەسىمدۇر، — دەپتۇ. قازى بىلەن خوتۇنى دەماللىققا
بىرنېمە دېيەلمەپتۇ. قازى كۆڭلىدە مەھەممەت رازىنىڭ پارا-
سىتىگە قايىل بوپتۇ، ئۇنى خاسىيەتلىك بىر كىشى چاغلاپتۇ.
شۇڭا ئۇ، مۇشۇنداق چوڭقۇر پىكىرلىك ئادەم بىلەن ھەمسۆھ-
بەت بولسا، كىشىنىڭ ئەقلى زىيادە بولىدۇ، دەپ ئويلاپ، مە-
ھەممەت رازىنى يەنە بىر كېچە مېھمان بولۇشقا تەكلىپ قى-
لىپ قوندۇرۇپ قاپتۇ. قازى ئۆزىنىڭ ھېچنېمىگە كارغا كەل-
مەيدىغان جۇرئەتسىز، لەقۋا ئىكەنلىكىدىن ئۆكۈنۈپتۇ. ئۇ يا-
ماندىن قورقۇپ، ياۋاشنى ئانىي تېپىپ، ھۆكۈمدە ھەققانىي
گەپ قىلغۇچى ۋە لىللا تۇرغۇچى بولماي، ئەكسىچە ھەقىقەتنى
ئاستىن - ئۈستۈن قىلىپ، نۇرغۇن ئادالەتسىزلىكلەرنى قىل-
غانلىقىدىن قاتتىق پۇشايمان يەپتۇ. ئۇ مۇشۇلارنى ئويلاپ ئې-
چىنغان ھالدا، مەھەممەت رازىغا:

— بۇرادەر، نېمە بولسا بولدى، لېكىن سىز مېنى ھەقى-
قەت دەرۋازىسىدىن ئادالەت مىزانى مەيدانىغا ئېلىپ كىردى-
ڭىز، — دەپتۇ. قازى بىلەن مەھەممەت رازى بىر - بىرىگە
قول بېرىشىپ مەڭگۈلۈك دوست بولۇشۇپتۇ. مەھەممەت رازى
قازىنىڭ ھەممە نەرسىسىنى تاپشۇرۇپ بېرىپ، دوستلۇق مېھ-
رىنى ئېلىپ خەيرلىشىپتۇ.

ئارغىماق ماجىراسى

بۇرۇننىڭ بۇرۇنىسىدا، تەكلىماكاننى قوم باسمىغان، تۆگىنىڭ بويىنىغا قوڭغۇراق ئاسمىغان چاغلاردا بىر پادىشاھ بولغانىكەن. بۇ پادىشاھ يۇرتنى ئەدلى - ئادالەت بىلەن سورىغاچقا، شەھەر ئەتراپىنى مۇستەھكەم سېپىل - قەلئەلەر بىلەن ئورىغاچقا، ئەلنى ھەرقانداق باسقۇنچى، ئوغرى - يالغازنىڭ قەستىدىن تورىغاچقا، خەلقى پاراۋانلىقتا، مال - ۋارانلىرى كەڭ كەتكەن يايلاق ۋە ئورمانلىقتا خاتىرجەم ياشايدىكەن. بۇ پادىشاھنىڭ زېمىنى شۇنچىلىك كەڭ ئىكەنكى، ئۇ پايتەختنى ئىككى ئورۇندا قۇرۇپ، يازلىقى بىرىدە، قىشلىقى يەنە بىرىدە تۇرۇپ، ئايلىنىپ يۈرۈپ يۇرت سورايدىكەن.

بىر يىلى كۈزدە شاھ يازلىق پايتەختتىن قىشلىق پايتەختكە يۆتكىلىپتۇ، يول بويى شىكار قىلىپ، ئۆزىگە نۇرغۇن مۇلازىملارنى ھەمراھ - يار قىلىپ، مەھەللە - ئايماقلارنى كۆزدىن كەچۈرۈپ، ياخشىلارغا ئىنئام بېرىپ - تارتۇقلاپ، يامانلارنىڭ ھاياتلىق شامىنى ئۆچۈرۈپ مېڭىپتۇ.

شاھ تۇلپار - ئارغىماقلارغا ھەۋەسمەن كىشى ئىكەن، بەيگە قىلىش ئۇنىڭ ياخشى كۆرىدىغان بىر ئىشى ئىكەن، شۇڭا ئۇنىڭ بەگ - سىپاھىلىرى ئىچىدە بەيگە خۇمار چەۋەندازلار تولا ئىكەن. ئاشۇ بەگ - سىپاھلارنىڭ ئارىسىدا

كېرىمهاجى ئىسىملىك بىرى بولۇپ، ئۇنىڭ ئارغىمىقى باش-قىلارنىڭكىدىن خوپ ئەلا، رەڭگى قۇلا ئىكەن. كېرىمهاجىنىڭ قۇلا ئارغىمىقى چېپىشقا چۈشسە، قاناتلىق قۇشمۇ كەينىدە قالىدىكەن، بۇ ئات ھەر دائىم بىرىنچىلىكنى ئالىدىكەن، شۇ-ڭا ئارغىماقنىڭ ئىگىسى ئۆزىنى ھېچكىمگە تەڭ قىلماي، شاھنىڭ قېشىدىلا ماڭىدىكەن.

شاھ ئۆزىنىڭ قول ئاستىدىكىلەردە ئاشۇنداق بىر ئارغى-ماقنىڭ بولغانلىقىدىن سۆيۈنىدىكەن، كېرىمهاجىغا ئات تۇپەيى-لىدىن مەرھەمەتىنى ئايىمايدىكەن، ئىلتىپات كۆرسىتىدىكەن ۋە كۆيۈنىدىكەن. ئەمما، كېرىمهاجى دېگەن بۇ كىشى قىزىل كۆز، ئىچى يامان، نەپسانىيەتچى ئادەم ئىكەن. ئۇنىڭ بۇنداق ئىللەتلىرىنى پادىشاھ بىلمەيدىكەن، شۇڭا ئۇنىڭ گەپلىرىگە، تىل ياغلىما سۆزلىرىگە بىگۇمان ئىشىنىدىكەن.

كېرىمهاجى ئارغىماقنى چاپتۇرۇپ، پادىشاھنى ئۆزىگە ياقتۇرۇپ، ئالدامچىلىقنى بىر مەزگىل ئاقتۇرۇپ تۇرسۇن. ئەمدى گەپنى شاھنىڭ سەپىرىدىن ئاڭلايلى:

شاھ بەگ- سىپاھلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ بىرنەچچە كۈن يول يۈرۈپتۇ. ئۇ بىر مەنزىلگە يەتكەندە، ۋاقىت پېشىندىن هالقىپ ئۆتكەندە كېرىمهاجىنىڭ مەسلىھەتى بىلەن دەم ئې-لىشقا توختايدىغان، كېچىسى مۇشۇ يەردە ئۇخلايدىغان بولۇپ قونالغۇ راسلاپتۇ.

شاھنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكىنى ئاڭلىغان يۇرت كاتتىلىرى دەرھال ھاردۇق سوراشقا كېلىشىپتۇ، يولدا كەلگۈچە تون-يەكتەكلىرىنىڭ پېشىگە پۇتلىشىپ نەچچە يەردە يىقىلىشىپتۇ، ئاتلىقلار ئۇزاپ كېتىپتۇيۇ، پىيادىلەر ئارقىدا قېلىشىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، شاھ ھۇزۇرىغا نۇرغۇن خالايىق جەم بوپتۇ.

شاھنىڭ ئالدىغا چىققانلار ئىچىدە داۋۇتقارىي ئىسىملىك

كاتتا بىر بايمۇ بار ئىكەن. داۋۇتقارىي بۇ يۇرتنىڭ ئالدىنقى قاتاردىكى مۆتىۋەرلىرىدىن ھېسابلىنىدىكەن. ئۇنىڭ ساۋاتى تولۇق، نامىشەرىپى ئۇلۇغ، ئالىقىنى كەڭ، ئۆيى ھەرقانداق مېھمانغا دەڭ، بايلىقى پادىشاھقا يېتەلمىسىمۇ، ۋەزىرئەزەمگە تەڭ كىشى ئىكەن. داۋۇتقارىينىڭ كەڭرى كەتكەن تېرىلغۇ يېرى، يايلىقى، قوي - قوزا، ئات - كالىلىرى بولۇپ، تېخى يېقىندىلا يايلاقتىكى بىر بايتىلى قۇلۇنلاپتىكەن. يېڭى تۇغۇلغان تاي شۇنچىلىك چىرايلىق ئىكەنكى، رەڭگى ئوتقاشتەك، تۇكلىرى سۇزۇك قاشتاشتەك، بوينى ئىنچىكە، پۇتلىرى مەزمۇت، كۆزلىرى چاقناقىكەن. تاي ھەپتىلەپ ئەمەس، كۇنلەپ بوي تارتىپ ئۆسكىلى باشلاپ، كونا موي - تۇكلىرىنى تاشلاپ، قەددى - قامىتىنى تۇزەپ شاشلاپ، ئۆزىنىڭ ئارغىماق ئىكەنلىكىنى نامايان قىلىۋاتقان مەزگىلدە شاھ بۇ يەرگە يېتىپ كەلگەنىكەن.

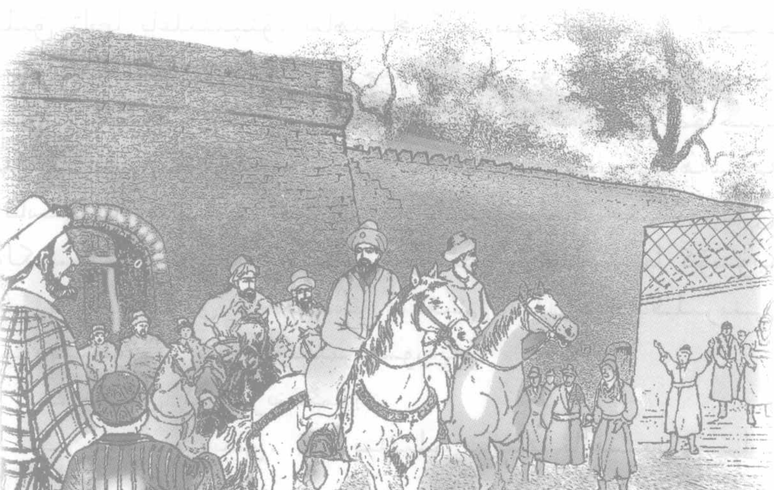

داۋۇتقارىي شاھ بىلەن سالام ـ سەھەت قىلىشىپ، كۆرۈشۈش رەسمىيەتلىرىنى تاماملىغاندىن كېيىن، ناھايىتى تۆۋەنلىك بىلەن ئىلتىماس قىلىپ، شاھ پايە ـ قەدىمىنىڭ ئۆز خانىدانىغا تەشرىپ قىلىنىشىنى سوراپ تۇرۇۋاپتۇ ۋە بۇ بەختكە مۇيەسسەر بوپتۇ. داۋۇتقارىي قويدىن پاقلان، ئۆچكىدىن ئوغلاقلارنى ئۆلتۇرۇپ تونۇرغا تىقىپتۇ، توخۇدىن چۈجە، كەپتەردىن باچكىلارنى زىخلارغا ئۆتكۈزۈپتۇ، ئاتتىن تاي، تۆگىدىن بوتىلاقلارنى داش قازاندا پۈتۈن پىشۇرۇپتۇ. قىسقىسى، كاتتا زىياپەت بېرىپتۇ. زىياپەتتىن كېيىن، ئۆزىنىڭ ئەڭ سەرخىل، سەرخىل بولغاندىمۇ ھەر خىل ئەتىۋار نەرسىلىرىنى پادىشاھىئالەمنىڭ كۆرۈپ تاماشا قىلىشى، ھۇزۇر ئېلىشى ئۈچۈن سورۇنغا ئېلىپ كەپتۇ. ئېلىپ كېلىنگەن نەرسىلەر ئىچىدە ھېلىقى تايمۇ بار ئىكەن. تاي ئۆزىنىڭ چىرايلىقلىقى بىلەن ھەممە كىشىنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلىۋاپتۇ، ھەتتا پادىشاھىئالەمنىڭ ئۈستۈن نەزەرىمۇ ھەيرانلىق يىپلىرى ئارقىلىق تايغا باغلىنىپتۇ. شاھنىڭ كەم سۆز لەۋلىرى ئېچىلىپتۇ، ماختاش دۇردانىلىرى چېچىلىپتۇ. بۇ ھالنى، بولۇپمۇ تاينىڭ تەسۋىردىن تاشقىرى قىياپىتىنى كۆرگەن كېرىمھاجىنىڭ قىزىل كۆزلۈك كېسىلى قوزغىلىپ، يۈرىكى ھەسەت قوقاسلىرىدا پۇچىلىنىپتۇ. ئۇ نەپسانىيەتچىلىك خىياللىرىنى كۈلكىسىگە يوشۇرۇپ، مۇددىئاسىنى ئارزۇ ئوتلىرىغا كۆمۈپ پىشۇرۇپ، لەۋلىرى كۈلگەندەك قىلغىنى بىلەن، قاپاقلىرىنى ئۇچۇرۇپ تۇرۇپ داۋۇتقارىيدىن سوراپتۇ:

— بۇ تاي ئۆزلىرىنىڭمۇ؟

— خوش، شۇنداق، ئۆز يىلقىلىرىمنىڭ ئارىسىدىكى بايتالدىن تۇغۇلغان.

— سىلىنىڭ يىلقىلىرىدا نەسىللىك ئارغىماق بارمىدى؟

— يوقسۇ، بۇ ئاللانىڭ قۇدرىتى بىلەن ئادەتتىكى ئايغىردىن بوغاز بولغان بايتالدىن تۇغۇلدى ۋە ئارغىماق بولۇپ يېتىشتى.

كېرىمھاجىنىڭ كۈتكىنىمۇ دەل مۇشۇنداق جاۋاب ئىكەن، شۇڭا ئۇ داۋۇتقارىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپلا پادىشاھنىڭ ئايىغىغا يىقىلىپ، ئۇنىڭ ئېتەكلىرىنى سۆيۈپ تۇرۇپ پەرياد كۆتۈرۈپتۇ:

— داد، پادىشاھىئالەم، مال ئۆز ئىگىسىگە قايتۇرۇلسا، بۇ تاي ماڭا بۇيرۇلسا! چۈنكى ئۇ مېنىڭ ئارغىمىقىمنىڭ پۇشتى، ئۇ مېنىڭ بولۇشقا تېگىشلىك...

كېرىمھاجى سەۋەبسىز ھېچقانداق مۆجىزىنىڭ بولمايدىغانلىقى، ئادەتتىكى ئاتتىن ئارغىماق تۇغۇلمايدىغانلىقى، ناۋادا ئۆزىنىڭ ئارغىمىقى مەشرىقتە كىشنىمىگەن بولسا، مەغرىبتىكى بايتالنىڭ بوغاز بولمايدىغانلىقى، شۇڭا داۋۇتقارىنىڭ ئۇ ئارغىماق بالىسىنى ئۆزىگە قايتۇرۇپ بەرمەي قۇتۇلالمايدىغانلىقى ھەققىدە ھە دەپ داۋراڭ سېلىپ، پادىشاھنى قايىل ۋە كۆڭلىنى مايىل قىلىشقا ئۇرۇنۇپتۇ.

پادىشاھقىمۇ «ئادەتتىكى بايتالنىڭ بىكاردىن ـ بىكار ئارغىماق قۇلۇنلىشى ئەقىلگە سىغمايدۇ»غاندەك تۇيۇلۇپتۇ، «مەشرىقتىكى ئارغىماقنىڭ كىشنىشى مەغرىبتىكى بايتالنىڭ ئارغىماق تۇغۇشىغا سەۋەب بولغان بولسا ئەجەب ئەمەس» دەپ ئويلاپتۇ. مۇھىمى، پادىشاھ كېرىمھاجىغا يېقىن، بىرى قولتۇق بولسا، بىرى يىقىن بولۇپ ئۆتۈشكەچكە، ئۆز يېقىنىنىڭ كۆڭلىنى ئاغرىتىشنى خالىماپتۇ، شۇڭا داۋۇتقارىنىڭ ئارغىمىقىنى كېرىمھاجىغا بۇيرۇپ بېرىپتۇ. شاھ ھۆكمىگە بىنائەن كېرىمھاجى تاينى ئېلىپ كېتىپتۇ. داۋۇتقارىي بۇ ھۆكۈمگە قىلالمىغان بولسىمۇ، ئامراق نەرسىسىدىن ئايرىلىپ

قالغاچقا، ئۇنىڭ يېگىنى زەھەر، كىيگىنى كېپەن، دەسسىگىنى خوخا ـ تىكەنگە ئايلىنىپتۇ. نە ئامال؟ داۋۇتقارىي تەقدىرگە پۈتۈپتۇ، كۆڭۈل ئارامى يېتىپتۇ، ئاردىن ئالتە ـ يەتتە ئاي ئۆتۈپتۇ.

داۋۇتقارىينىڭ نىياز ئىسىملىك ئەقىللىق، باتۇر بىر خىزمەتكارى بار ئىكەن. ئۇ خوجايىنىنىڭ يۈرىكى زەردابقا تولۇپ، چىرايى ئازاب ئىچىدە سولۇپ، كۈندىن ـ كۈنگە كەم سۆز بولۇپ كېتىۋاتقىنىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا ياردەملىشىش قارارىغا كەپتۇ ۋە:

— سىلى ماڭا بىر دانە كۈمۈش نەيزە، بىر دانە قۇيۇچ نەيزە ياسىتىپ بەرسىلە، مەن ھېلىقى تايىنى قوللىرىغا قايتۇرغۇزۇپ بېرىشىنىڭ ئامالىنى قىلاتتىم. نەيزىلەرنىڭ ئۇزۇنلۇقى ئۈچ غۇلاچتىن كەم بولمىسا ... — دەپتۇ.

داۋۇتقارىي نىياز باتۇرغا ئىشىنىدىكەن، شۇڭا دەرھال ئۇنىڭ دېگىنى بويىچە ھەربىرى ئۈچ غۇلاچ كېلىدىغان ئىككى نەيزە تەييار قىلىپ، ئۇنىڭغا ئاقىۋول تىلەپ ئۇزىتىپ قويۇپتۇ.

نىياز باتۇر ئون نەچچە كۈن يول يۈرۈپ پايتەختكە — كېرىمھاجى ياشايدىغان شەھەرگە يېتىپ كەپتۇ. ئۇ بۇ يەرگە كېلىپلا ئۆزى ئويلىغان پىلان بويىچە دەرھال ئىشىغا كىرىشىپتۇ. ئۇنىڭ ئىشى پايتەختتىكى ئىتلارنى نەيزىلەپ ئۆلتۈرۈشتىن باشلىنىپتۇ. نىياز باتۇر كوچىمۇكوچا، ھويلىمۇھويلا ئارىلاپ يۈرۈپ نەدە ئىت كۆرسە، مەيلى ئۇ ئىگىسىز لالما ئىت بولسۇن، مەيلى كىشىلەرنىڭ زەنجىرلەپ باققان تايغانلىرى بولسۇن، ئىتلا بولسا ھېچقاندىقىنى ئاياپ ئولتۇرماپتۇ.

مەشرىق ئەھلى بۇ ئەھۋالنى دەرھال پادىشاھقا مەلۇم قىلىپ ئەرز سۇنۇپتۇ. پادىشاھ ياساۋۇللىرىنى چىقىرىپ، نىياز باتۇرنى تۇتۇپ كېلىپ سوراققا تارتىپتۇ:

— خەقنىڭ ئىتلىرىنى نېمىشقا ئۆلتۈردۈڭ؟

نىياز باتۇر قىلچە ھولۇقماي، پادىشاھنىڭ سوئاللىرىغا تەمكىنلىك بىلەن جاۋاب بېرىپتۇ:

— ئەي كېرەملىك شاھىم، جانغا ئەسقاتمايدىغان بۇنداق لالما ئىتلارنى باققاننىڭ نېمە پايدىسى؟ پايدىسى تەگمەيدىغان بۇ كاللانپايلارنى ئۆلتۈرۈپ تۈگەتكەن ياخشى ئەمەسمۇ!

— سەن بۇ ئىتلارنىڭ جانغا ئەسقاتمايدىغانلىقىنى نەدىن بىلىسەن؟ — دەپتۇ شاھ.

— پادىشاھئالەم، — دەپتۇ نىياز باتۇر، — ئۆزلىرىگە مەلۇمكى، بىزنىڭ مەغرىب تەرەپلەردە تۆگكۈز ئاپتى بەكمۇ ئېغىر. تۆگكۈزلار قوناقلارنى چەيلەپ، ئېتىزلىقلاردا لەيلەپ، زەل - زىرائەتلەرنى بەربات قىلىدۇ، ئەل - يۇرت بۇ بىرنېمىلەرنىڭ دەستىدىن ھەمىشە پەرياد چېكىدۇ. بۇ يىل تۆگكۈزلار بەكمۇ ئەدەپ كەتتى. ئۇلار مەغرىب ئېتىزلىرىدا خالىغىنىچە ناينىاقشىسا، مەشرىقنىڭ ئىتلىرى بۇ يەردە بەخىرامان ئويناقشىسا، كىممۇ چىداپ تۇرالايدۇ؟ مەن شۇ سەۋەبتىن بۇ يەرنىڭ ئىتلىرىنى جانغا ئەسقاتمايدىكەن دېگەن خۇلاسىگە كېلىپ، ئۆلتۈرۈشنى لايىق كۆردۈم...

— ھۇ... ساراڭ، — دەپتۇ پادىشاھنىڭ بىر تەرىپىدە خۇشامەت قىلىپ تۇرغان كېرىمھاجى جاۋابەن، — مەغرىبتىكى تۆگكۈزلارنىڭ خارتىلدىشىنى مەشرىقتىكى ئىتلار قانداق ئاڭلايدۇ؟ ئەقلىڭ جايىدىمۇ سېنىڭ؟! ...

— ئۇلۇغ شاھىم، — دەپتۇ نىياز باتۇر دەرھال، — كېرىمھاجىنىڭ دېگەنلىرىنى ئاڭلىدىلا، ئەگەر ئۇنىڭ دېگىنى بويىچە بولىدىغان بولسا، مەشرىقتىكى ئارغىماق كىشنىسە، مەغرىبتىكى بايتال ئاڭلىيالارمۇ؟ بۇ كىشنىنىڭ ئارغىمىقى مەشرىقتە كىشنەپ، مەغرىبتىكى بايتالنى بوغاز قىلىدىكەنۇ،

نېمىشقا بىزنىڭ يۇرتتىكى توڭگۇزلار خارتىلدىسا، بۇ يەردىكى ئىتلار ئاڭلىيالمايدىكەن؟ ! شاھ ئالىيلىرىنىڭ ئوبدانراق ئويلاپ كۆرۈشىنى سورايمەن !

نىياز باتۇرنىڭ سۆزى كىرىمھاجىنىڭ ئاغزىنى تۇۋاقلاپ-
تۇ. پادىشاھنىڭ كۆز ئالدىغا ئالتە ئاي بۇرۇنقى ئارغىماق ما-
جىراسى كەپتۇ ۋە شۇ چاغدا ئۆزىنىڭ چوڭ خاتاغا يول قوي-
غانلىقىنى چۈشىنىپتۇ. پادىشاھ ئەدلى - ئادالەتلىك ۋە مې-
ھىر - شەپقەتلىك بولغاچقا، ھېلىقى خاتا ھۆكۈمنى ئەمەلدىن
قالدۇرۇپ، ئارغىماق بالىسىنى كىرىمھاجىدىن ئالدۇرۇپ نىياز
باتۇرغا تاپشۇرۇپتۇ، داۋۇتقارىيغا ئۆزرىخاھلىق بىلەن تولغان
بىر پارچە خەت ۋە نۇرغۇن سوۋغا - سالاملارنى ئەۋەتىپتۇ.

ئارغىماق بالىسىنى كۆرگەن داۋۇتقارىينىڭ غەم - قاي-
غۇسى تۈگەپتۇ، بۆلەكتىن ياشارغاندەك روھلىنىپتۇ. ئۇ نىياز
باتۇرغا ئاپىرىن ئوقۇپ، نۇرغۇن ئىنئام بېرىپتۇ ۋە ئەل ئا-
رىسىدا ئارغىماقنى چاپتۇرۇپ، كېيىنكى ئۆمرىنى ئەل بىلەن
بىرگە بەختلىك ئۆتكۈزۈپتۇ.

پادىشاھ ھوشيار

زامانىنىڭ زامانىسىدا بىر پادىشاھ بولۇپ، ئۇنىڭ ئىسمى ھوشيار ئىكەن. پادىشاھ پەرزەنتلىرى تۇغۇلۇپ ئالتە ئاي بولـ-غۇچە ناھايىتى دىققەت بىلەن كۆزىتىپ، مىجەز - خۇلقىغا قاراپ ئىسىم قويىدىكەن. پادىشاھ ئۆمرىدە بەش ئوغۇللۇق بوپتۇ. چوڭ ئوغۇلىنىڭ ئىسمى ئۇشلار، ئىككىنچى ئوغلىنىڭ ئىسمى ياتار، ئۈچىنچى ئوغلىنىڭ ئىسمى قاتار، تۆتىنچى ئوغلىنىڭ ئىسمى پاتار، بەشىنچى ئوغلىنىڭ ئىسمى ساتار ئىكەن. ئۇشلار كىشىلەرنى ئورۇنسىز ماختايدىغان يالغانچى، ياتار ھورۇن، قاتار ئۆسەكچى، پاتار ھەسەتخور ئىكەن، ساتار بولسا ھەرقانداق ئىشتا پادىشاھنىڭ نامىنى ساتىدىكەن.

پادىشاھ ھوشيار يۇرتنى ناھايىتى ئادىل سوراپتۇ. خەلق ئۇنىڭدىن مىننەتدار بولۇپ، ئۇزۇن ئۆمۈر تىلەيدىكەن.

كۈنلەر ئۆتۈپ، ئاي ئۆتۈپ، ھەق سۆزلىسەك يىل ئۆتۈپ پادىشاھ قېرىپتۇ. بەش ئوغۇل بىر - بىرىگە بىلدۈرمەي، پا-دىشاھلىق تەختىگە ۋارىسلىق قىلىش ئۈچۈن ھەر خىل - ھەر ياڭزا ھىيلە - مىكىرلەردە بولۇپ يۈرۈپتۇ.

بىر كۈنى ئۇشلار پادىشاھ سارىيىنىڭ ئالدىدىكى قورۇپ قالغان تېرەككە يېشىل رەڭ سۈركەپ قويۇپ كېتىپتۇ. ئەتى-سى ياتار بىر تال يوپۇرماقلىق نوتىنى تېرەكنىڭ قوۋزىقىغا

سانجىپ قويۇپ كېتىپتۇ. ئۈچىنچى كۈنى قاتار ياتارنىڭكىدىن چوڭراق يوپۇرماقلىق نوتىنى سانجىپ قويۇپ كېتىپتۇ. تۆ- تىنچى كۈنى پاتار بىر تال يوپۇرماقلىق نوتىنى تېرەكنىڭ ئەڭ ئۈچىغا سانجىپ قويۇپ كېتىپتۇ. بەشىنچى كۈنى ساتار يىلتىزلىق بىر كۆچەتنى ھېلىقى تېرەكنىڭ يېنىغا تىكىپ قويۇپ كېتىپتۇ.

بۇنى كۆرگەن پادىشاھ ئوغۇللىرىنىڭ ئۆزىدىن پادىشاھلىق تەختىنى تەلەپ قىلىۋاتقانلىقىنى بىلىپتۇ - دە، ئۇلارنى بىر - بىرلەپ ئالدىغا چاقىرىپ ئەقلىنى سىناپ باقماقچى بوپتۇ.

پادىشاھ ئۇشلارنى ئالدىغا چاقىرىپ:

— چوڭ بىر تۈپ توغراقنىڭ سايىسىدە ئولتۇرۇپ مۇھا- كىمە يۈرگۈزۈۋاتقان تالىپلار: «ئەگەر ئۈستىمىزدىن بىر تال تۇخۇم چۈشسە، نېمىنىڭ تۇخۇمى دەيمىز؟» دېيىشىپ بەس - مۇنازىرە قىلىشىپتۇ. سېنىڭچە، نېمىنىڭ تۇخۇمى دېيىش كېرەك؟ — دەپ سوراپتۇ. ئۇشلار:

— توخۇنىڭ تۇخۇمى دېيىش كېرەك، — دەپتۇ. پادىشاھ:

— جاۋابىڭ توغرا ئەمەس، — دەپتۇ. ئۇشلار:

— ئۇنداق بولسا، توغراقنىڭ تۇخۇمى دېيىش كېرەك، — دەپتۇ. پادىشاھ:

— ھەر ئىككى جاۋابىڭ توغرا ئەمەس. توخۇنىڭ ئىگىسى كې- لىپ: «توخۇيۇم نەگە كەتتى؟ توخۇنىڭ تۇخۇمى ئىكەنلىكىنى بى- لىسەنۇ، توخۇيۇمنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى بىلمەمسەن؟» دەپ يې- پىشۋالسا، قانداق قىلىسەن؟ توغراقنىڭ تۇخۇمى دېيىش تې- خىمۇ مۇمكىن ئەمەس، چۈنكى ئەلمىساقتىن بېرى توغراقنىڭ تۇ- خۇم تۇغقىنىنى كۆرگەن ئادەم بولغان ئەمەس، — دەپتۇ. ئۇشلار:

— ئۇنداقتا توغرا جاۋاب نە بولۇر؟ — دەپتۇ. پادىشاھ:

— بۇ جاۋابنى بىلەي دېسەڭ، شەرقىمىزدە، ئۈچ كۈنلۈك

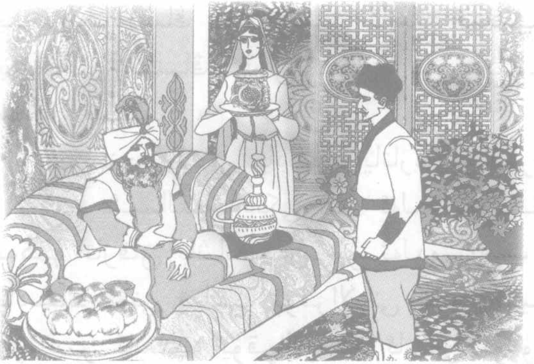

يەردە بىر دېھقان بار، شۇنىڭدىن سورا، لېكىن دېھقاننىڭ شەرتىنى تولۇق قوبۇل قىلىشىڭ كېرەك، — دەپتۇ.

ئۇشلار ھېلىقى دېھقاننى ئىزدەپ شەرققە قاراپ راۋان بوپتۇ.

ئەتىسى پادىشاھ ياتارنى چاقىرىپ:

— بالام، بۈگۈن بىر ئادەم يەنە بىر ئادەمنىڭ ئۈستىدىن بىر مۈشۈك، بىر ئېشەك، بىر تۆگەمنى ئۆلتۈردى، دەپ ئەرز قىلىپ كەلدى. ئەرز قىلغۇچى پاكىت ئۈچۈن مۈشۈكنىڭ پۇتىنى، ئېشەكنىڭ قۇلىقىنى، تۆگىنىڭ تۇمشۇقىنى ئېلىپ كەپتۇ. بۇ دەۋانى قانداق بىر تەرەپ قىلىش كېرەك؟ — دەپتۇ. ياتار ئۇيان ئويلاپ - بۇيان ئويلاپ زادىلا تاپالماپتۇ ۋە:

— جاۋابى نە بولۇر؟ — دەپ پادىشاھتىن سوراپتۇ. پادىشاھ:

— غەربىمىزدە، ئۈچ كۈنلۈك يەردە سۇلايمان دېگەن ئوتۇنچى بار، ئۇنىڭ پۈتۈن شەرتىنى ئادا قىلساڭ، ھاجىتىڭ راۋا بولۇر، — دەپتۇ. ياتار غەربكە قاراپ يول ئاپتۇ.

ئۈچىنچى كۈنى پادىشاھ قاتارنى چاقىرىپ:

— بالام، جەنۇبىمىزدىكى بىر ئەلدە بىر يولۋاس بولۇپ، ئۇ بەكمۇ يىرتقۇچ ئىدى، كېچە - كۈندۈز كىشىلەرگە تەھدىت سېلىپ زادىلا ئارام بەرمىگەنىدى. كېيىنچە بۇ يولۋاس زادىلا خىرىس قىلماس بوپتۇ. بۇ ئەلنىڭ ھۆكۈمدارلىرىنىڭ تەدبىرى نە بولغان؟ — دەپتۇ. قاتار ئېيتىپ بېرەلمەپتۇ. پادىشاھ قاتارغا:

— جەنۇبىمىزدا، ئۈچ كۈنلۈك يەردە بالا تەربىيىلەۋاتقان

بىر خەلپەتنىڭ مۇشكۇلىنى ئاسان قىلىپ دۇئاسىغا مۇيەسسەر بولساڭ، زېھنىڭ كامال تاپقاي، — دەپتۇ. قاتار جەنۇبقا قاراپ سەپەر قىپتۇ.

تۆتىنچى كۈنى پادىشاھ پاتارنى چاقىرىپ:

— شىمالىمىزدىكى بىر ئەلدە يۇزمىڭ ئاھالە بولۇپ، بەكمۇ تارقاق ياشايدىكەن. بۇ ئەلدە پەقەت بىرلا تاۋۇز بولۇپ، پادىشاھ ئۇنى تىلىپ پۇقرالارنى تاۋۇز يېيىشكە تەكلىپ قىپتۇ. بىر ئايغىچە پۇقرالارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەپتۇ، لېكىن تاۋۇز تۈگىمەپتۇ، پۇقرالارنىڭ ھېچقايسىسى تاۋۇز جېدىلى قىلماپتۇ. ھۆكۈمران تاۋۇز يېيىشتە پۇقرالارغا قانداق شەرت قويغان؟ — دەپ سوراپتۇ. پاتار سوئالنى ئاڭلا ـ ئاڭلىمايلا، جاۋاب تېپىش ئۈياقتا تۇرسۇن غەمگە پېتىپتۇ. پادىشاھ:

— دىيارىمىزنىڭ ئۈچ كۈنلۈك شىمالىغا بېرىپ ئەقىل چوققا دېگەن ئادەمگە بەيئەت قىلساڭ، ئارمىنىڭغا دەرمان بولغۇدەك جاۋابقا ئېرىشىسەن، — دەپتۇ. پاتار شىمالغا قاراپ سەپەر قىپتۇ.

بەشىنچى كۈنى پادىشاھ ساتارنى چاقىرىپ:

— بۇرۇن بىر ئەلدە ئىنتايىن ئېغىر قۇرغاقچىلىق بولۇپ، ئاشلىق پۈتۈنلەي تۈگەپ، خەلق ياۋا كۆكتاتلارنى يەپ، ياۋايى ھايۋانلارنى ئوۋلاپ تۇرمۇش كەچۈرۈپتۇ. پەقەت پادىشاھ ئوردىسىدا بىرلا توقاچ قاپتۇ. پادىشاھنىڭ ئۇنى ئۆزى يەۋېلىشقا كۆڭلى ئۇنىماپتۇ، بىرەرىگە يەڭ ئىچىدە بېرىۋەتسە ئادالەتسىزلىك بولغۇدەك، بۆلۈپ بەرسە ھېچكىم تويمىغۇدەك، شۇ ئەھۋالدا ئۇنى پۇقرالىرىنىڭ ھەممىسىگە بېرىپتۇ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن بىرى يەپتۇ. پادىشاھ قانداق ئۇسۇل قوللانغان؟ — دەپ سوراپتۇ. ساتار بېشىنى تاتىلاپ، ھېچقانداق جاۋاب تاپالماپتۇ. پادىشاھ:

— نېرى تاغقا بارساڭ بىر پادىچى بوۋاي بار. شاھزادە-

لىك تونۇڭ سېلىنسا، سالىمىڭ ئىلىك ئېلىنسا، جاۋابقا مۇ-يەسسەر بولارسەن، ــ دەپتۇ. ساتار بوۋاينى ئىزدەپ نېرى تاغقا كېتىپتۇ.

پادىشاھ تەمەخور تەخت ۋارىسلىرىنى كۆزدىن نېرى قىلىپ، يۇقىراچە كىيىنىپ، شەھەر ئارىلاپ كىشىلەرنىڭ سۆز ـ ھەرىكە-تىنى كۆزىتىپتۇ. بۇ چاغدا پادىشاھنىڭ دىققىتىنى بىر موزدۇز-نىڭ شاگىرتى جەلپ قىپتۇ. موزدۇزنىڭ ئون نەچچە شاگىرتى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ كىچىك بىرى يىپىنى ناھايى-تى پىششىق ئېشىدىكەن. پادىشاھ ئۇنىڭ سەمىمىي ۋە ئەستا-يىدىللىقىغا قايىل بولۇپ، ئۇنى كۆزىتىشنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ.

بىر كۇنى پادىشاھ موزدۇزخانىنىڭ ئالدىغا كېلىشىگە، بىرى كېلىپ ھېلىقى شاگىرتقا شەرق تەرەپنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ: «ئۆيۈڭلارغا ئوت كەتتى» دەپ تۇرۇشىغا، يەنە بىرى كېلىپ: «غەربىي دەرۋازىدىكى بىر تۇل خوتۇننىڭ ئۆيىنى سۇ بېسىپ كەتتى» دەپتۇ. شاگىرت بالا ئۆز ئۆيى تەرەپكە يۈگۈر-مەي، غەربىي دەرۋازىدىكى تۇل خوتۇننى قۇتقۇزۇشقا مېڭىپتۇ. ھەممىسىدىن بۇرۇن يېتىپ بارغان شاگىرت بالا تۇل خوتۇننى ھاپاش قىلىپ، سۇدىن قۇتقۇزۇپ چىقىپتۇ.

بۇنى كۆرگەن پادىشاھ بۇ شاگىرتنىڭ باشقىلارغا غەمگۇزار-لىقىدىن تەسىرلىنىپتۇ ۋە ئۇنى كۆزىتىشنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ.

بىر كۇنى پادىشاھ موزدۇزخانىنىڭ ئالدىغا كېلىشىگە، بىر مۇتتەھەم كېلىپ بۇيرۇتقان ئۆتۈكىنى ئاپتۇ ـ دە، پۇل تۆلىمەي مېڭىپتۇ. شاگىرت پۇل تەلەپ قىلسا، مۇتتەھەم: «تۆلىدىم» دەپ، شاگىرتنىڭ گېپىگە پىسەنتمۇ قىلماي كېتىۋېتىپ تاشقا پۇتلىشىپ يىقىلىپ چۈشۈپتۇ، قولىنى سۇندۇ-رۇۋېلىپ پەرياد چېكىپتۇ. شاگىرت ئۇنى يۆلەپ ئورۇندۇققا ئولتۇرغۇزۇپتۇ ـ دە، سۇنۇقچى چاقىرىپ كېلىپ تاڭدۇرۇپتۇ.

پادىشاھ ئۇنىڭ قارنى ـ كۆكسىنىڭ كەڭلىكىنى، يۈرتنى سوراشقا قادىرلىقىنى مۆلچەر قىلىپ، ئەتىسى ئۇنى ئوردىغا چاقىرتىپتۇ.

پادىشاھ شاگىرتتىن ئۇششاردىن سورىغان سوئالنى سوراپتۇ. شاگىرت:

— توخۇنىڭ تۇخۇمى دىيىشكە بولمايدۇ، چۈنكى بىز توخۇنى كۆرمىدۇق، توخۇنىڭ ئۇۋىسىز توغراقتا تۇغۇشى مۇمكىن ئەمەس. توغراقنىڭ تۇخۇمى دىيىشكە تېخىمۇ بولمايدۇ، ئەزەلدىن توغراق تۇخۇم تۇغقان ئەمەس. بۇ يەردە تۇخۇممۇ مەۋجۇت ئەمەس، «ئەگەر ئۇستىمىزگە تۇخۇم چۈشسە» دىگەن شەرتلا مەۋجۇت، — دەپتۇ.

پادىشاھ شاگىرتتىن ياتاردىن سورىغان سوئالنى سوراپتۇ. شاگىرت:

— ئەرز قىلغۇچى مۇتتەھەم، ئەرز قىلىنغۇچى كىچىك بالىكەن. بالىنىڭ بىخەستەلىكتىن ئۆلتۈرۈپ قويغىنى توشقان بولۇپ، توشقاننىڭ پۇتى مۇشۇككە، قۇلىقى ئېشەككە، تۇمشۇقى تۆگىگە ئوخشايدۇ، ئەرز قىلغۇچى مۇشۇ ئوخشاشلىقتىن پايدىلانغان، — دەپتۇ.

پادىشاھ شاگىرتتىن قاتاردىن سورىغان سوئالنى سوراپتۇ. شاگىرت:

— بۇ ئەلدىكى ھۆكۈمدارلار ئامال بار يولۋاسنىڭ تۈكىنى يېتىشىغا سىلىغان، شۇنىڭ بىلەن دۈشمەنلىشىشنى توختاتقان ياكى ئۆلار باشقا جايدىن باشقا بىر يولۋاسنى ئەپلەپ ئېلىپ كەلگەن، ئىككى يولۋاس ئۆزئارا خىرىس قىلىشىپ، ئادەملەرنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويغان، — دەپتۇ.

پادىشاھ شاگىرتتىن پاتاردىن سورىغان سوئالنى سوراپتۇ. شاگىرت:

— بۇ ئەلدە ئاھالە تارقاق ئولتۇراقلاشقان، ئالدىدىكىلەر كېلىپ تاۋۇزنى يەيلى دېسە، «تەڭ يېگەن تەنگە سىڭەر، يالغۇز يېگەن يەرگە، جەم بولغاندا يېگۈلۈك» دېگەن ھېكمەتلىك سۆز يېزىلغان، ئالدىدىكىلەر كەينىدىكىلەرنى كۈتۈپ ـ كۈتۈپ كېتىپ قالغان. كەينىدىكىلەر ئالدىدىكىلەر بىلەن جەم بولالمىغان. شۇ سەۋەبلىك تاۋۇز يەنە ئېشىپ قالغان، ھېچكىممۇ تاۋۇز جېدىلى قىلالمىغان، — دەپتۇ.

پادىشاھ شاگىرتتىن ساتاردىن سورىغان سوئالنى سوراپتۇ. شاگىرت:

— بۇ بىر توقاچنى پادىشاھ بىر چاقىرىم يەرگە قويۇپ، كىم بۇرۇن بارسا شۇ ئالسۇن، دېگەن شەرت بىلەن ھەممىنى يۈگۈرتكەن، يۈگۈرگەنلەرنىڭ پەقەت بىرىلا بىرىنچى بولۇپ بېرىپ توقاچنى ئالغان، قالغانلىرى دەۋا قىلاي دېسە، پادىشاھ ئېلىۋال، دەپ قويۇپ قويغىنى راست، ئالالمىغان گۇناھ ئۆزىدە، شۇڭا ھېچكىم نارازى بولمىغان، — دەپتۇ.

پادىشاھ شاگىرتنىڭ ئەقلىگە قايىل بولۇپ، شاگىرتنى پادىشاھ دەپ جاكارلاپتۇ، ئۆزى كېيىنكى ئىشلاردىن خاتىرجەم بوپتۇ.

بەش يىل ئۆتكەندىن كېيىن بەش ئوغۇل تەرەپ ـ تەرەپتىن قايتىپ كېلىپ، ئاتىسىدىن پادىشاھلىقنى تەلەپ قىپتۇ. پادىشاھ ئۇلارغا:

— يېڭى پادىشاھنىڭ يېنىغا بېرىپ ئۇنىڭغا كۆرۈنۈڭلار، بىرەر ھارۋىغا چاق بولۇپ قالساڭلار ئەجەب ئەمەس، — دەپتۇ. ئوغۇللار:

— شۇنچە رىيازەت چېكىپ چاق بولىدىغان بولساق، بۇ يەتكىلى بولمايدىغان مەنزىل ئىكەن، — دەپ پادىشاھلىق تەمەسىدىن ئۇزۇل ـ كېسىل ۋاز كېچىپتۇ.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئاقىللارنى ئىشقا قويۇش شۇنىڭدىن قالغانمىش.

مىراس

بار ئىكەنۇ، يوق ئىكەن، ئاچ ئىكەنۇ، توق ئىكەن، توخۇ چىرىم غاجىلىغان، تومۇچۇق ئۆگزە تاتىلىغان زامانلارنىڭ بىرىدە بىر بوۋاينىڭ ئۈچ ئوغلى بار ئىكەن. بوۋاي قېرىپ يېشى سەكسەندىن ئاشقاندىن كېيىن، پۇت ـ قولىدا ماغدۇرى قالماي بالىلىرىنىڭ بېقىشىغا موھتاج بولۇپ قاپتۇ. كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بالىلىرى دادىسىنى بېقىشتىن زېرىكىپ، بىر ـ بىرىگە بەس سالىدىغان بولۇپ قېلىشىپتۇ. بەزىدە ھېچقايسى بالىسى دادىسىغا بىرەر نانمۇ ئەكېلىپ بەرمەي، بوۋاي كۈن ـ كۈن ئاچ قالىدىغان بولۇپ قاپتۇ. ئاخىردا بوۋاي ئاجىزلىشىپ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قاپتۇ. بوۋاي ئۆزىنىڭ بىئىلاج بولۇپ خارلىقتا قالغانلىقىنى بىلىپ، بىر كۈنى چوڭ ئوغلىنى ئالدىغا چاقىرىپ:

— ئوغلۇم، سەن بالىلارنىڭ چوڭى، مەندىن ئوبدان خەۋەر ئال، سەن مېنى ياخشى باقساڭ، ئۇكىلىرىڭمۇ ماڭا كۆيۈنىدىغان بولىدۇ، كۆزۈم يۇمۇلماي تۇرۇپ سىلەر مېنى تاشلىۋەتسەڭلار، بالىلىرىڭلارمۇ سىلەرگە شۇنداق قىلىدۇ. مېنىڭ بەش كۈنلۈكۈم قالدى، مەن ساڭا ئوبدان دۇئا قىلىپ قوياي، كېيىنچە ياخشى كۈن كۆرىسەن. ساڭا ئوبدان بىرنەرسە قالدۇرىمەن، مەن ئۆلگەندىن كېيىن ئۆينىڭ ئوڭ بۇلۇڭىنى كولاپ

تېپىۋالارسەن، — دەپتۇ. ئىككىنچى، ئۈچىنچى ئوغۇللىرىغا، مۇ يۇقىرىقى ۋەسىيەتلەرنى قىلغاندىن كېيىن، ئىككىنچىسىگە: «كۆلۈڭنى كولارسەن»، ئۈچىنچىسىگە: «سول بۇلۇڭنى كولارسەن» دەپتۇ. شۇ كۈندىن باشلاپ ئوغۇللىرى دادىسىغا ياخشى غىزالارنى بېرىپ، بەس - بەس بىلەن ياخشى خەۋەر ئېلىشقا باشلاپتۇ.

ئارىدىن ئىككى - ئۈچ يىل ئۆتكەندىن كېيىن بوۋاي كۆز يۇمۇپتۇ. ئاڭغىچە بوۋاينىڭ ئۈچ ئوغلى دادىسىنى ياخشى بېقىپ دادىسىدىن ياخشى نەرسە مىراس ئېلىمىز ۋە بىلىش كويىدا،ئۆز ئۆيىدىكى پۇلغا يارايدىغان نەرسىلەرنى سېتىپ بولۇپ خېلى نامراتلىشىپ قالغانىكەن. بىر كۈنى چوڭ ئوغلى ئۆيىنىڭ ئوڭ بۇلۇڭىنى كولىغانىكەن، بىردانە داپ چىقىپتۇ. ئۇنى كۆرۈپ ئۆزىگە قالدۇرۇلغان مىراسنىڭ ھېچ نەرسىگە ئەرزىمەيدىغان يىرتىق داپ ئىكەنلىكىگە نارازى بولۇپ پېشانىسىگە بىرنى ئۇرۇپتۇ ۋە ئويلىنىپ، مەن دادامنىڭ دۇئاسىنى كۆپ ئالغان، بۇ داپتا بىرەر بەرىكەت بولۇشىمۇ مۇمكىن، بۇنى جاھاننىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىغا ئاپىرىپ كۆرۈپ باقاي، دەپتۇ، ئۆيگە بېرىپ خوتۇن - بالىلىرىغا تەسەللى بەرگەندىن كېيىن، تەۋەككۇل دەپ داپنى قوينىغا سېلىپ سەپەرگە چىقىپ كېتىپتۇ.

ئۇ بىرقانچە كۈن يول يۈرۈپتۇ، يول يۈرگەندىمۇ مول يۈرۈپتۇ، شۇنداق يول يۈرۈپ بىر كۈنى غىڭ سايـ

نىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بىر كونا تۈگمەننىڭ قېشىغا كەلگەندە قاراڭغۇ چۈشۈپ قاپتۇ. چوڭ ئوغۇل ئۇخلاش ئۈچۈن تۈگمەننىڭ سۇكىنىگە كىرىپ يېتىۋاپتۇ. بۇ تۈگمەن بىرقانچە يىللاردىن بۇيان تاشلىنىپ قالغان كونا تۈگمەن بولغاچقا، ھەر كۈنى كېچىسى چۆلدىكى قومۇشلۇقتىن ياۋا توڭگۇزلار كېلىپ تۈگمەننىڭ خامپىسىنى يالايدىكەن. بۈگۈن كېچىمۇ بىرقانچە توڭگۇز كېلىپ خامپىنى يالاشقا باشلاپتۇ. توڭگۇزلارنىڭ خارت - خۇرت قىلغان ئاۋازىدىن قورقۇپ كەتكەن چوڭ ئوغۇل داپنى شۇنداق بىر تاراڭلاتقانىكەن، ياۋا توڭگۇزلار قورقۇنچلۇقتا قالايمىقان يۈگۈرۈشۈپ يۈرۈپ تۈگمەننىڭ ئىشىكىنى ئېتىپ قويۇپتۇ. چوڭ ئوغۇل قورقۇپ داپنى تېخىمۇ بەك چالغانسېرى توڭگۇزلار شۇنچە سەكرەشكە باشلاپتۇ. شۇنداق قىلىپ، تاڭ ئېتىپتۇ. شۇ ئەسنادا بۇ يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان كارۋانلار بۇ كونا تۈگمەندىكى داڭگا - دۇڭگا ئاۋازنى ئاڭلاپ نېمە ئىش بولدىكىن دەپ كۆرۈپ بېقىش ئۈچۈن ئىشىكنى ئېچىپ كىرىشىگە، قورقۇپ ھالى قالمىغان ياۋا توڭگۇزلار گۇلدۇرلىشىپ قېچىپ كېتىپتۇ. بۇنى كۆرۈپ چوڭ ئوغۇل سۇكەندىن سەكرەپ چۈشۈپ كارۋان بېشىنىڭ ياقىسىغا ئېسىلىپ:

— مەن بۇ توڭگۇزلارغا پادىشاھنىڭ ئەمرى بىلەن ئۇسسۇل ئويناشنى ئۆگىتىۋاتقىنىمغا بۈگۈن قاق ئوتتۇز توققۇز كۈن بولغانىدى، ئەتە قىرىق كۈن بولاتتى. ئەتە پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىپ ئۇسسۇل ئوينىتىپ ئىنئام ئالاتتىم. سەن پادىشاھنىڭ توڭگۇزلىرىنى قاچۇرۇۋەتتىڭ، يا توڭگۇزنى تۇتۇپ ئەكېلىپ بېرىسەن، يا بولمىسا، پادىشاھنىڭ ئالدىغا بارىمىز، — دەپتۇ. كارۋان بېشى پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىشتىن قورقۇپ:

— نېمە ئالسىلا بېرەي، غوجام، مېنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئاپارمىسىلا، — دەپ يالۋۇرۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ، بوۋاينىڭ

چوڭ ئوغلى كارۋانلارنىڭ قىرىق ئات - قېچىردىكى پۇل -
ماللىرىنى غەنىيمەت ئېلىپ، ئۆيگە قايتىپ كېلىپ راھەت -
پاراغەتتە كۈن ئۆتكۈزۈشكە باشلاپتۇ.

ئاكىسىنىڭ مۇنداق ئاسان باي بولۇپ قالغانلىقىنى كۆر-
گەن ئوتتۇرانچى ئىنىسى ئاكىسىدىن بۇ ئىشنىڭ سىرىنى
سوراپتۇ. ئاكىسى دادىسىدىن مىراس قالغان كونا داپنىڭ خا-
سىيىتىدىن شۇنداق بولغانلىقىنى دەپ بەرگەندىن كېيىن، ئۇ
دادىسىنىڭ ئۆزىگە ۋەسىيەت قالدۇرغانلىقىنى ئېسىگە ئېلىپ،
دەرھال ئۆيىگە يۈگۈرۈپ كىرىپ كەتمەن بىلەن كۈلۈڭنى
كولاشقا باشلاپتۇ. كۈلۈڭدىن بىر دانە تۇگمەن تېشى چىقىپ-
تۇ. تاشنى كۆرۈپ، ئۇمۇ: «ۋاي شور پېشانەم» دەپ پېشانىسى-
گە بىرنى ئۇرۇپ، تاشنىڭ تۆشۈكىدىن كۈلا ئۆتكۈزۈپ ئۆشنى-
سىگە ئېگىپ يولغا راۋان بوپتۇ. بىرقانچە كۈن يول يۈرۈپ، بىر
كۈنى چوڭ سايلىق ياقىسىدىكى بىر تۈپ سەگۈ تېرەكنىڭ تۈ-
ۋىگە كەلگەندە كەچ كىرىپ قاپتۇ، شۇ يەردە قونماقچى بوپتۇ
ۋە تېرەك تۈۋىدە قونسا بۆرە يەپ كېتىشىدىن قورقۇپ تاشنى
يۈدۈپ تېرەكنىڭ ئۇچىدىكى بىر ئاچىماققا چىقىپ ئولتۇرۇپ-
تۇ. بىر مەھەل ئۆتكەندىن كېيىن بىر توپ قاراقچى تېرەك-
نىڭ تۈۋىگە كېلىپ قازان ئېسىپ پولۇ ئېتىپ يېيىشىپتۇ.
قاراقچىلار پولۇنى يەپ بولۇپ يۈك - تاقلىرىنى يېشىپ، تې-
رەكنىڭ ئەتراپىدا ئۇخلىماقچى بولۇشۇپتۇ. دەل شۇ پەيتتە
ئوتتۇرانچى ئوغۇل چۆرگىلىتىپ سىيگەنىكەن، ئۇنىڭ سۈيدۈ-
كى غازاڭلارغا ئۇرۇلۇپ - سوقۇلۇپ خۇددى يامغۇر تامچىسى-
دەك قاراقچىلارنىڭ ئۈستىگە چۈشۈشكە باشلاپتۇ، قاراقچىلار:
«ۋاي يامغۇر ياغدى» دېيىشىپ، ھەممىسى تېرەكنىڭ تۈۋىگە
يىغىلىپ تۇرۇشۇپتۇ. بۇنى كۆرۈپ ئوتتۇرانچى ئوغۇل تۇگمەن
تېشىنى ئۇلارنىڭ ئۈستىگە تاشلاپتۇ. تاش ئۇلارنى بېسىپ

ئۆلتۇرۇپتۇ. ئوتتۇرانچى ئوغۇل قاراقچىلارنىڭ قىرىق ئات، قىر-چىردىكى دۇنيادەپىنەلىرىنى ئېلىپ ئۆيگە قايتىپ كېلىپ بالا-چاقىلىرى بىلەن ياخشى كۈن ئۆتكۈزۈشكە باشلاپتۇ.
ئوتتۇرانچى ئاكىسىنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر تاپقان كەنجى ئوغۇل ئۇنىڭ سەرگۈزەشتىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، دادىسىنىڭ ۋەسىيىتىنى ئېسىگە ئېلىپ ئۆيگە يۈگۈرۈپ كىرىپ، كەتمەن بىلەن ئۆينىڭ سول بۇلۇڭىنى قازغانىكەن، بىر ئۇينىڭ قۇي-رۇقى چىقىپتۇ. ئۇمۇ ئىككى ئاكىسىغا ئوخشاش ئۆيگە بېرىپ خوتۇن - بالىلىرى بىلەن خوشلاشقاندىن كېيىن، ئۇينىڭ قۇيرۇقىنى خۇرجۇنغا سېلىپ كۈنپېتىش تەرەپكە قاراپ سە-پەرگە چىقىپ كېتىپتۇ، كۆپ جايلاردىن ئۆتۈپ بىر كۈنى بىر يېزىغا يېتىپ كەپتۇ، قارىسا بىر ئادەم يەر ھەيدەۋاتقانى-كەن، ئۇ ئادەم بىلەن گەپلىشىپ ئۇنىڭ باينىڭ ئورتاقچىسى ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ. شۇ ئەسنادا ئۇ ئادەم:
— سىلى يەر ھەيدەشنى بىلەملا؟ — دەپ سوراپتۇ.
— بىلىمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ كەنجى ئوغۇل.
— ئۇنداق بولسا، مەن ئۆيگە بېرىپ چاي ئىچىپ كېلىۋالاي، سىلى يەرنى ھەيدىگەچ تۇرسىلا، — دەپتۇ ھېلىقى ئادەم.
— ماقۇل، — دەپ، كەنجى ئوغۇل يەر ھەيدەشكە باشلاپ-تۇ ۋە ئۇ ئادەمنىڭ قارىسى كۆزدىن يىتىشىگە ئۇينى قوشتىن چىقىرىپ يولدا ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بىر ئادەمگە ئېلىشىغا سې-تىپ پۇلنى يانچۇقىغا سېلىپ، خۇرجۇنىدىكى ئۇينىڭ قۇيرۇ-قىنى ئېلىپ يەرگە كۆمۈپ ئۇچىنى چىقىرىپ قويۇپ، خۇر-جۇننى بېشىغا قويۇپ ئۇخلاپتۇ. بىرھازادىن كېيىن ھېلىقى ئادەم قايتىپ كېلىپ قارىسا، ئۇيمۇ يوق، يەرمۇ ھەيدەلمىگەن. كەنجى ئوغۇلنى ئويغىتىپ: «ئۇي قېنى؟» دەپ سورىغانىكەن، ئۇ:

— سىلى كېتىپ ئۇزۇن قالماي ئۇينى يەر يۇتۇپ كەت-
تى، مانا ئۇنىڭ قۇيرۇقى. مەن يالغۇز تارتىپ چىقىرالمىدىم،
ئىككىمىز بىر بولۇپ تارتىپ چىقىرايلى، — دەپتۇ. ئىككىي-
لەن تارتقانىكەن، قۇيرۇق قولغا چىقىپتۇ، ئورتاقچى دېھقان
ئاللا - كاللا دەپ قاقشاپ ئۆيگە قايتىپ كېتىپتۇ. كەنجى
ئوغۇل بولسا ئورتاقچى دېھقاندىن سورىۋالغىنى بويىچە باينىڭ
ئۆيىگە يېتىپ كەپتۇ. باي ئۆيدە يوق ئىكەن. باينىڭ چىرايلىق
بوغماق خوتۇنىنى كۆرگەن كەنجى ئوغۇل:
— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ئاغىچا خېنىم، — دەپ سالام
بېرىپتۇ.
— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ئۆزلىرى نېمە ئىش بىلەن كەل-
دىلە؟ — دەپ سوراپتۇ باينىڭ خوتۇنى.
— ئىشلەي دەپ كەلدىم، بىرقانچە كۈن تۇرۇپ ئىشلىرى-
نى قىلىپ بەرسەم، — دەپتۇ كەنجى ئوغۇل. باينىڭ خوتۇنى
ئۇنىڭغا بىر تولۇمدىكى ئارپا بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ كەتكەن
بۇغداينى ئايرىپ بېرىشنى بۇيرۇپ، ئۆزى خىلمۇخىل غىزالار-
نى تەييارلاشقا كىرىشىپتۇ. كەنجى ئوغۇل بولسا ھويلىدا ئول-
تۇرۇپ، ئىشىكنىڭ يوچۇقىدىن باينىڭ خوتۇنىنىڭ نېمە غىزا
ئېتىپ، ئۇنى قەيەردە قويغانلىقىنى ئېنىق كۆرۈپ تۇرۇپتۇ.
كەچ كىرىپ باي قايتىپ كېلىپ بۇ يېڭى مەدىكار بىلەن
كۆرۈشكەندىن كېيىن، كەچلىك تاماق يېيىش ئۈچۈن داستى-
خانغا كەپتۇ. باينىڭ خوتۇنى باينىڭ ئالدىغا بىر ئاياق سوغۇق
سۇ بىلەن ئىككى دانە تېرىق زاغرىسىنى قويۇپ قويۇپتۇ. بۇ-
نى كۆرۈپ باي پۇشۇلداپ:
— تۇزۇكرەك تاماقىڭلار يوقمۇ؟ — دېسە، خوتۇنى:
— كەچ بولۇپ قېلىپ تاماق ئېتەلمىدىم، بۈگۈنچە مۇ-
شۇنى يېگەچ تۇرسىلا، — دەپتۇ.

ئەمدى بىر كەلىمە گەپنى كەنجى ئوغۇلدىن ئاڭلايلى:

كەنجى ئوغۇل ئارپا بىلەن بۇغداينى ئايرىۋېتىپ، باينىڭ ئۆينىڭ كەينىدىكى قوناقلىقتا ئىستىۋارا قىلغىلى چىقىپ، ئۇ يەردە بىر ئەر بىلەن بىر ئايالنىڭ بىللە بولغانلىق ئالامەت ـ بەلگىلىرىنى كۆرۈپ قاپتىكەن، شۇنىڭ بىلەن قورسىقىغا جىن كىرىپ يېنىپ كىرىۋاتسا، تام تۈۋىدە بىر توكۇر قاغىنىڭ ئۇچالماي پالاقشىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ئۇنى قويىنىغا سېلىۋالغانىكەن.

باينىڭ خوتۇنىدىن ھېلىقى گەپنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، كەنجى ئوغۇل ئاستاغىنا قويىنىدىكى قاغىنىڭ قانىتىنى بىر تارتقانىكەن، قاغا «قاق» دەپ تۇۋلاپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان باي:

— بۇ نېمە؟ نېمىدەپ تۇۋلايدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. كەنجى ئوغۇل:

— باي ئاغا، بۇ ناھايىتى خىسلەتلىك جانىۋار، ئىسمى «موللا تاپقاق». بۇ دەيدۇكى، ئاۋۇ كاتىنىڭ تۆپىسىدە داستىخانغا يۆگەپ قويغان ئىككى دانە قاتلىما، ئۇنىڭ يېنىدا بىر ئاياق قېتىق بار، دەيدۇ، — دەپتۇ. بۇنى ئاڭلاپ باي خوتۇنىغا دەرھال ئاچىقىشنى بۇيرۇپتۇ. باينىڭ خوتۇنى بىرمۇنچە غودۇڭشىپ قاتلىما بىلەن قېتىقنى ئاچىقىپ بېرىپتۇ. ئىككىيلەن راسا مەززە قىلىپ يېيىشىپتۇ. كەنجى ئوغۇل قاغىنىڭ قانىتىنى يەنە ئىككى قېتىم تارتىپ، باينىڭ خوتۇنىنىڭ ئاشىنىسىغا پىشۇرۇپ ساقلاپ قويغان يىگىرمە دانە تۇخۇم، بىر توخۇنىڭ گۆشى قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى داستىخانغا ئاچىققۇزۇپتۇ. باينىڭ خوتۇنى بۇ مەدىكارنى ئىچىدە مىڭ قېتىم قارغاپتۇ.

ياتار ۋاقتى بولغاندا باينىڭ خوتۇنى كەنجى ئوغۇلغا ئۆينىڭ بۇلۇڭ تەرىپىگە ئورۇن سېلىپ بەرمەكچى بولغانىكەن، كەنجى ئوغۇل: «مېنىڭ كېچىدە تالاغا جىق چىقىدىغان كېسى-

لىم بار، ئىشىك تۈۋىدە ياتاي» دەپ ئۇنىماي ئىشىك تۈۋىگە كېلىپ يېتىۋاپتۇ ۋە ئۇزۇن ئۆتمەي تازا خورەك تارتىپ قاتـ-تىق ئۇخلىغان بولۇۋاپتۇ. باي بولسا ئۇخلاپ قاپتۇ. بىر چاغدا ئىشىك ئېچىلىپ ھويلىغا بىر كىشى كىرىپ كەپتۇ. باينىڭ خوتۇنى بولسا ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ ھېلىقى كىشىنى ئاشخانا ئۆيگە باشلاپ كىرىپ كېتىپتۇ ۋە:

— بۈگۈن سىلىگە بىرمۇنچە ياخشى تاماقلارنى ئېتىپ ساقلاپ قويغانىدىم، نەدىكى بىر پالاندى قەلەندەر كېلىپ بايغا چېقىشتۇرۇپ ھەممىنى يەۋەتتى. خاپا بولماي تۇرسىلا، ياغ چۆچۈتۈپ قويماق سېلىپ بېرەي، — دەپتۇ. قۇلىقىنى دىڭ تۇتۇپ تىڭشاپ ياتقان كەنجى ئوغۇل بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپتۇ. بىر چاغدا باينىڭ خوتۇنى قازاندىكى ياغنى قىزىتىپ قويۇپ ئوتۇن ئېلىپ كىرىش ئۈچۈن تالاغا چىقىپ كېتىپتۇ. كەنجى ئوغۇل ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ ئاشخانىغا چىقىپ، ئوچاق ئالـ-دىدا ئولتۇرغان ئادەمنى كەينىدىنلا قۇچاقلاپ قازاندىكى قىزىق ياغقا كاللىسىنى بېسىپتۇ. باينىڭ خوتۇنىنىڭ ئاشنىسى تىن تارتماي ئۆلۈپتۇ، ئاندىن ئاشخانىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا يۆلەكلىك تۇرغان بىر تاغاردىكى پۇرچاق ئۇنىغا ئۇنىڭ كاللىسىنى تىـ-قىپ قويۇپ، ئۆز ئورنىغا چىقىپ يەنە ئاۋۋالقىدەك خورەك تارتىپ يېتىۋاپتۇ. باينىڭ خوتۇنى تالادىن كىرىپ: «ۋاي ئادىـ-شىم، قورساقلىرى ئېچىپ كېتىپ تا-غاردىكى ئۇنىنى يې-گىلى تۇردىلىمۇ؟» دەپ بېرىپ بىر تارتقانىكەن، پالاق-قىدە ئالدىغا يىقىـ-

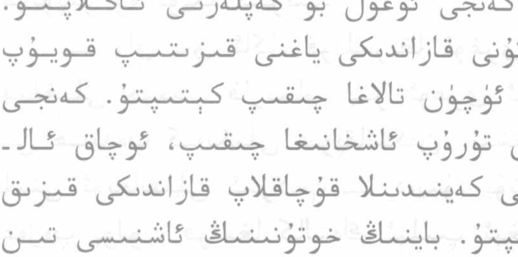

لىپ چۈشۈپتۇ. بۇنى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتكەن خوتۇن ئاستاغىنا كەنجى ئوغۇلنىڭ قېشىغا چىقىپ: «ۋاي جېنىم ئاكا، بىر ئۆلۈك بار ئىدى، يىغىشتۇرۇشۇپ بەرگەن بولسىلا، ئانامدىن قالغان بىر جۈپ ئالتۇن بىلەزۈكۈمنى بەرسەم» دەپ يالۋۇرۇپتۇ. كەنجى ئوغۇل خوتۇندىن ئالتۇن بىلەزۈكلەرنى ئېلىپ بولغاندىن كېيىن، ئۆزى ئۆلۈكنى كۆتۈرۈپ سىرتقا چىقىپ كېتىپتۇ، باينىڭ ئېغىلدا ۋە ئاتخانىدا ئون نەچچە تۇياق ياراق ئاتلىرى بار ئىكەن، ئۆلۈكنى سىرتقا ئاچىقىپ ياتقۇزۇپ قويۇپ، ئاتخانىدىن بىر ئاتنى تۇتۇپ چىقىپ جابدۇپ، ئۆلۈكنى ئاتقا تېڭىپ ئولتۇرغۇزۇپ، ئاتنى قوي ئېغىلىغا سولاپ قويۇپتۇ ۋە ئۆيگە كىرىپ:

— ۋاي باي ئاكا، قويلىرىغا ئوغرى چۈشۈپتۇ. ئىستىۋارا قىلغىلى چىقىپ قارىسام، بىر ئوغرى ئاتقا مىنىپ قويلىرىنى ھەيدەپ كەتكىلى قوپقانىكەن، ئىشىكنى ئېتىۋېلىپ سىلىنى ئويغاتقىلى كىردىم، — دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان باي دەرغەزەپ بولۇپ قولىغا كالتەك ئېلىپ ئېغىلغا كىرىپ:

— ۋۇ ھارام تاماق ئوغرى، — دەپ كالتەك بىلەن بېشىغا بىرنى ئۇرغانىكەن، «ئوغرى» ئاتتىن يىقىلىپ چۈشۈپتۇ. بۇنى كۆرگەن كەنجى ئوغۇل:

— ھەي باي ئاكا، شەيتانلىرىغا ھاي بەرسىلە دېسەم، ئۇنىماي بىر ئادەمنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويلا، ئەمدى پادىشاھنىڭ ئالدىدا نېمە دەيلا؟ — دەپ ۋارقىرىغىلى تۇرۇپتۇ. بۇنىڭدىن قورقۇپ كەتكەن باي كەنجى ئوغۇلغا ئېغىلدىكى بارلىق ماللىرىنى بېرىپ، بۇ پېشكەللىكتىن ئاران قۇتۇلۇپتۇ. كەنجى ئوغۇل باينىڭ قويلىرىنى ھەيدەپ، ئاتقا مىنىپ ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كېلىپ، بالىلىرى بىلەن خۇشال - خۇرام كۈن ئۆتكۈزۈپتۇ. «ئاتاڭدىن مىراس ئالغۇچە، دۇئا ئال» دېگەن تەمسىل شۇنىڭدىن قالغانىكەن.

ئىككى باينى ئەپلىگەن مالاي

بۇرۇننىڭ بۇرۇنىسىدا بىر ساختىپەز باي ئۆتكەنىكەن. ئۇ مالايلىرىنى ھەر دائىم يىل ئاخىرىدا ساختىپەزلىك بىلەن قۇرۇق قول يولغا سالىدىكەن. بىر يىلى ئۇ باي بىر مالىيىغا:

— ھۇرۇنلۇق قىلماي، كۆچۈڭنى ئايىماي ئىشلەپ بەرسەڭ، سەن رازى بولغۇدەك ھەق بېرىمەن. ھازىر ئۇنى - بۇنى دېمەي ئىشلىگىن. گېپىمنىڭ تاشقا باسقان مۆھۈر ئىكەنلىكىنى ئېسىڭدىن زادى چىقارما، — دەپتۇ.

مالايمۇ ئىشقا كەلگەندە باينىڭ دېگىنىدىن ئاشۇرۇۋېتىپتۇ. بىر يىل ئۆتۈپتۇ، باي مالاينىڭ ھەققىنى بېرىدىغان كۈنلەرمۇ يېقىنلاپ كەپتۇ. ساختىپەز باي مالاينى چاقىرىۋېلىپ، ئۇنىڭغا:

— مەن سېنىڭدىن رازى، ھەققىڭ ھېسابىغا مۇشۇ بىر تال قوغۇن ئۇرۇقىنى كۆڭلۈمدىن چىقىرىپ بېرەي، — دەپتۇ.

— ھەي باي ئاكا، بىر يىللىق ھەققىم ئۈچۈن بىر تال ئۇرۇق بەرسىلە قانداق بولىدۇ؟ ! — دەپتۇ مالاي. باي راسا خاپا بوپتۇ:

— ھەي قاپاقباش، بۇنى ئاز كۆرۈۋاتامسەن تېخى؟ سەن بۇ ئۇرۇقنى تېرىساڭ، كۈزلۈككە بولمىدى دېگەندە بىر قوغۇن ئالىسەن، ئۇنىڭدىن ئاز دېگەندە يۈز تال ئۇرۇق چىقىدۇ. ئۇنى

يەنە بىر ئەتىيازلىقى تېرىساڭ، كۆز بولغاندا كەم دېگەندە يۈز قوغۇن ئالىسەن، ئۇلارنىڭ ھەربىرىدىن يۈز تالدىن ئۇرۇق ئا- لىسەن... شۇنداق قىلىپ، ئون يىلدىن كېيىن بۇ ئەتراپتىكى ئەڭ چوڭ بايلاردىن بولۇپ قالىسەن، — دەپتۇ.

مالاي ئۇنداق دېسە، باي مۇنداق دەپتۇ. مالاي بۇ ساختىـ- پەز بايغا زادى گەپ تېپىپ بېرەلمەپتۇ. مالاي چىشىنى چىـ- شىغا چىشلەپ، قوغۇننىڭ ئۇرۇقىنى ئالغان پېتى ساختىپەز باينىڭ ئۆيىدىن چىقىپ كېتىپتۇ، ئۇرۇقنى ئەتىيازلىقى بىر تاشلاندۇق يەرگە تېرىپتۇ، پەرۋىش قىپتۇ، كۆزدە شۇنداق يو- غان، پۇراپ تۇرغان قوغۇندىن بىرنى ئۈزۈۋپتۇ، ئۇنى ساتماقچى بولۇپ بازارغا ئېلىپ مېڭىپتۇ. يولدا كېتىپ بارسا، ئۇنىڭغا بىر باي يولۇقۇپ قاپتۇ ـ دە:

— ھەي بالا، نەگە كېتىپ بارىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بازارغا، — دەپتۇ مالاي.

— قولۇڭدىكى نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ باي. مالاي، قو- غۇننى كۆرۈپ تۇرۇپ نېمىلىكىنى سورىغىنىغا قارىغاندا، تازا نادان باي بولسا كېرەك، شۇنداق بولسا، تەلەي دېگەن شۇ، دەپ ئويلاپتۇ ـ دە:

— بۇ دۇلدۇلنىڭ تۇخۇمى، قۇلۇننىڭ يېرىپ چىقىدىغان ۋاقتى توشۇپ قالدى، خىجالىتىم بولغاچقا، ساتقىلى بازارغا كېتىۋاتىمەن، — دەپتۇ. ھېلىقى باي بۇ گەپكە ئىشىنىپ:

— ئۇنداق بولسا، ماڭىلا سېتىپ بەرسەڭ بولامدۇ؟ — دەپ- تۇ. مالاي بۇ باينىڭ راسا ئۆتۈپ كەتكەن نادانلىقىنى بىلىۋېلىپ:

— پۇللىرى يەتمەسمىكىن! — دەپ باينى قىزىقتۇرۇپتۇ.

— يېنىمدىكى تىللالىرىم بۇ دۇلدۇل تۇخۇمىغا يەتمىسە، پۇتۇن ۋەسلىمغۇ يېتەر، — دەپ چىڭ تۇرۇۋاپتۇ باي، — قېنى نەرخىنى دەپ باقمامسەن؟

— بازارغا ئەكىرسەم ئىككى يۈز تىللاغا ساتاتتىم، مەي-
لىلىرى بولسا سىلىگە يۈز تىللاغا بېرەي، — دەپتۇ مالاي.
باي گەپ قىلمايلا ھەميانىدىن يۈز تىللانى ساناپ مالايغا بې-
رىپتۇ. مالاي «دۈلدۈل تۇخۇمى»نى بايغا سۇنۇۋېتىپ:
— بەك ئېھتىيات قىلسىلا، باي ئاتا، — دەپتۇ زاڭلىق ئا-
رىلاش، — قوللىرىدىن چۈشۈپ كەتمىسۇن!
باي خۇشال ھالدا قوغۇننى چاپىنىغا ئاۋايلاپ ئوراپتۇ-
دە، ئۆز يولىغا قاراپ كېتىپتۇ. ئۇ يولدا كېتىۋېتىپ
تاشقا پۇتلىشىپ كېتىپ، قولتۇقىدىكى قوغۇن چۈشۈپ
كېتىپتۇ. قوغۇن دومىلاپ بېرىپ بىر تۈپ چىغنىڭ تۈ-
ۋىدىكى تاشقا ئۇرۇلۇپ، پارچە-پارچە بولۇپ كېتىپتۇ. چىغ
تۈۋىدە ياتقان توشقان قورقۇپ بىر سەكرەپتۇ-دە، ئۇچقاندەك
قېچىپتۇ. نادان باي، بۇ چېقىلىپ كەتكەن دۈلدۈل تۇخۇمىدىن

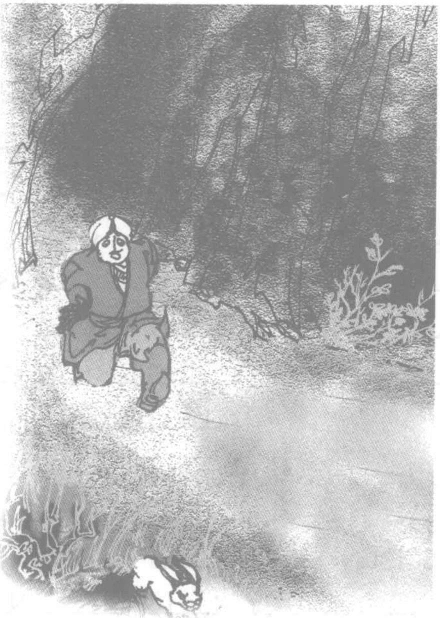

چىققان قۇلۇن، دەپ
ئويلاپ: «ھەي دۈلدۈلۈم،
ھەي دۈلدۈلۈم، سەن
مەندىن قاچمىغىن» دەپ
ۋارقىراپ، ئارقىسىدىن
قوغلاپتۇ. توشقان نادان
باينىڭ قاتتىق ۋارقىراپ
قوغلىشىدىن تېخىمۇ
قورقۇپ، بەدەر قېچىپ-
تۇ، ئاخىر كۆزدىن غا-
يىب بوپتۇ.
نادان باي پالاستەك
سۆرىلىپ ئۆيىگە كەپتۇ،
بولغان ئىشلارنى خوتۇ-

ىنغا دەپ بېرىپتۇ. خوتۇنى بايدىنمۇ ئېشىپ كەتكەن نادان ئىكەن.

— سۆرەلمىلىك قىلىپ، بىر ئوبدان دۇلدۇلنى قاچۇرۇپ قويدىلىمۇ؟ تۇتۇپ كەلگەن بولسىلا، مەن ئۇنى مىنىۋېلىپ، مەھەللىدىكىلەرنىڭ ئىچىنى ئادىتىپ يۈرمەمتىم، — دەپ ئېرىگە كايىپتۇ.

بۇ گەپتىن ئاچچىقى كېلىپ، باينىڭ كۆزلىرى چانقىدىن چىقىپ كەتكۈدەك بوپتۇ ۋە تاياقنى ئاپتۇ ـ دە:

— ھە، سەن تېخى كىچىككىنە قۇلۇننى مىنىپ ئويناپ، بىلىنى سۇندۇرۇۋەتمەكچىمىدىڭ؟ — دەپ خوتۇننى راسا ئۇرۇپتۇ، بىر ھازادىن كېيىن دۇلدۇل قۇلۇننىڭ قېچىپ كەتكەنلىكىنى يادىغا ئېلىپ ئۇرۇشتىن توختاپتۇ. ئۇ ھەسرەت بىلەن كېچىچە كىرپىك قاقماپتۇ، سەھەر تۇرۇپ قۇلۇننى ئىزدەپ مېڭىپتۇ.

ساختىپەز باي ئۆز مالىيىنىڭ نۇرغۇن تىللالارغا ئىگە بولغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ، ئۇنىڭ قولىدىكى تىللالارغا كۆز قىزارتىپتۇ، ئۇنى قولغا چۈشۈرۈشنىڭ ئامالىنى ئويلاپتۇ. ئاخىر ئۇ مالايىنى چاقىرىپ:

— قوغۇننى يۈز تىللاغا سېتىپسەن، خۇش بولدۇم. بىراق، ماڭا تېگىشلىكىنى تېخى ئەكېلىپ بەرمىدىڭ، — دەپتۇ.

— سىلىگە تېگىشلىك يەنە نېمە بار ئىدى؟ — دەپتۇ مالاي، — بەرگەنلىرى قوغۇننىڭ بىر تال ئۇرۇقى، ئۇنىڭغىمۇ رازى بولمىغانمىدىلە؟

— مەن قوغۇن ئۇرۇقى بەردىم، راستمۇ؟ — دەپتۇ باي، — سېنىڭ بىر تاپان يېرىڭ يوق تۇرۇقلۇق، نەدە تېرىپ ئۆستۇردۇڭ؟ يەر ھەققى بەرىبىر ماڭا تېگىشلىك. دېمەك، ئەللىك تىللا مېنىڭ بولىدۇ. شۇنى بېرىسەن !

بايدىن قۇتۇلۇشنىڭ زادى ئامالىنى قىلالمىغان مالاي:

— ئالدىغىنىڭ ئەللىك تىللا بولسا، ئال. سەن ھەرقانچە ساختىپەزلىك قىلغىنىڭ بىلەن، ئاخىر بىر كۈنى شەيتاننىڭ سىرتمىقىغا چۈشمەي قالمايسەن، — دەپتۇ - دە، ئەللىك تىللانى بېرىپتۇ.

مالاي ساختىپەز باينىڭ ئۆيىدىن چىقىپلا، ھېلىقى نادان بايغا يولۇقۇپ قاپتۇ.

— ھەي يىگىت، سەن توغرا ئېيتىپسەن، مەن دۇلدۇل تۇ - خۇمنى قولۇمدىن چۈشۈرۈۋېتىپ، چېقىپ قويدۇم. دۇلدۇل قۇ - لۇن قېچىپ كەتتى، ئۇنى نەدىنمۇ تاپارمەن؟ — دەپتۇ نادان باي.

— ئۇنى تاپماق ئاسان، ھازىر ئۇ مانا بۇ ئۆيدە ئۇزۇن ساقاللىق، يوغان سەللىلىك ئادەم قىياپىتىگە كىرىۋالدى، — دەپ، مالاي ساختىپەز باينىڭ ئۆيىنى كۆرسىتىپتۇ. نادان باي بۇ گەپكە ئىشىنىپ ئۆيگە يۈگۈرۈپ كىرسە، ساختىپەز باي تىللالارنى قايتا - قايتا ساناۋاتقۇدەك.

— سەن قېچىپ نەگە باراتتىڭ؟! ئەمدى مېنىڭدىن قې - چىپمۇ قۇتۇلالمايسەن! — دەپتۇ نادان باي ۋە قولىدىكى يۈگەن - نى چاققانلىق بىلەن ساختىپەز باينىڭ بېشىغا سېلىپ سۆرەپتۇ. ساختىپەز باي قاتتىق ۋارقىراپ، تىرەجەپ تۇرۇۋاپتۇ. نادان باي غەزەپكە كېلىپ راسا قامچىلاپتۇ. ساختىپەز باي مالاي ئېيتقان شەيتاننىڭ سىرتمىقى مۇشۇ ئوخشايدۇ دەپ، سۇف شەيتان، سۇف شەيتان، نېرى كەت! دەپ دۇرۇت ئوقۇپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن ساختىپەز باي بىلەن نادان باي يۇرت ئىچىدە شەرمەندە بولۇپ، نومۇس ئىچىدە ئاخىر يۇرتتا تۇرال - ماي، بارلىق مال - دۇنيالىرىنى تاشلاپ، سەرسان بولۇپ يو - قىلىپتۇ. ئۇلارنىڭ مال - دۇنيالىرى شۇنىڭدىن باشلاپ كەم - بەغەللەرگە قاپتۇ.

ھېكايەخۇمار پادىشاھ

بۇرۇن بىر ھېكايەخۇمار پادىشاھ ئۆتكەنىكەن، كۈندە بىر يېڭى ھېكايە ئاڭلىمىسا، خۇمارى تۇتۇپ، كۆڭلى غەش بولىدىكەن، چىرايى ئېچىلمايدىكەن. بۇ يۇرتنىڭ خەلقىمۇ ھېكايە - چۆچەككە خۇشتار ئىكەن. شۇڭا، كۈندە بىرى نۆۋەتلىشىپ كېلىپ پادىشاھقا يېڭى ھېكايە ئېيتىپ بېرىپ، ئۆز ئەجرىگە لايىق پادىشاھتىن ئىنئام ئېلىپ قايتىدىكەن.

كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، ئايلار ئۆتۈپتۇ، يىللار ئۆتۈپتۇ. بۇ چاغدا، بۇ يۇرتتا پادىشاھ ئاڭلىمىغان بىرەرمۇ يېڭى ھېكايە قالماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پادىشاھنىڭ ھېكايە خۇمارى تۇتۇپ، چىرايى سارغىيىپ، ھالىدىن كېتىشكە باشلاپتۇ، ئاخىر تاقەت قىلالماي ئاڭلاپ بولغان ھېكايە بولسىمۇ قايتا ئاڭلاپ، ھېكايىچىگە ئەجرىگە لايىق يەنە ئىنئام بېرىپتۇ. ھېكايىچىلەرنىڭ قايتا ئىنئام ئېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن ئىچى تار، كۆرەلمەس، چىدىماس ئوڭ قول ۋەزىرنىڭ ئىچى ئاداپ، ئولتۇرالماي قاپتۇ. ئۇ ئۇيان ئويلاپتۇ - بۇيان ئويلاپتۇ، ئاخىر كۆڭلىگە بىر غەرەزنى پۈكۈپ، پادىشاھنىڭ خالىي قېلىشىنى كۈتۈپتۇ.

بىر كۈنى ھېكايىچىلەر ھېكايىسىنى ئېيتىۋاتقاندا، پادىشاھ ھېكايە ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ مۈگدەپ قاپتۇ. بۇ چاغدا ۋەزىر ھېكايىچىلەرنى قول ئىشارىسى بىلەن قايتۇرۇۋېتىپ، پادىشاھ-

نىڭ ئويغىنىشىنى كۈتۈپ ئولتۇرۇپتۇ. پادىشاھ:
— ھە، ئاخىرىسى قانداق بولدى؟ — دەپ ئويغىنىپ قا-رىسا، ئەتراپىدا ھېكايىچىلەر يوق. يالغۇز ۋەزىرنىڭ تۇرغانلى-قىنى كۆرۈپ:
— ھېكايىچىلەر قېنى؟ تازا قىزىق يېرىگە كەلگەندە ئۇخلاپ قاپتىمەنغۇ، چاقىرغىن، داۋامىنى ئېيتسۇن، — دەپ بۇيرۇپتۇ. ۋەزىر:
— پادىشاھئالەم، سىلى بىلەن خالىي مەسلىھەتلىشىدى-غان بىر ئىش چىقىپ، ئۇلارنى مەن كەتكۈزۈۋەتكەن، — دەپ قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرۇپتۇ. پادىشاھ ۋەزىرنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، خۇشياقمىغان ھالدا:
— ھە، نېمە ئىشتى؟ — دەپتۇ. ۋەزىر:
— مېنىڭ ئويلىغىنىممۇ سىلىنىڭ كۆڭۈللىرى ئۈچۈن. سىلى ئىلگىرى ئاڭلاپ بولغان ھېكايىلەرنى ئاڭلاپ زىيان تار-تىۋاتىدىلا، — دەپتۇ. پادىشاھ:

— قانداق زىيان تارتىۋاتىمەن؟ — دەپتىكەن، ۋەزىر:
— بىرىنچىدىن، ئاڭلاپ بولغان نەرسىلەرنى قايتا ئاڭلاپ ئۆمۈرلىرىگە زىيان بولۇۋاتىدۇ، ئىككىنچىدىن، خەزىنىلىرىگە زىيان بولۇۋاتىدۇ، — دەپتۇ قۇۋلۇق بىلەن. پادىشاھ:
— ئۇنداق بولسا قانداق قىلماقچى بولۇۋاتىسەن؟ — دەپ سوراپتىكەن، ۋەزىر:
— مەن زىخمۇ كۆيمەيدىغان، كاۋاپمۇ كۆيمەيدىغان بىر چارىنى ئويلاپ قويدۇم، ئەگەر سىلى قوشۇلسىلا، سىلىمۇ كۇندە يېڭى ھېكايە ئاڭلايدىلا ھەم خەزىنىگىمۇ زىيان بولمايدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. پادىشاھ بۇ جاۋابنى ئاڭلاپ:
— قېنى، ئۇ قانداق چارە؟ سۆزلە، — دەپتۇ.
— بىز، — دەپتۇ ۋەزىر ئۆز كۆڭلىگە پۈككىنىنى ئاشكارىلاپ، — پۇقرالارغا، بۈگۈندىن باشلاپ ھەركىم يالغان ھېكايە ئېيتىپ پادىشاھنى قايىل قىلالىسا، ئۆزىنىڭ ئېغىرلىقىدەك ئالتۇن ئىنئام قىلىمىز، ئەگەر قايىل قىلالمىسا، ھېچنېمە بەرمەيمىز، دەپ جاكارلايلى. بۇنىڭدا بىز گەپنى بىر قىلىۋېلىپ، نېمىلا دېسە: «راست» دەپ تۇرىۋالىمىز ـ دە، ھېچكىم ئىنئامغا ئىگە بولالمايدۇ، سىلىنىڭ تەلەپلىرىمۇ ھەل بولىدۇ.
پادىشاھ ۋەزىر ـ ۋۇزرالىرىنى چاقىرىپ، ئوڭ قول ۋەزىرىنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ھەممىسى گېپىنى بىر قىلىۋاپتۇ ھەم جارچىنى ئالدىغا چاقىرىپ:
— پۈتۈن يۇرتتىكى يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە بولغان پۇقرالارغا جاكارلاڭلار، كىمكى ھېكايە ئېيتىپ، مېنى: «يالغان» دېگۈزەلىسە، مەن شۇ كىشىگە ئۆزىنىڭ ئېغىرلىقىدا ئالتۇن ئىنئام قىلىمەن، — دەپتۇ. جارچىلار شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدىلا ناغرا ـ سۇناي چېلىپ: «ئەييۇھەنناس، ئىشىتىڭلار ئاغىنىلەر، ئىشىتمىدۇق دېمەڭلار...» دەپ پادىشاھنىڭ پەرماند-

نى پۈتۈن يۇرتقا يەتكۈزۈپتۇ. پادىشاھنىڭ پەرمانى چىققان كۈنىلا، پادىشاھ ۋەدە قىلغان ئالتۇنغا قىزىققان مەدداھلار، قىسسىچىلەر، گەپدانلار بىر - بىرلەپ پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا كېلىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئاڭلىمىغان، ئويلىمىغان، كۆرمىگەن ئاجايىپ - غارايىپ ۋەقەلەرنى ھېكايە قىلىپ پادىشاھقا ئېيتىپ بېرىپتۇ، بۇنىڭ بىلەن پادىشاھنىڭ ھېكايە ئاڭلاش خۇمارى پەسكويغا چۈشۈپتۇ. لېكىن، پادىشاھ سۆز ئاچقۇچە ۋەزىر - ۋۇزرالار ئالدىن كېلىشىۋالغىنى بويىچە، ھەربىر كىشى ئۆزىنىڭ يالغان ھېكايىسىنى ئېيتىپ بولۇشىغا، بىرى ئورنىدىن تۇرۇپ:

— بىز سىنى يالغان ھېكايە ئېيتىدىغان ئوخشايدۇ دېسەك، ھەممىسى مېنىڭ چوڭ دادام قىلغان ئىشلارغۇ، — دەپ يالغاننى راستقا چىقىرىپ ھېكايىچىنى قۇرۇق قول يولغا سېلىشىدىكەن.

نۇرغۇن كۈنلەر يۇرتتىكى چوڭ - كىچىك كىشىلەر يالغان ھېكايە ئېيتىش بىلەن، پادىشاھ ئۆزىنىڭ ھېكايە خۇمارىنى پەسەيتىش بىلەن، ۋەزىر - ۋۇزرالار يالغاننى راستقا ئايلاندۇرۇش بىلەن ئۆتۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ يۇرتتا ھېچقانداق بىر يالغان نەرسە قالماي ھەممىسى راست بولۇپ چىقىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، پادىشاھ ۋەدە قىلغان ئالتۇن ئۆز ئورنىدا تەۋرىمەي، پۇقرالارنىڭ پادىشاھتىن ئېلىپ تۇرىدىغان ئىنئاملىرىمۇ ئۈزۈلۈپ قاپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە يالغان ھېكايە ئېيتىش سەكسەن ياشتىن ھالقىغان بىر بوۋايغا كەپتۇ. ئۇ قاردەك ئاقارغان ساقىلىنى سىلاپ، ھاسىسىنى توكۇلداتقىنىچە مۈكچىيىپ، يالغان ھېكايە ئېيتىش ئۈچۈن پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ ۋە ھېكايىسىنى باشلاپتۇ:

— مەن بۇنىڭدىن قىرىق يىل ئىلگىرى ئۆلۈپ كەتكەنىد-
دىم، مانا هازىر سىلەرنىڭ ئالدىڭلاردا، سىلەرگە ھېكايە ئېيى-
تىپ بېرىمەن دەپ ئولتۇرۇپتىمەن، — دەپ ھېكايىسىنى
باشلاپ، جەھەننەمدە كۆرگەنلىرىنى ھېكايە قىلىپ بەرگەن
بولسىمۇ، ئادەمنىڭ ئۆلۈپ قايتا تىرىلىشى ئەقىلگە سىغمايدى-
غان ئىش بولسىمۇ، ۋەزىرلەر بىر - بىرىگە قارىشىۋېلىپلا:
— راست ئېيتىسەن. بىز كىچىك ۋاقتىمىزدا ئاتا - بو-
ۋىمىز سېنىڭ نامىڭنى چۈشۈرگەن. سەن ئۇ دۇنيادا ياش
كەتكەچكە، بۇ دۇنيانىڭ ياخشىلىقىنى ئاز كۆردۈڭ. ئەمدى
سەن پادىشاھنىڭ ۋەدە قىلغان دۇنياسىغا قىزىقىپ، بۇ دۇنيا-
نىڭ پەيزىنى سۈرۈش ئۈچۈن قايتا تىرىلدىڭ. سەن شۇ ساقى-
لىنىڭ بىلەن ھەرگىز يالغان ئېيتمايسەن. سەن ئېيتقان ئۇ
ئىشلارنى بىزمۇ ئۇ دۇنياغا بارغاندا كۆرۈپ كېلەرمىز، — دەپ
بوۋاينى ئۆلۈپ قايتا تىرىلگەن قىلىپ يولغا ساپتۇ.

بۇنىڭ نىمە ئىش ئىكەنلىكىگە ئەقلى يەتمىگەن بوۋاي
ئۆزىنىڭ ئاخىرقى ئۆمرىنى پادىشاھ ۋەدە قىلغان ئىنئامنى
ئېلىپ خاتىرجەم ئۆتكۈزمەكچى بولغان ئويىنىڭ بەربات بول-
غانلىقىدىن غەزەپلىنىپ، قالغان ئۆمرىنى قانداق ئۆتكۈزۈش
توغرۇلۇق غەم - ئەندىشىگە چۆكۈپ، ئورىدىن چىققان پېتى
بېشى قايغان، پۇتى تايغان تەرەپكە يول ئاپتۇ. بوۋاي شۇ ماڭ-
غىنىچە تاكى كەچ كىرىپ، تاڭ ئاتقۇچە مېڭىپتۇ، تاڭ ئاتقاندا
بىر يايلاققا چىقىپ قاپتۇ. ئۇ يەنە بېشىنى ساڭگىلىتىپ يو-
لىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. بىر چاغدا ئالدىدىن بىرى:

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، بوۋا، سەپىرىڭىز قايان؟ — دەپ
سالام بېرىپتۇ. بوۋاي بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىغۇدەك بولسا، ئال-
دىدا ئون بەش - ئون ئالتە ياشلاردىكى بىر بالا قول قوۋۇشتۇرۇپ
تۇرغۇدەك. بوۋاي بالىنىڭ سالىمىنى ئىلىك ئېلىپ:

— ئوغلۇم، سەپىرىمنىڭ قايان ئىكەنلىكىنى ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن، — دەپتۇ مەيۈسلىنىپ. بوۋاينىڭ بىچارە قىياپىتىنى كۆرگەن بالىنىڭ بوۋايغا ئىچى ئاغرىپ:

— بۇ دەشت - باياۋاندا يۈرۈشىڭىزگە نېمە سەۋەب بولدى، بوۋا؟ — دەپ كوچىلاپ سوراپتۇ. بوۋاي بالىنىڭ سوئالىغا ئېغىر بىر ئۇھ تارتىۋېتىپ:

— ئۆزۈڭ كىمسەن، بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈرىسەن؟ — دەپ سوئال بىلەن جاۋاب بېرىپتۇ. بالا:

— مەن پادىشاھنىڭ مالچىسى، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. بوۋاي بالىنىڭ جاۋابىنى ئاڭلاپ، بالىنى ئۆز ھاجىتىدىن چىقالمايدىكەن دەپ ئويلاپ:

— يولۇمنى توسما، ئۆز يولۇمغا كېتىۋېرەي، — دەپ ئالدىغا قاراپ مېڭىپتۇ. بالا بوۋاينىڭ بۇنداق نام - نىشانسىز مېڭىپ، بىرەر خېيىمخەتەرگە يولۇقۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، بوۋاينىڭ پېشىگە ئېسىلىپ:

— كونلار: «بىر چوڭنىڭ گېپىنى ئاڭلا، بىر كىچىكنىڭ» دەپتىكەن. نېمىلا بولسا باشلىرىغا كەلگەن دەردنى ئېيتىپ باقسىلا، — دەپتۇ. بوۋاي بالىنىڭ ئورۇنلۇق سۆزلەۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ يەنە تەرسالىق قىلغۇسى كەلمەي، بۇ تەرەپكە يول ئېلىپ كېلىشىدىكى سەۋەبنى سۆزلەپ بېرىپتۇ ھەم ئەقىل تېپىپ، پادىشاھنىڭ قول ئاستىدىكىلەر بىلەن تىل بىرىكتۈرۈۋېلىپ خەلقنى ئەخمەق قىلىپ ئويناۋاتقانلىقىنى ئېچىپ تاشلاپ، ئىنئامنى ئېلىپ، قالغان ئۆمرىنى خاتىرجەم ئۆتكۈزمەكچى بولغانلىقىنى ئېيتىپ:

— بۇ سەپىرىم ئەقىل تېپىش ئۈچۈن، — دەپتۇ. بالا بوۋاينىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ:

— ۋاي - ۋۇي، بوۋا، شۇنىڭغىمۇ غەم قىلىپ كەتكەن بارمۇ؟ ئۇ ئادەتتىكىلا بىر ئىشكەنغۇ، — دەپتۇ. بوۋاي بالىنىڭ سۆزىگە بىر ئىشىنىپ - بىر ئىشەنمەي تۇرۇپ قاپتۇ. بۇ چاغدا بالا:

— بوۋا، ئەگەر باشقا زۆرۈر ئىشلىرى بولمىسا، بۈگۈن مېنىڭكىدە مېھمان بولسىلا، قالغان ئىشنى مەسلىھەت بىلەن بىر ئىش قىلارمىز، — دەپتۇ. بوۋاي يەنىلا خاتىرجەم بولالماي:

— ئوغلۇم، سەن مېنى ئەخمەق قىلمايۋاتىدىغانسەن؟ — دەپتۇ.

— ياق، بوۋا، مەقسەتلىرى راستتىنلا شۇنداق بولىدىغان بولسا، مەن مۇرادلىرىغا يەتكۈزەي، — دەپتۇ بالا. بوۋاي بالىغا تېخىمۇ ئىشەنگۈسى كەلمەي:

— ئەگەر شۇ ئىش راستتىنلا سېنىڭ قولۇڭدىن كەلسە، نېمە ئۈچۈن ھېكايە ئېيتىپ پادىشاھتىن ئىنئام ئالماي، قوي بېقىپ جاپا چېكىپ يۈرىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ. بالا:

— بۇنىڭ سەۋەبى: بىرىنچىدىن، مەن قوي بېقىۋاتىمەن، مەن ئۇ يەرگە كەتسەم، قويلارغا قارايدىغان ئادەم يوق. ئىككىنچىدىن، مەن ئارتۇقچە بايلىققا قىزىقمايمەن. كونىلار: «ئارتۇقچە دۇنيا ئۆزۈڭگە دۈشمەن» دەپتىكەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. بوۋاي بالىنىڭ جاۋابىغا قايىل بوپتۇ ھەم:

— قولۇڭدىن كەلسە، شۇ ئىنئامنى ئېلىپ يېتىم - يېسىر، تۇل خوتۇنلارغا ئۈلەشتۈرۈپ بەرسەڭ بولمامدۇ؟ — دەپتۇ.

بالا بوۋاينىڭ تەكلىپىگە قوشۇلۇپتۇ. بۇ چاغدا بوۋاي يەنىلا خاتىرجەم بولالماي:

— ئوغلۇم، سەن زادى قانداق قىلماقچى؟ — دەپ سوراپتۇ. بالا ئۆز كۆڭلىگە پۈككەنلىرىنى بوۋايغا سۆزلەپ بېرىپتۇ.

بوۋاي بىلەن بالا ئەتىسى سەھەردە قويلارنى ھەيدىگىنىچە پادىشاھ ئوردىسىغا قاراپ يول ئاپتۇ. ئوردا ئالدىغا كەلگەندە ياساۋۇللار ئۇلارنى توسۇپ:

— سىلەر نېمە ئادەملەر؟ — دەپ سوراپتۇ. بوۋاي بىلەن بالا:

— بىز پادىشاھقا يالغان ھېكايە ئېيتىپ بەرگىلى كەلگەن ئادەملەر، — دەپ، كېلىشتىكى مەقسىتىنى ئېيتىپتۇ. ياساۋۇللار قويلىرىنى قويۇپ كىرىشنى ئېيتىپتۇ. بالا:

— بۇ پادىشاھنىڭ قويى. مەن يىلدا ئاران بىر ئانا - بالا قويغا ئىشلەيمەن، ئەمما ئۇنىمۇ ئالالمايمەن. چۈنكى، بىرەر قوي يىتىپ كەتسە ياكى بۆرە يەپ كەتسە ھەققىمنى بەرمەيدۇ. پادىشاھ ئەنە شۇنداق رەھىمسىز. ئەمدى قويلارنى بۇ يەرگە قويۇپ قويسام قويلار يوقىلىپ كەتسە، بىر ئۆمۈر بىكارغا ئىشلىمەي. كىرىپ، مەن دېگەننى پادىشاھقا ئېيتىپ بېقىڭلار، — دەپتۇ.

ياساۋۇل پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ سالام قىلىپ بول-

غاندىن كېيىن، قويچىنىڭ ئېيتقانلىرىنى يەتكۈزۈپتۇ. پادىشاھ راست دەي دېسە، باشقىلارنىڭ ئالدىدا رەھىمسىز ئاتىلىپ قې-لىشنى نومۇس بىلىپ، ئويلىمىغان يەردىن كەلگەن بۇ زەر-بىدىن تېڭىرقاپ، ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا:

— يالغان، — دەپ ۋارقىراپ سېپتۇ ھەم بالىنىڭ قويلار-نى ھەيدەپ كىرىشىگە رۇخسەت قىپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئىچى تار ئوڭ قول ۋەزىر:

— ئوردىغا قوي ھەيدەپ كىرسە قانداق بولغىنى؟ — دەپتىكەن، پادىشاھ:

— ئۇ ماڭا تولىمۇ سادىق ئوخشايدۇ، ئەگەر شۇنداق بولمىغان بولسا، قويلارنى جاڭگالدا تاشلاپ كەلگەن بولاتتى، — دەپتۇ.

ياساۋۇل چىقىپ، بوۋاي بىلەن بالىغا كىرىشكە ئىجازەت بېرىلگەنلىكىنى يەتكۈزۈپتۇ. قويچى بالا ئۇنىڭدىن:

— پادىشاھ نېمە دېدى؟ — دەپ سوراپتۇ. ياساۋۇل:

— پادىشاھ «يالغان» دەپ ۋارقىراپ كەتتى، — دەپ، بولغان ئەھۋالنى ئەينەن ئېيتىپتۇ.

بالا قويلىرىنى ھەيدەپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ تەزىم قىلغاندىن كېيىن، كېلىشتىكى مەقسىتىنى ئېيتىپتۇ. پادى-شاھ ئۇنىڭغا ئىجازەت بېرىپ:

— قېنى، ھېكايەڭنى باشلا، — دەپتۇ. بۇ چاغدا بالا:

— پادىشاھىئالەم، سىلىگە گۇۋاھچىلار تەييار ئىكەن، ئۇلار يالغانىمۇ راستقا ئايلاندۇرۇشىدۇ. شۇڭا، بىزگىمۇ گۇۋاھچى بولۇش ئۈچۈن شەھەر پۇقرالىرىدىن يىغىپ بەرسە-لە، — دەپتۇ. پادىشاھ پەرمان قىلىپ، ئوردىغا نۇرغۇن پۇقرالارنى يىغدۇرۇپ ئەكەپتۇ. بالا يەنە:

— پادىشاھىم، ئارىلىقىمىز يىراق بولۇپ قالدى. گەپنى ئېنىق ئاڭلىماي قالىدىلا، شۇڭا يانلىرىدا ئولتۇرغانلاردىن

ئىككىسى بىزنىڭ ئورنىمىزدا تۇرۇپ قويلارنى توسۇپ تۇرسۇن، — دەپتۇ. پادىشاھ ماقۇل بولۇپ، يېنىدىكى ئادىمىدىن ئىككىنى قويلارنى توسۇپ تۇرۇشقا بۇيرۇپتۇ.

قويچى بىلەن بوۋاي پادىشاھنىڭ يېنىدىن ئورۇن ئاپتۇ. ئۇلار كېلىشىۋالغىنى بويىچە بوۋاي ھېكايىسىنى باشلاپتۇ:

«مەن ئەسلىي بىر زەردار باي ئىدىم، دۇنيالىقتا ئۈچ ئوغۇل يۈزى كۆردۈم. ئۇلار ئەقىلگە كىرگۈچە يېمىگەننى يېگۈزۈپ، كىيمىگەننى كىيگۈزۈپ باقتىم. ئەقىلگە كىرگەندە، مەندىن كېيىن قالسا ئەل ئىچىدە خار بولۇپ قالمىسۇن دەپ، بىساتىمنىڭ تەڭ يېرىمىنى خەجلەپ ئۇلارنى ئوقۇتتۇم. ئۇلار بىلىمدە كامالەتكە يەتتى. لېكىن، مەن ئوغۇللىرىمنى ئۇنداق رەھىمسىز، ئىنساپسىز، قارا نىيەت بولار، دەپ ئويلىمىغانىكەنمەن. ئۇلار ئوقۇشنى تاماملاپ، ماڭا ھاجىتى چۈشمەيدىغانلىقىنى بىلىشتىمۇ، قانداق، بىر كۈنى ئۇلار مېنىڭ ئالدىمغا كىرىپ:

— ئاتا، ئۆمۈرلىرى بىر يەرگە بېرىپ قالدى. كۆزلىردىنىڭ ئوچۇقىدا مال - مۈلۈكنى بىزگە تەڭ ئۈلەشتۈرۈپ بېرىپ، بىزنىڭ كېيىنلىكىمىزدىن خاتىرجەم بولمامدىلا، بىز سىلىنى يەنە ئوخشاشلا كۈتىمىز، — دېدى. مەن ئۇلارغا ئىشىنىپ دېگىنىنى قىلدىم. ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇلار كەلمەس بولدى. مەن، ئۇلار بىتاب بولۇپ قالغان بولسا، مېنى يوقلاپ كېلەلمەي قالغان ئوخشايدۇ، دەپ چوڭ ئوغلۇمنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئۇنىڭ ئىشىكىنى قاقتىم. ئۇ ئىشىكتىن بېشىنى چىقىرىپ:

— ماڭ كەت، دىۋانە، ساڭا بېرىدىغان كۆيۈك نېنىم يوق، — دەپ ئىشىكنىڭ ئالدىدىن ھەيدىۋەتتى. مەن بۇ ئەلەمدىن يەرگە كىرەي دېسەم يەر قاتتىق، ئاسمانغا چىقاي دې-

سەم ئاسمان يىراق كېلىپ، كىچىك ئوغۇللىرىمنى ئىزدەپ باردىم. ئۇلار ئاكىسىدىنمۇ ئۆتەر ئىنساپسىز ئىكەن. شۇنىڭ-دىن ئېتىبارەن مەن ئىگە - چاقىسىز قېلىپ، سەرسان - سەرگەردان بولۇپ يۈرمەن. خۇدا، مېنىڭ بېشىمغا سالغان كۈننى باشقا بەندىسىنىڭ بېشىغا سالمىسۇن» دەپ سۆزىنى توختىتىپتۇ. پادىشاھ:

— شۇ ئوغۇللىرى هازىرمۇ بارمۇ، نېمە ئىش قىلىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بار، ئۇلار پادىشاھنىڭ قول ئاستىدا ئىشلەيدۇ، — دەپتۇ بوۋاي.

— كىملەر ئۇ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ. بوۋاي ئورنى-دىن تۇرۇپ:

— چوڭ ئوغلۇم مانا بۇ ئوڭ قول ۋەزىر، قالغان ئىك-كىسى ئەنە قويلارنى توسۇپ تۇرغانلار شۇ، — دەپتۇ. بۇ ھې-كايىنى ئاڭلاپ ئوڭ قول ۋەزىرنىڭ ئەرۋاھى ئۇچۇپ:

— بۇ ئۆلمىگەن قىرى يالغان ئېيتىپ، بوھتان چاپلاۋاتىدۇ. مېنىڭ بۇنداق ئاتام يوق ! — دەپ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كېتىپتۇ. قوي توسۇپ تۇرغانلارمۇ بوۋاينىڭ يالغان ئېيتقانلىقىنى دەپ چالۋاقاپ كېتىپتۇ. بۇ چاغدا بوۋاي:

— خوش، ۋەزىر ئەزەم، يالغانغا قايىل بولدىلىمۇ؟ ئاچچىقلىرىنى بېسىۋالسىلا، — دەپتۇ. ۋەزىرنىڭ تىلى تۇتۇلۇپتۇ.

نۆۋەت قويچى بالىغا كەپتۇ. ئۇ ھېكايىسىنى باشلاشتىن ئىلگىرى، پادىشاھتىن:

— پادىشاھى ئالەم، ھەربىر يالغان ھېكايە ئۇچۇن قىلغان ۋەدىلىرىنى ئادا قىلسىلا، مەن ھېكايەمنى باشلاي، بولمىسا بوۋامغا تەئەللۇق ئىنئامنى بەرسىلە، كېتىۋالايلى، — دەپتۇ. پادىشاھ بالىنىڭ تەلىپىگە قوشۇلۇپتۇ. بالا ھېكايىسىنى باشلاپتۇ:

— مەن ئاتام بىلەن ئانامدىن ئۇچ ياش چېغىمدا يېتىم قالغان، شۇ كۇندىن باشلاپ قوي بېقىشقا باشلىدىم. ھازىر قىرىق بەش يىل بولدى، بۇ جەرياندا مەن ھەقسىز ئىشلەپ كېلىۋاتىمەن، — دېيىشىگە، پادىشاھ:

— يالغان، سەن ئەمدى ئون بەش ياشقا كىرىپ، مەندىن قىرىق بەش يىلنىڭ ھەققىنى ئالماقچى بولۇۋاتامسەن؟ ! مەن ساڭا ھەق بەرگەن، ئۇ ھەقلەر ئۆزۈڭنىڭ يوقاتقان قويلىرىڭنىڭ ئورنىغا تۇتۇپ قېلىنىدى. سەن بۇنى يالغان سۆزلەپ يوققا چىقارماقچى بولۇۋاتىسەن ! — دەپتۇ. ئەتراپتىكىلەر پادىشاھنىڭ قىلمىشىنى راست دېيىشكە پېتىنالماي، ھەممىسى تەڭلا:

— يالغان، پادىشاھقا بوھتان چاپلاۋاتىدۇ، — دەپ ۋارقىراپتۇ. شۇ چاغدا بالا:

— پادىشاھى ئالەم، بوۋام بىلەن ئىككىمىزنىڭ ھېكايىسى-

نىڭ يالغانلىقىنى ئۆزلىرىمۇ، ئەتراپتىكىلەرمۇ تەستىقلىدى. ئەمدى بىزگە بېرىدىغان ئىنئامنى بېرىپ، بىزنى يولغا سېلىۋەتسىلە، — دەپتۇ.

پادىشاھ ۋەدىسىگە ئاساسەن، بالا بىلەن بوۋايغا بېرىدىغان ئىنئامنى بېرىپتۇ. بالا بىلەن بوۋاي شۇ سورۇننىڭ ئۆزىدە ئالتۇن - كۈمۈشنى خالايىققا تارقىتىپ بېرىپتۇ. بۇنى كۆرگەن پادىشاھ نېمە ئۈچۈن شۇنداق قىلغانلىقىنى سورىغانىكەن، بالا:

— بۇ ئالتۇن - كۈمۈشلەر ئەسلىي ئۇلارنىڭ ھالال نېسىۋىسى ئىدى. سىلى دىللىرىدىن پاكلىق، ساپلىقنى يوقىتىپ، پۇقرالارنى ئالداشقا يۈزلەندىلە. بۇنىڭدىن كېيىن، ئۆز ئەقىللىرى بويىچە ئىش كۆرۈشلىرىنى ئۆتۈنىمەن، — دەپ پادىشاھنىڭ سىرىنى ئېچىۋېتىپتۇ. بۇنىڭ بىلەن پادىشاھ يامان غەرەز بىلەن ئەقىل كۆرسىتىپ ئىشنى بۇزغان ئوڭ قول ۋەزىرنىڭ ماھىيىتىنى چۈشىنىپ يېتىپ، ئۇنى دارغا ئېسىپتۇ، قويچى بالىنى ئوڭ قول ۋەزىرلىككە تەيىنلەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن يۇرت يەنە ئەسلىي ئىزىغا چۈشۈپ، ئەلمۇ خاتىرجەم بوپتۇ. پادىشاھمۇ پاراكەندە بولماي ياخشى ھېكايىلەرنى ئاڭلاپ، خاتىرجەم ياشاپ كېتىپتۇ. ئېيتىشلارغا قارىغاندا: «يالغاننى ئېيتىۋەرسە راستقا ئايلىنىدۇ» دېگەن گەپ شۇنىڭدىن قالغانىكەن.

قازىنىڭ قىزى

بۇرۇن بۇرۇنكەن، ئالەم زورنىڭ، تاماشا كورنىڭ ئىكەن، پۇلى بارنىڭ گېپى ئوڭ، پۇلى يوقنىڭ گېپى توڭ ئىكەن. شۇنداق زاماندا، يىراق بىر ماكاندا هازىر ئىسمى ئۇنتۇلغان بىر شەهەر بولغانىكەن. شۇ شەهەرنىڭ قازىسى قېرىپ بېلى مۈكچەيگەن، چېچى ئۇچتەك ئاقارغان، بىر پۇتى گۆرگە ساڭ- گىلىغان بولسىمۇ، ئەقىل - پاراسەتتە كامالەتكە يەتكەن، چېچەن، سەزگۈر قىزىنىڭ ياردىمى بىلەن داڭق چىقىرىپ كېلىۋاتقانىكەن. قازىنىڭ قىزى ئاتىسىغا هەمدەمدە بولۇپ، ئۆزلىرىنىڭ ئالدىغا كەلگەن دەردمەنلەرنىڭ دەرد - ئەهۋالىنى قۇلاق سېلىپ ئاڭلاپ، ئۇلارنى خۇش قىلىپ، قىزىل كۆز، نا- ئىنساپلارنى يىغلىتىپ، هەممىگە لايىقىدا جاۋاب قايتۇرۇپ يولغا سالىدىكەن. شۇنداق بولغاچقا، يىراق - يېقىنىدىكى دەردى بار، ئەرزى بار كىشىلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەي كېلىپ تۇرىدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئىككى كىشى كېلىپ ئەرز - شىكايىتى بارلىقىنى مەلۇم قىپتۇ. ئۇلاردىن بىرى ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ:

— مېنىڭ ئىسمىم سەمەت، ئاتام ناۋاي ئىدى. ئاتامدىن ماڭا نۇرغۇن مال - دۇنيا مىراس قالغان. ئاتام ئۆلۈپ ئۇ ئا- لەمگە سەپەر قىلغاندا، مەن بۇ ئادەم بىلەن قىيامەتلىك دوست بولۇشقان، — دەپ يېنىدىكى ئادەمنى كۆرسىتىپتۇ. كەلگەن-

لەردىن يەنە بىرىمۇ:

— مېنىڭ ئىسمىم ئەمەت، ئاتام سودىگەر ئىدى. ئاتامدىن ماڭا ھەددى ـ ھېسابسىز مال ـ دۇنيا قالغان. مەنمۇ سەمەتكە ئوخشاش قارا يېتىم بولغاچقا، ئۇنىڭغا قىيامەتلىك دوست بولۇشقا قول بەرگەن، — دەپ ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپتۇ. ئۇلار ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، قازى:

— سىلەر ئىككىڭلار قىيامەتلىك دوستلاردىن ئىكەنسىلەر، شۇنداق تۇرۇقلۇق مېنىڭ ئالدىمغا نېمە ۋەجىدىن كەلدىڭلار؟ — دەپ سوراپتۇ. سەمەت:

— مەن ئەمەتنىڭ ئۈستىدىن ئەرز قىلىپ كەلدىم، — دەپتۇ. ئەمەتمۇ تەڭلا:

— مەنمۇ سەمەتنىڭ ئۈستىدىن ئەرز قىلىپ كەلدىم، — دەپتۇ. قازى:

— سەن نېمىدەپ ئەرز قىلىسەن؟ — دەپ سەمەتتىن سوراپتۇ. سەمەت:

— بۇنىڭدىن ئۈچ يىل ئىلگىرى ئەمەت مېنىڭ ئالدىمغا كېلىپ: «دوستۇم، ئىككىمىز قىيامەتلىك دوستلاردىن. مەن ھازىر بىر گۈزەلگە ئاشىق بولۇپ دەردتە قالدىم. توي قىلىپ شۇ گۈزەلنىڭ ۋىسالىغا يېتىپ، دەردىمگە شىپا قىلمىسام، بۇ ئالەمدىن ئارمان بىلەن كۆزۈم ئوچۇق كېتىدىغان ئوخشايدۇ. سەن مېنىڭ دوستۇم بولغاندىكىن، ياردەم قىلىپ بېشىمنى سىلىمىساڭ بولمىغۇدەك» دېدى. «مەن قانداق ياردەم قىلىمەن؟» دېسەم، «مەن سەندىن نامرات، توي قىلىشقا قۇدرىتىم يەتمەيدۇ، شۇڭا سەندىن ياردەم سوراپ كەلدىم. ئەگەر مۇمكىن بولسا داداڭدىن قالغان مىراسىڭدىن مىڭ تىللانى بېرىپ تۇرساڭ، تويدىن كېيىن ئەر ـ خوتۇن ئىككىمىز ئىشلەپ قايتۇرساق» دېدى. مەن، دوستۇمنىڭ بېشىغا كۈن چۈشكەندە

ياردەمدىن باش تارتسام، نامەردلىك بولمامدۇ، دەپ ئويلاپ، قەرز بېرىشكە رازى بولدۇم. مىڭ تىللانى ساناپ ئۇنىڭ قولى-غا تۇتقۇزغىنىمدا، ئۇ خۇشاللىقىدىن بېشى يەرگە تەگكۇدەك بولۇپ تەزىم قىلىپ ئېلىپ چىقىپ كەتكەن. ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇنىڭ تويى بولدى. ئۇلار ئىككىسى بىر چىرايلىق ئەپلىشىپ قالدى. هازىر بىر بالىلىق بولۇپ خاتىرجەم ياشاۋا-تىدۇ. لېكىن، ئۇ مەندىن ئالغان قەرزنى ئۇنتۇپ قالغاندەك، ئۇنى قايتۇرۇش خىيالىغىمۇ كىرىپ چىقماي بەخىرامان يۈر-ۋەردى. مەنمۇ، بەلكىم هازىر قولى قىسقا بولسا كېرەك، تۇر-مۇشنى خاتىرجەم قىلىۋالسا قايتۇرۇپ بېرەر، دېگەن ئۇمىد بىلەن قەرزنى سۇيلەپ بارمىدىم. باراي دېسەممۇ دوستلۇقى-مىزنىڭ يۈزى چوڭ كېلىپ بارالمىدىم. مانا ئارىدىن ئۈچ يىل ئۆتتى. مەنمۇ بويتاقلىق تۇرمۇشنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن پۇلغا موهتاج بولۇپ قېلىپ، ئىلاجسىزلىقتىن ئۇنىڭ ئالدىغا بار-دىم. مەن ئۆز مەقسىتىمنى ئېيتسام، ئۇ مەندىن هېچقانداق قەرز ئالمىغانلىقىنى ئېيتىپ، مىڭ تىللانى قايتۇرۇشتىن باش تارتىۋاتىدۇ. شۇڭا، مۇشۇ مىڭ تىللارىمنى ئېلىپ بېرەمدىكىن دەپ ئالدىلىرىغا كەلدىم، — دەپ سۆزىنى تۇگىتىپتۇ. سەمەت-نىڭ سۆزى تۇگىگەندىن كېيىن قازى ئەمەتكە: «سەنچۇ؟» دې-گەن مەنىدە قاراپ قويۇپتۇ. ئەمەت ئورنىدىن تۇرۇپ:

— سەمەت بىلەن قىيامەتلىك دوست بولۇشقىنىمدىن باش تارتمايمەن. شۇنداق تۇرۇقلۇق دوستۇمغا خىيانەت قىلىش ماڭا نومۇس ئەمەسمۇ. سەمەت بۇنى بىلمەي، مېنىڭ خاتىرجەم تۇرمۇشۇمغا كۆزى قىزىرىپ ماڭا هەسەت قىلىۋاتىدۇ، بوهتان چاپلاپ مەندىن نەپ ئالماقچى بولۇۋاتىدۇ. مەن بىر سودىگەر-نىڭ ئوغلى تۇرسام، قانداقمۇ ناۋاينىڭ ئوغلىدىن قەرز ئالاي، بۇ قانداقمۇ ئەقىلگە سىغسۇن ! شۇڭا، قازى ئاخۇنۇم، مەن

سەمەتنىڭ ماڭا بوھتان چاپلىغانلىقى ئۈچۈن ئەرز قىلىپ كەلدىم، — دەپ سۆزىنى تۈگىتىپتۇ.

قازى ئۇلارنىڭ ئەرز - دەردلىرىنى ئاڭلاپ بولۇپ، يېنىدا ئولتۇرغان قىزىغا: «قانداق بىر تەرەپ قىلىمىز؟» دېگەن مەنىدە قاراپتۇ. قىزمۇ ئاتىسىنىڭ مەقسىتىنى چۈشىنىپ باش لىڭشىتىپ قويۇپتۇ. قازى قىزىنىڭ ئىشارىتىدىن ئىشنىڭ ھەل بولىدىغانلىقىنى چۈشىنىپ:

— سىلەرنىڭ بۇ ئەرزىڭلار ئادەتتىكى ئىش ئىكەن، بۇنى قىزىم بىر تەرەپ قىلسۇن، مەن ئارىلاشماي، — دەپ قىزىنىڭ ھەل قىلىشىغا ھاۋالە قىلىپ، ئەسنىگىنىچە كۆزىنى يېرىم يۇمۇپ، مامۇق تەكىيگە يۆلىنىپ يېتىپتۇ. قىز ئاتىسىنىڭ ئىجازىتىنى ئالغاندىن كېيىن:

— گەپ - سۆزۈڭلاردىن قارىغاندا ئىككىڭلار ياخشى دوستلاردىن ئىكەنسىلەر. شۇنداق تۇرۇقلۇق يەنە ئىككىڭلار دەۋاگەر ئىكەنسىلەر، ئەگەر بىرىڭلارنىڭ يالغان بولۇپ قالسا،

يۇزۇڭلارغا سەت، دوستلۇقۇڭلارغىمۇ تەسىر يېتىدۇ، شۇڭا بىرىڭلار دەۋادىن كەچسەڭلار ياخشى بولارمىكىن، — دەپ سىنچى كۆزلىرى بىلەن ئۇلارغا تىكىلىپتۇ. سەمەت قىزىرىپ - تاتىرىپ، تىرنىقىنى تاتىلىغىنىچە يەرگە قاراپ جىم تۇرۇپتۇ، ئەمەت بولسا قىزنىڭ كۆزىدىن ئۆزىنى ئېپقېچىپ:

— پۇل دېگەن كىمگە ئاچچىق؟ — دەپ دوق قىپتۇ.

قىز ئۇلارنىڭ ئىش - ھەرىكەتلىرىدىن، سۆزلىرىدىن دەرھال بىر ئەقىل تېپىپتۇ - دە، سەمەتكە قاراپ:

— دەۋاگەر سەمەت، سىز ئەمەتكە قەرز بەرگەندە ئۇنىڭدىن تىلخەت ئالمىغانمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ياق، مەن ئۇنىڭغا ئىشىنىپ تىلخەت تەلەپ قىلمىغانىكەنمەن، — دەپتۇ سەمەت. قىز سەل ئويلىنىۋېلىپ، سەمەتتىن يەنە:

— سىز پۇلنى ئەمەتكە قەيەردە بەرگەن؟ يېنىڭلاردا ھېچكىم يوقمىدى؟ — دەپ سوراپتۇ.

ئاق كۆڭۇل، ساددا سەمەت قىزنىڭ سوئالىنى ئاڭلاپ ئېلىم - بېرىم قىلغان چاغدىكى ئورۇننى ئېسىگە كەلتۈرۈپ:

— ھە، راست، مەن پۇلنى ئۇنىڭغا بىر تۈپ ئۈجمە دەرىخىنىڭ سايىسىدە ئولتۇرۇپ بەرگەنىدىم، ئەمما يېنىمىزدا ھېچكىم يوق ئىدى، — دەپتۇ. قىز بۇ جاۋابنى ئاڭلاپ، دەرھال:

— دۇرۇس، سىلەرنىڭ ئېلىم - بېرىم ئىشلىرىڭلارغا شۇ ئۈجمە دەرىخى گۇۋاھ بولالايدۇ، — دەپتۇ - دە، سەمەتكە، — سىز دەرھال ئۈجمە دەرىخىدىن سوراپ كېلىڭ. ئەگەر راستىنلا پۇل قەرز بەرگەن بولسىڭىز، ئۈجمە دەرىخى گۇۋاھلىقتىن ئۆتىدۇ. تېز بېرىپ، تېز قايتىپ كېلىڭ، — دەپ سەمەتنى يولغا سېپتۇ.

ئەمەت، بۇ قىزنىڭ ماڭا يالغۇز قىلىدىغان گەپ ـ سۆزى بولسا سەمەتنىڭ بۆكىگە جىگدە سېلىپ يولغا سالغىنى ئۇخ- شايدۇ... دېگەنلەرنى ئويلاپ قىزغا تەلمۈرۈپ قاراپتۇ. قىز ئۆز يېنىدا ئەمەت يوقتەكلا پەرۋاسىز ئولتۇرۇپتۇ. بۇ ھال ئەمەتكە ئار كېلىپ، يەنە، بۇ ئالجىپ قالغان قىز ئوخشايدۇ، شۇنداق بولسا تازا ياخشى بولغىنى. مەن چىشىم چىقىپ مۇشۇ كۇن- گىچە دەرەخ گۇۋاھلىقتىن ئۆتۈپتۇ دېگەننى ئاڭلاپ باقمىغان، راستىتىنلا ئەخمەق قىز ئىكەن، دېگەنلەرنى ئويلاپ، ئۆزىنى مەغرۇر تۇتۇپ، گىدەيگىنىچە ئولتۇرۇپتۇ. ئارىدىن بىر ئاش پىشىم ۋاقىت ئۆتكەن بولسىمۇ، سەمەت قايتىپ كەلمەپتۇ. بۇ چاغدا قىز:

— سەمەت ئەجەب قايتىپ كەلمەيدىغۇ؟ — دەپ ئەمەتتىن سوراپتۇ. ئەمەت ئۆزى ئۇچۇن چۆچۈرىنى خام ساناپ ئولتۇر- غاچقا، قىزنىڭ سوئالىغا ئويلانمايلا:

— بەلكىم ئۇ ئۇجمە دەرىخىنىڭ تۇۋىگە ئەمدى يېتىپ بارغاندۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

سەمەت ئۇجمىنىڭ تۇۋىگە بېرىپ، جاۋاب ئالالمىغاندىن كېيىن قايتىپ كېلىپ، بېشىنى ساڭگىلاتقىنىچە تىرنىقىنى تاتىلاپ لام ـ جىم دېمەي تۇرۇپتۇ. قىز سەمەتنىڭ بىچارە قىياپىتىنى كۆرۈپ، ئېچىنغان ھالدا:

— ئۇجمە دەرىخى نېمىدەپ گۇۋاھلىقتىن ئۆتتى؟ — دەپتۇ. سەمەت:

— مەن ئۇجمىگە خېلى يالۋۇرغان بولسامۇ، ھېچقانداق سادا چىقمىدى، — دەپتۇ. قىز سەمەتنىڭ ساددىلارچە بەرگەن جاۋابىنى ئاڭلاپ مىيىقىدا كۇلۇپ:

— ئاق كۆڭۈل يىگىت، سىز تولىمۇ ساددا، ئاق كۆڭۈل ئىكەنسىز. سىز قاچان دەرەخنىڭ زۇۋانغا كىرىپ سۆزلىگىنى-

نى كۆرگەن؟ لېكىن، سىز ئۆجمە تۈۋىگە يېتىپ بارغۇچە ئۆجمە بۇ يەرگە كېلىپ سىزنىڭ قەرز بەرگەنلىكىڭىزگە گۇۋاھلىقتىن ئۆتتى. ئاشۇ ئۆجمە تۈۋىدە بەرگەنلىكىڭىز ئې-نىقلاندى، — دەپتۇ.

«ئوغرىنىڭ يۈرىكى پوك - پوك» دېگەندەك، قىزنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان ئەمەت چاچراپ تۇرۇپ دەرھال ئېتىراز بىلدۈرۈپتۇ:

— ئەلمىساقتىن بۇيان كىم دەرەخنىڭ سۆزلىگەنلىكىنى كۆرگەن؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە، مەن سىزنىڭ يېنىڭىزدىن بىردەم-مۇ ئايرىلمىسام، قانداق قىلىپ ئۆجمە بۇ يەرگە كېلىپ گۇۋاھلىقتىن ئۆتسۇن. بۇ يەرگە كەلگەن بولسا، مەنمۇ كۆر-مەسمىدىم. سىز سەمەتكە يان بېسىۋاتىسىز!

قىز ئەمەتكە قاراپ مەسخىرىلىك كۈلۈپ، كەسكىن قىلىپ:

— كونىلار: «قورسىقىڭنىڭ ئاغرىقى بولمىسا، تاۋۇز يې-يىشتىن قورقما» دەپتىكەن. ئەگەر سىز پاك بولسىڭىز، قۇشقاچ تىلىڭىز چىقىپ، نېمە ئۈچۈن سېرىق قۇشقاچتەك بىلجىرلايسىز؟ سىز تىللالارنى شۇ ئۆجمە دەرىخىنىڭ تۈۋىدە ئالمىغان بولسىڭىز، سەمەتنىڭ قايسى ئۆجمە دەرىخىنىڭ يې-نىغا، قانچىلىك ۋاقىتتا يېتىپ بارىدىغانلىقىنى قانداق بىلى-سىز؟ — دەپتىكەن، ئەمەت لام - جىم دېيەلمەي قاپتۇ. ئا-خىردا ئۆزىنىڭ يالغان ئېيتقانلىقىغا قاتتىق پۇشايمان قىپتۇ. سەمەتنىڭ ئاق كۆڭۈل، ساددا، سەمىمىي ئىكەنلىكىنى كۆرگەن قازىنىڭ قىزى سەمەتكە ئاشىق بولۇپ قاپتۇ. كېيىنچە ئۇلار مەقسەت - مۇرادىغا يېتىپ، بىرلىكتە ئەلنىڭ يىغىسىنى يىغلاپ ئۆتۈپتۇ.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا: «يالغانچىنىڭ قۇيرۇقى بىر تۇتام» دېگەن ماقال ئەمەت بىلەن سەمەت ئوتتۇرىسىدا بولۇپ ئۆتكەن شۇ ئىشتىن قالغانىكەن.

باي بىلەن چاكار

بۇرۇنقى زاماندا مامۇتاخۇن دېگەن بىر كەمبەغەل ئۆتكەنىكەن. ئۇ ئاق كۆڭۈل بولۇپ، ئاچ كۆز، زالىم بايلارغا بەكمۇ ئۆچ ئىكەن. بۇ ئادەم ياشىغان يۇرتتا بىر ئاچ كۆز باي بار ئىكەن. ئۇ يىل بويى ئادەملەرنى ئىشلىتىپ، ھەققىنى بەرمەك تەس كېلىپ، قەستلەپ ئۆلتۈرۈۋېتىدىكەن. بارا - بارا بۇ بايغا ئىشلەيدىغانلار ئازىيىپ كېتىپتۇ، ئاخىر ئۇنىڭغا ھېچكىم ئىشلەپ بەرگىلى ئۇنىماپتۇ. بىر كۈنى باي مامۇتاخۇننىڭ ئالدىغا كەپتۇ. مامۇتاخۇن ئۇنداق ئويلاپ، مۇنداق ئويلاپ،ئاخىرى كۆڭلىگە بىر ئىشنى پۈكۈپ بايغا ئىشلەپ بېرىشكە ماقۇل بولۇپ:

— مېنىڭ بەش شەرتىم بار. شۇنىڭغا كۆنسىلە، ئىشلەيمەن، بولمىسا، ئىشلىمەيمەن، — دەپتۇ.

— قېنى، شەرتلىرىڭنى ئېيتقىن، — دەپتۇ باي.

— بىرىنچىسى، مېنىڭ ئىش ھەققىم ئۈچۈن ئون چارەك بۇغداي، ئون بەش چارەك قوناق بېرىلا. بۇغداي، قوناقنى ئۆزۈمنىڭ كۈرەمدە ئۆلچەپ ئالىمەن. ئىككىنچىسى، بىر ماڭغان يولدا ئىككىنچى قېتىم ماڭمايمەن. ئۈچىنچىسى، كۆلنى كۆتۈرەلمەيمەن. تۆتىنچىسى، مىڭلىغان بەللەرنى كېسەلمەيمەن. بەشىنچىسى، تاغنىڭ بېشىنى چۈشۈرەلمەيمەن، — دەپتۇ

ماموٗتاخوٗن.

ئىشلەتكىلى ئادەم تاپالماي توٗرغان باي بوٗ شەرتلەرگە ماقوٗل بوپتوٗ ۋە: «يىل ئاخىردا بەرىبىر ئوٗنى ئوٚلتوٗروٗۋېتىمەن. ئىش ھەققى بېرىش دېگەن يوق گەپ. باشقا شەرتلەرگە كەلسەك، مەن ئوٗنى شوٗنداق ئىشلارغا سالاتتىمموٗ؟ » دەپ ئويلاپتوٗ ۋە تىلخەت بېرىپتوٗ.

بىر كوٗنى باي ماموٗتاخوٗنغا:

— ھەي چاكار، ماڭ، سوٗ ئەكەل، — دەپتوٗ.

— باي ئاكا، بەرگەن تىلخەتلىرىگە ئەمەل قىلسىلا، — دەپتوٗ ماموٗتاخوٗن.

— ئەمەل قىلماي نېمە قىلدىم؟ — دەپتوٗ باي، — مەن سېنى سوٗ ئەكەل دەۋاتىمەن.

— مەن سىلىگە: «كوٚلنى كوٚتوٗرەلمەيمەن» دېگەن ئەمەسمىدىم؟ ئاڭلىمىغانموٗ يا؟ — دەپتوٗ ماموٗتاخوٗن. بوٗ گەپنى ئاڭلىغان باي ئوٗ ئوتتوٗرىغا قويغان شەرتلەرگە ئوبدانراق ئويلاپ ئاندىن ماقوٗل دېمىگىنىگە پوٗشايمان قىلىپ دەردىنى ئىچىگە يوٗتوٗپ، سوٗنى ئوٚزى ئەكەپتوٗ.

كوٗنلەر ئوٚتوٗپ بىر كوٗنى باي ماموٗتاخوٗننى تاغدىن ئوتوٗن ئەكېلىشكە بوٗيروٗپتوٗ.

— ۋاي باي ئاكا، مەن: «تاغنىڭ بېشىنى چوٗشوٗرەلمەيمەن» دېگەنىدىمغوٗ؟ — دەپتوٗ ماموٗتاخوٗن.

— مەن سېنى تاغنىڭ بېشىنى چوٗشوٗر دېمىدىم، ئوٗقوٗۋاتامسەن، تاغدىن ئوتوٗن ئەكەل دەۋاتىمەن! — دەپ ۋارقىراپتوٗ باي.

— باي ئاكا، تازىموٗ دوٚت ئىكەنلا، تاغقا بېرىپ ئوتوٗن كەسلەش تاغنىڭ بېشىنى چوٗشوٗرگەنلىك ئەمەسموٗ؟ — دەپتوٗ ماموٗتاخوٗن.

باي گەپ قىلالماي قاپتوٗ. شوٗنداق قىلىپ، ماموٗتاخوٗن

باينىڭ ئىشىنى يەپ، قاچىسىنى بىكارلاپ، باينىڭ جىنىغا تېگىپتۇ. ئەتىياز كېلىپ، تېرىلغۇ مەزگىلى بوپتۇ. باي:
— ھەي چاكار، ماڭ، يەرلەرنى ھەيدە، بۇ ئىشنىغۇ قىلارسەن؟ — دەپتۇ مامۇتاخۇنغا.
— ۋاي باي ئاكا، نېمە دەۋاتىسىلا؟ مەن: «بىر ماڭغان يولۇمدىن ئىككىنچى قېتىم ماڭمايمەن» دېمىدىممۇ؟ — دەپتۇ مامۇتاخۇن كۈلۈپ تۇرۇپ. باي ئۇنى دېسە، ئۇ بۇنى دەپ، بايغا زادىلا گەپ بەرمەپتۇ. باي ئۇنى دەۋا قىلىپ قازىنىڭ ئالدىغا سۆرەپ ئاپىراي دېسە، دەۋادا ئۆزىنىڭ يېڭىلىپ، ئوسال بولىدىغانلىقىنى بىلگەچكە، ئامالسىزلىقتىن ئۆزىنىڭ گۆشىنى ئۆزى يېگۈدەك بوپتۇ.

ئەتىياز كېتىپ ياز كەپتۇ. ئورما ۋاقتىمۇ بولۇپ قاپتۇ. باي مامۇتاخۇننى ئورما ئورۇشقا بۇيرۇپتۇ.
— ۋاي باي ئاكا، ۋەدىلىرىگە زادىلا ۋاپا قىلمايدىكەنلا، مەن: «نۇرغۇن بەللەرنى كېسەلمەيمەن» دېمىگەنمىدىم؟ ئىشەنمىسىلە، تىلخەت

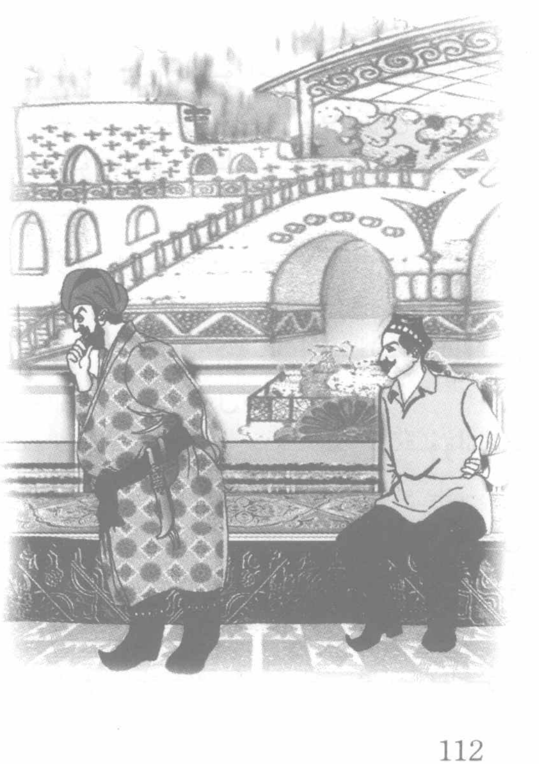

نى كۆرۈپ باقسىلا، — دەپتۇ مامۇتاخۇن. بۇ گەپنى ئاڭلىغان باي ئاچچىقىدا يېرىلغۇدەك بولۇپ:

— يوقال كۆزۈمدىن ! — دەپ ۋارقىراپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان مامۇتاخۇن كۈلۈپ كېتىپ:

— ئالدىرىمىسىلا، مەن بۇ ئۆيدە بىر يىلدەك ئىشلىدىم، ئىش ھەققىمنى بەرمەملا؟ — دەپتۇ.

بۇنىڭدىن قۇتۇلغىلى بولمايدىغانلىقىنى بىلگەن باي ئاخىر ئون چارەك بۇغداي، ئون بەش چارەك قوناق بېرىشكە مەجبۇر بوپتۇ. چاكار ئۆيگە بېرىپ تىلخەت بىلەن ئۆز كۇرىسىنى ئېلىپ كەپتۇ. بۇ كۇرە ئىنتايىن يوغان بولۇپ، يىگىرمە ئادەم ئاران كۆتۈرەلەيدىكەن.

— نېمە ئۇ؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ باي.

— ئاستا گەپ قىلسىلا، — دەپتۇ مامۇتاخۇن، — سىلى ماۋۇ تىلخەتنى ئوقۇپ باقسىلا. بىز دەسلەپ قىلىشقان بۇ توختامدا نېمە دېيىشكەنىدۇق؟

— سېنىڭ بۇ كۇرەڭنى مەن ئۇ چاغدا كۆرمىگەن تۇرسام، — دەپتۇ باي.

— شۇ چاغدا نېمە ئۈچۈن كۆرۈپ باقمىغان؟ — دەپتۇ مامۇتاخۇن. بۇ تالاش - تارتىشتا ئۇ ئاخىر يېڭىپ چىقىپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن ئاشۇ يوغان كۇرىدە ئۆلچەپ تارتىپ ئون چارەك بۇغداي، ئون بەش چارەك قوناقنى ئاپتۇ. باينىڭ ئاشلىقى مامۇتاخۇننىڭ ئىش ھەققى ئۈچۈن ئاران چىقىش قىپتۇ. باينىڭ ئاشلىق ئامبارلىرى ھايت - ھۇيت دېگۈچىلا قۇرۇپتۇ. ئاچ كۆز باي دەرد - ئەلەمگە چىدىماي بىر كېچىدىلا يوقاپ كېتىپتۇ. مامۇتاخۇن شۇ يۇرتتىكى بارلىق كىشىلەرنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بوپتۇ ۋە بايدىن ئالغان ئاشلىقنى كىشىلەرگە بۆلۈپ بېرىپتۇ.

پادشاھنىڭ كەنجى قىزى

بۇرۇنقى زاماندا بىر پادشاھ ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ ئۈچ قىزى بار ئىكەن. بىر كۈنى پادشاھ ئۈچ قىزىنىڭ ئەقلىنى سىناپ كۆرمەكچى بولۇپ، ئۇلارنى يېنىغا چاقىرىپ مۇنداق دەپتۇ:

— مەن قانداق؟ — دەپ سوراپتۇ پادشاھ چوڭ قىزىدىن.

— سىز ناۋاتتەك تاتلىق، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ چوڭ قىزى پادشاھقا. پادشاھ يەنە ئوتتۇرانچى قىزىدىن:

— مەن قانداق؟ — دەپ سوراپتۇ.

— سىز قەنتتەك تاتلىق، — دەپتۇ ئوتتۇرانچى قىزى پادشاھقا. پادشاھ كەنجى قىزىدىن:

— مەن قانداق؟ — دەپ سوراپتۇ.

— سىز تۇزدەك، — دەپتۇ كەنجى قىزى پادشاھقا.

پادشاھ ئۈچ قىزىنىڭ جاۋابىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، چوڭ قىزى بىلەن ئوتتۇرانچى قىزىنىڭ بەرگەن جاۋابىدىن ناھايىتى خۇش بوپتۇ، ئۇلارغا ئىنئام بېرىپتۇ، كەنجى قىزىنىڭ بەرگەن جاۋابىغا ئاچچىقى كېلىپ: «ئۇنى ئوردىدىن ھەيدەپ چىقىرىپ، چەت يېزىغا ئاپىرىپ پۇت - قولى تۇتماس بىرىگە چېتىپ قويۇڭلار» دەپتۇ لەشكەرلىرىگە.

پادشاھنىڭ ئىككى قىزى دادىسى بىلەن ئوردىدا باياشات

تۇرمۇش ئۆتكۈزۈپتۇ. كەنجى قىزى پادىشاھنىڭ پەرمانى بويىـ
چە چەت بىر يېزىدا پۇت ـ قولى تۇتماس بىر يىگىت بىلەن
مەجبۇرىي بىر ئۆيدە ئەر ـ خوتۇن بولۇپ ئۆتۈپتۇ. كەنجى
قىز ئامالسىز مەھەللىدىكى قوشنىلىرىنىڭ كىرلىرىنى يۇيـ
دىغان، نان ياقىدىغان، بالا باقىدىغان ئىشلارنى قىلىپ تۇر
مۇشلىرىنى قامداپتۇ. بىر كۈنى قىز: «ئازراق پۇل يىغقانىـ
دىم، سىزنى تېۋىپقا كۆرسىتەي» دەپ يىگىتكە مەسلىھەت
قىپتۇ. يىگىت ئۇنىماپتۇ. قىز يىگىتنىڭ ئۇنىمىغىنىغا قارىـ
ماي، ئۇنى يۇدۇپ تېۋىپقا كۆرسەتكىلى ئېلىپ مېڭىپتۇ. يول
نىڭ يېرىمىغا كەلگەندە، قىز ھېرىپ قېلىپ بىر كۆل بويىدا
دەم ئاپتۇ.

— سىز مېنى كۆتۈرۈپ جاپا چەكتىڭىز، مەن مۇشۇ كۆل
بويىدا ئولتۇرۇپ تۇراي، تېۋىپقا سىزلا بېرىپ دورىنى ئەكې
لىڭ، — دەپتۇ يىگىت قىزغا.

قىز دورا ئېلىپ كېلىشكە مېڭىپتۇ. يىگىت كۆل بويىدا
ئولتۇرۇپتۇ. يىگىت بىر ئاش پىشىم ساقلاپتۇ، قىز كەلمەپـ
تۇ. بىر ۋاقىتتا كۆل بويىدا ياۋا ئۆردەكلەر پەيدا بوپتۇ.
ئۇلار كۆلگە چۈشۈپ چىقسىلا، رەڭگى ئۆزگىرىپ چىقىدىكەن،
تۇرۇپ ئاق، تۇرۇپ قارا، تۇرۇپ ئالا بولىدىكەن. بۇنى كۆرگەن
يىگىت ھەيران قېلىپ، بۇ قانداق سىردۇ؟ مەنمۇ بىر چۈشۈپ
چىقىپ ئۆزگىرىپ قالسام ئەجەب ئەمەس، دېگەن ئوي بىلەن
ئۆزىنى كۆلگە ئېتىپتۇ، بىر چۆكۈپلا يەتتە ئەزايى ساق بىر
يىگىتكە ئايلىنىپ قاپتۇ، بۇنىڭدىن ئۆزىمۇ ھەيران قاپتۇ، شۇ
ھالەتتە ئولتۇرسا، قىز بىرمۇنچە دورىلارنى ئېلىپ كەپتۇ.
قىز يىگىتنى تونۇيالماي:

— بۇ يەردىكى ئاغرىق بىر يىگىتنى كۆردىڭىزمۇ؟ —
دەپ سوراپتۇ.

— مەن بولىمەن، — دەپتۇ يىگىت قىزغا.

قىز ئىشەنمەپتۇ، يىگىت قىزغا بولغان ئىشنى تەپسىلىي سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئۇلار خۇرام - خۇشال ئۆيىگە قايتىپتۇ.

ئەر - خوتۇن ئىككىسى ھەر كۈنى تاغقا چىقىپ ئوتۇن ئەكېلىپ سېتىپ كۈن ئۆتكۈزىدىكەن. بىر كۈنى تاغدا ئوتۇن تېرىۋېتىپ بىر ئۆلۈك يىلان ئۇچراپتۇ، يىگىت لازىم بولۇپ قالار دەپ ئۆيىگە ئالغاچ كېلىپ ئۆگزىگە تاشلاپ قويۇپتۇ. شۇ يىلى چوڭ قىيان كېلىپ نۇرغۇن جايلار، شەھەرلەر ئاپەتكە ئۇچراپتۇ. ئادەمزات بارمايدىغان يەرلەردىن ئوزۇق ئىزدەپ يۈرگەن بىر قاغا قىيان ئېلىپ كەلگەن بىر تىزىق مەرۋايىتنى پارقىرىغان رەڭگىگە قاراپ يىلان ئوخشايدۇ، دەپ يەردىن چوقۇپ ئېلىپ ئۇۋىسى تەرەپكە ئۇچۇپ كېتىۋاتسا، ھېلىقى ئوتۇنچىلارنىڭ ئۆگزىسىدە بىر ئۆلۈك يىلان تۇرغۇدەك. قاغا ئۇنىمۇ چوقۇپ ئالىمەن دەپ ئاغزىدىكى بىر تىزىق مەرۋايىتنى ئۆگزىگە چۈشۈرۈپ قويۇپ يىلاننى چىشلەپتۇ - دە، ئۇچۇپ كېتىپتۇ. بىر كۈنى كەنجى قىز ئۆگزىگە ئوتۇن ئالغىلى چىقسا، بىر تىزىق مەرۋايىت تۇرغۇدەك. ئۇنى ئېلىپ چۈشۈپ، ئېرى بىلەن مەسلىھەت قىلىپ، كۈنىگە بەشتىن بازارغا ئاپىرىپ سېتىپ، پۇلغا بىر جاي سېلىپ، ئۆزلىرى يەر ئېچىپ، مال بېقىپ باي ئائىلىگە ئايلىنىپتۇ. كەنجى قىز ئاتا - ئانىسىنى سېغىنىپ، ئېرىنى ئاتا - ئانىسىنى ئۆيىگە ئېلىپ كېلىشكە ئەۋەتىپتۇ. يىگىت بىر بېرىپتۇ، ئۇلار كەلمەپتۇ، ئىككى بېرىپتۇ، كەلمەپتۇ، ئۈچىنچى قېتىم: «پادىشاھىم، مەن سىلەرنى بىر مېھمان قىلىۋېلىش ئۈچۈن چاقىرغىلى ئۈچ قېتىم كەلدىم، بارمىسىلا، زادىلا بولمايدۇ» دەپ تۇرۇۋاپتۇ. ئاخىر پادشاھ ماقۇل بولۇپ، خوتۇنى بىلەن ئىككى قىزىنى ئېلىپ كەنجى قىزىنىڭ ئۆيىگە بېرىپتۇ. كەنجى قىز

ئۇلارنى ئېسىل ئۆيلەردە ياتقۇزۇپتۇ، ئەتىسى چوڭ زىياپەت تەييارلاپتۇ، ئۇلارنىڭ ئالدىغا ھەر خىل مېۋىلەرنى، ھەر خىل تاماقلارنى كەلتۈرۈپتۇ. كەنجى قىز ئاشخانىدىكى ئاشپەز ئۇستىلارغا ھەرقانداق تاماق ۋە گۆشلەرگە تۇز ئىشلەتمەيسىلەر دەپ بۇيرۇپتۇ. پادىشاھ ئۆي ئىگىلىرىنى تونۇيالماي ئولتۇرۇپتۇ. پادىشاھ قايسىلا تاماقنى يېسە تۇزسىز، بەتتەم تۇرغۇدەك. پادىشاھ ئۇنىڭ سەۋەبىنى ئۇقماقچى بولۇپ قىزنى چاقىرتىپ:

— بىزنى مېھمان قىلغانلىقىڭلارغا رەھمەت. لېكىن، نېمە ئۈچۈن تاماقلارغا تۇز سالمايسىلەر؟ بۇ سەۋەنلىك كىمدە؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مەن تۇزنىڭ رولىنى ۋە قىممىتىنى ئوبدان بىلىمەن، لېكىن مەن تۇزدىن يىرگىنىپ كەتكەنىدىم، شۇڭلاشقا ئائىلە خىزمەتچىلىرىمىز تۇزنى ئىشلەتمىگەن ئوخشايدۇ، — دەپتۇ قىز پادىشاھقا.

بۇ سۆزنى ئاڭلىغان پادىشاھ مېھمان قىلغان قىز ئۆزىنىڭ كەنجى قىزى ئىكەنلىكىنى ئۇقۇپ باغرىغا بېسىپتۇ، بىر ئائىلە كىشىلىرى جەم بوپتۇ. پادىشاھ ئۆزىنىڭ قىلغان ئىشىغا پۇشايمان قىپتۇ، كەنجى قىزىنىڭ ئەقلىگە بارىكاللا ئېيتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنى قايتۇرۇپ كېتىپ، كۆيئوغلىنى ئۆز ئورنىغا پادىشاھ قىلىپ ئولتۇرغۇزۇپتۇ.

بېگىمنىڭ تايغىنى

ئۆتكەن زامانلارنىڭ بىرىدە، زامان زورنىڭ، تاماشا كور-
نىڭ ۋاقتىدا قەييۇم پالۋان ئاتلىق بىر ئوۋچى ئۆتكەنىكەن.
ئۇ ئوقيا ۋە شىكارغا ئۆگىتىلگەن بىر تايغىنى بىلەن ئوۋچى-
لىق قىلىپ، تۇرمۇشتا قىسىلماي، باشقىلارغا ھاجىتى چۈش-
مەي ياشايدىكەن. شۇ يۇرتنىڭ بىر بېگى بولۇپ، تولىمۇ ئاچ
كۆز، يەنە كېلىپ تولىمۇ زومىگەر ئىكەن. ئۇ ئۆزىگە يېقىپ
قالغان قانداقلا نەرسە بولسا، كىمنىڭ بولۇشىدىن قەتئىينە-
زەر، بىر ئامال قىلىپ تارتىۋالىدىكەن، شۇڭلاشقىمۇ ئۇنىڭ
ئۆيىۋر - ئۆيىۋر يىلقىلىرى، سانسىزلىغان قوي، كاللىرى،
ئۆيىدە نەچچە ئونلىغان خوتۇن - دېدەكلىرى ۋە خىزمەتكار-
لىرى بار ئىكەن. بۇ بەگ شىكارغا ئامراق بولۇپ، پات - پاتلا
خىزمەتكارلىرى بىلەن تايغانلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ شىكارغا
چىقىدىكەن ۋە كۆپ ھاللاردا قەييۇم پالۋان بىلەن دوقۇرۇشۇپ
قالىدىكەن. قەييۇم پالۋان ناھايىتى ئۇستا مەرگەن بولۇپ،
ئاتقان ئوقى زايە كەتمەيدىكەن. ئېتىۋالغان توشقان، تۈلكە،
جەرەنلەرنى تايغىنى قەييۇم پالۋاننىڭ ئالدىغا يەتكۈزۈپ كېلى-
دىكەن. بەگ قەييۇم پالۋان بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالغان كۈنلىرى
ھېچنېمە ئوۋلىيالمايدىكەن. نەتىجىدە، قەييۇم پالۋان ئېتىۋال-
غان ئوۋلىرىدىن بەگكە ھەدىيە قىلسا بەگنىڭ ئىززەت -

نەپسىگە تېگىپ، ئۇنى تولىمۇ خاپا قىلىدىكەن. بەگ بولسا، ئۆزىنىڭ بىر يۇرت بېگى تۇرۇقلۇق بىر يالاڭ تۆش بىلەن يالغۇز تايغانغا ئۆزىنىڭ ئۇلجىسىنى تارتقۇزۇپ قويغىنىدىن تولىمۇ نومۇس قىلىدىكەن. بەگ شۇ قورساق كۆپۈكىدە ئۆزىنىڭ بىرقانچە تايغىنىنى قەييۇم پالۋاننىڭ تايغىنىغا سېلىپ تالاتماقچى بولسىمۇ، ئەمما بەگنىڭ تايغانلىرى قەييۇم پالۋاننىڭ تايغىنىنىڭ يېنىغا كېلە ـ كەلمەيلا قۇيرۇقىنى قىسىپ غىڭشىپ كېتىپ قالىدىكەن. بۇ ئىش بەگنى تېخىمۇ ئوسال ھالغا چۈشۈرۈپ قويىدىكەن. نومۇسقا چىدىمىغان بەگ قەييۇم پالۋاننىڭ تايغىنىنى قولغا چۈشۈرۈشكە نىيەت قىپتۇ.

بىر كۈنى بەگ قەييۇم پالۋاننى چاقىرتىپ، ئۇنىڭ ھېلىقى تايغىنىنى ئۆزىگە بېرىشنى، بۇنىڭ بەدىلىگە يارىملىق بىر ئات بىلەن ئۆزىنىڭ تايغانلىرىدىن بىرنى تۇتۇۋېلىشنى ئېيىتىپتۇ. قەييۇم پالۋان ئۆزىنىڭ بۇ سادىق ھەمراھىدىن ئايرىلىشقا كۆڭلى قىيمىسىمۇ، ئەمما بەگنىڭ بەربىر تارتىۋالىدىغانلىقىنى پەملەپ، ئۇنىڭدىن باشقىچە بىر ئۇسۇل بىلەن ئۆچىنى ئېلىشقا نىيەت قىپتۇ ـ دە، بەگكە ئۆزىنىڭ تايغىنىنى بېرىشكە رازى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپتۇ. بەگ شۇ يەردىلا مۇلازىملىرىدىن بىرىنىڭ ئېتىنى قەييۇم پالۋانغا تۇتقۇزۇپ، يەنە ئۆزىنىڭ تايغانلىرىدىن بىرنى تۇتۇۋېلىشنى ئېيىتىپتۇ. قەييۇم پالۋان بەگكە قاراپ تەزىم بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن:

— بېگىم، ئۆزلىرىنىڭ بۇ ئىلتىپاتلىرىغا مىڭ مەرتەم شۈكۈر. يەنە پېقىرنىڭ كىچىككىنە بىر ئىلتىماسىنى يەردە قويماسلىقلىرىنى تۆۋەنچىلىك بىلەن سورايمەن، — دەپتۇ.

— قېنى، خوش، سۆزلە، — دەپتۇ بەگ قەييۇم پالۋانغا قاراپ.

— ماڭا ئاۋۇ تايغانلىرىنى بەرسىلە، — دەپتۇ ئۇ ئەڭ ئورۇق ۋە كۆرۈمسىز بىر تايغاننى كۆرسىتىپ، — بۇ تايغاننى شىكارغا ئۆگىتىۋالغۇچە، ئۆزۈمنىڭ تايغىنىنى بىر ئاي مۆھلەت بىلەن ئۆزۈمگە قالدۇرغان بولسىلا.

بەگ بولسا قەييۇم پالۋاننىڭ ئەڭ رەزگى بىر تايغاننى تۇتقىنىغا ئىچىدە خۇش بولۇپ، ئۇنىڭ «كالتە پەم» لىكىدىن كۈلۈپتۇ، شۇنداقتىمۇ:

— بوپتۇ ئەمىسە، لېكىن بىر ئايدىن بىر كۈنمۇ ئۆتكۈزمەيمەن، — دەپتۇ ھەمدە تايغىنىنى ئوبدان بېقىشنى تاپشۇرۇپتۇ - دە، خىزمەتكارلىرىنى ئېلىپ ئۆيىگە قايتىپ كېتىپتۇ.

قەييۇم پالۋان ئۆيىگە كەلگەندىن كېيىن، ئىككى تايغاننى ئىككى خىل ئۇسۇل بىلەن بېقىپتۇ ۋە ئۆگىتىشكە كىرىشىپتۇ، يەنى بەگدىن ئالغان ھېلىقى كۆرۈمسىز تايغاننى كۆڭۈل قويۇپ شىكارغا ياراملىق قىلىپ ئۆگىتىپتۇ، بەگكە بېرىشكە

تېگىشلىك تايغاننى بولسا مايلىق يېمەكلىكلەر بىلەن بېقىپ، بەگنىڭ ئۆزىگە ئوخشاش سەمرىتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، شىكارغا ئاچىقىپ ئەمدىلا ئولجىغا تاشلىناي دېگەندە چاقىرۋېلىپ مايلىق گۆشلەرنى يېگۈزۈپتۇ. بىر ئاي توشۇشقا بىرنەچچە كۈن قالغاندا بۇ تايغان شۇنداق ئۆگىتىلىپتۇكى، ئولجىغا يېتەي دېگەندە خۇددى تەرەت قىلىدىغاندەك زوڭ ئولتۇرۇۋالىدىغان ھالغا كەپتۇ. بىر ئاي توشقاندا بەگ ھېلىقى تايغاننى ئالدۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ ئاۋۋالقىدىنمۇ سېمىز ۋە يوغىناپ كەتكەنلىكىدىن كۆڭلى سۆيۈنۈپتۇ ھەمدە ئۇنى شىكارغا سېلىشقا ئالدىراپتۇ. بىر كۈنى بەگ ئۆزىنىڭ مۇلازىملىرى بىلەن يەنە شىكارغا جابدۇنۇپتۇ. بۇ كۈنى قەييۇم پالۋانمۇ ھېلىقى كۆرۈمسىز تايغىنى بىلەن شىكارغا چىقىپ بەگ بىلەن ئۇچرىشىپتۇ. بەگ قەييۇم پالۋاننىڭ ھېلىقى ئىسكەتى يوق تايغىنىنى كۆرۈپ ئۆزىچە كۆرەڭلەپ، بۇ قېتىم پالۋاننىڭ چوقۇم قۇرۇق قول قايتىدىغانلىقىنى جەزم قىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن: «ھايت - ھۇيت» دېيىشىپ، قىيقاس - چۇقانلار بىلەن تايغانلارنى ئىشقا سېلىپ جەرەن - توشقانلارنى قوغلاشقا كىرىشىپتۇ. شۇ ئارىدا قەييۇم پالۋاننىڭ ھېلىقى تايغىنى ھە - ھۇ دېگۈچىلا ئۈچ - تۆت توشقان بىلەن بىر جەرەننى ئاپتۇ. ئەمما، بېگىمنىڭ تايغىنى بولسا بىرەر چاقىرىم يول يۈرە - يۈرمەيلا تىللىرى ساڭگىلاپ يۈگۈرۈشتىن قاپتۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە، ھەر قېتىم توشقانغا يېتەي دېگەندە بەگكە قاراپ زوڭ ئولتۇرۇۋالىدىكەن. شۇنىڭ بىلەن بەگ بۇ قېتىممۇ ئوسال ئەھۋالدا قاپتۇ. قەييۇم پالۋان بولسا بەگدىن ئۆچىنى ئەنە شۇنداق ئاپتۇ ۋە شۇنىڭدىن ئېتىبارەن: «بېگىمنىڭ تايغىنى توشقانغا يەتكەندە تەرەتى قىستاپتۇ» دېگەن ماقال ئەل ئىچىگە تارقىلىپ، تا بىزگىچە كەلگەنىكەن.

توغراھۆكۈم

زامانىنىڭ زامانىسىدا، جاڭگالنىڭ دالدىسىدا بىر كەمبەغەل كۈن كەچۈرگەنىكەن. كۈنلەردىن بىر كۈنى بۇ ئادەم كەمبەغەللىك ئازابىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، بېشىنى ئېلىپ سەپەرگە چىقىپتۇ، يۈرۈپتۇ، يۈرۈپتۇ، بىر شەھەرگە يېقىن كېلىپ دەرياغا تاقىلىپ تۇرۇپ قاپتۇ، ئۆتەي دېسە سۇ ئۈزۈشنى بىلمەيدىغانلىقى يادىغا كەپتۇ، كېتەي دېسە بېسىپ كەلگەن يولنىڭ يىراقلىقى يۈرىكىنى تىلىپتۇ، ئاخىر ئۈستۈن - تۆۋەن مىڭىپ بىر كېمىچىنى تېپىپتۇ ۋە ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپ:

— مېنى كېمىڭىزگە سېلىپ ئۇ قاتقا ئۆتكۈزۈپ قويسىڭىز، — دەپ شەھەر تەرەپنى كورسىتىپ يېلىنىپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان كېمىچى:

— مەن خەقنى بىكارغا كېمەمگە سالمايمەن، دەريادىن ئۆتكۈزۈپ قويسام، ماڭا نېمە بېرىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان كەمبەغەل ئىچىدە، مېنىڭ ساڭا بەرگۈدەك بىرەرنەرسەم بولىدىغان بولسا، تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرتۇمدىن ۋە مېھرىبان ئۇرۇق - تۇغقانلىرىمدىن ئايرىلىپ بۇ يەرلەرگە كەلمەس ئىدىم، دەپتۇ. لېكىن، شۇنچە يولنى پىيادە يۈرۈپ مىڭ مۇشەققەتتە بۇ يەرگە كېلىپ، شەھەرگە كىرىپ

هاياتنىڭ قىزىقىنى كۆرمەي كەتسەم قانداق بولار، دېگەن ئوي ئۇنى يېنىپ كېتىشكە قويماپتۇ. شۇڭا ئۇ، كېمىچىگە يەنە بىر يالۋۇرۇپ ـ يېلىنىپ باققانىكەن، كېمىچىنىڭ دىلى بىر ئاز يۇمشاپ:

— بوپتۇ، ئۆتكۈزۈپ قويسام قوياي، ئەمما پۇتۇن كىراغا كۇچۇڭ يەتمىسە، يېرىم كىرا تۆلىگىن، — دەپتۇ.

— يېرىم كىرا قانچە؟

— ئىككى تەڭگە.

— بوپتۇ، دېگىنىڭىز بولسۇن.

— ئەمىسە پۇلنى چىقار! — دەپتۇ كېمىچى كەمبەغەلنىڭ پۇلى بار ـ يوقلۇقىنى سىنىماقچى بولۇپ.

— ئۇ قاتقا ئۆتكەندىن كېيىن ئالىسىز، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ كەمبەغەل.

كېمىچى كەمبەغەلدىن ئىككى تەڭگە پۇلنى ئۇندۇرۇۋېلىشقا كۆزى يەتمەي، گۇمان بىلەن:

— ئەگەر ئۇ قاتقا ئۆتكەندىن كېيىن پۇلۇمنى بېرەلمىسەڭ، قانداق قىلاي؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئەگەر، — دەپتۇ كەمبەغەل مەردانىلىك بىلەن، — ئۇ قاتقا ئۆتكەندىن كېيىن پۇلىڭىزنى بېرەلمىسەم، ئىككى يوتامدىن ئىككى سەردىن تۆت سەر گۆشۈمنى كېسىۋېلىڭ!

كېمىچى كەمبەغەلنىڭ بۇ گېپىگە ماقۇل بوپتۇ ۋە ئۇنى كېمىسىگە ئولتۇرغۇزۇپ ئۇ قاتقا ئۆتتۇپتۇ. كېمىچى كېمىنى باغلاپ بولغۇچە، كەمبەغەل شەھەرگە قاراپ قېچىپتۇ. بۇنى كۆرگەن كېمىچى قولىغا يوغان پىچاقنى ئېلىپ، كەمبەغەلنىڭ ئىككى يوتىسىدىن تۆت سەر گۆشىنى كېسىۋېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئىزىدىن قوغلاپ مېڭىپتۇ. بىچارە كەمبەغەل جان ھەلەكچىلىكىدە قېلىپ، هارغىنىغا قارىماي كېتىۋاتسا، ئارقى-

سىدىن بىر ئادەم:

— ۋاي، مېنىڭ تۆگەمنى تۇسۇۋەتكىن ! — دەپ ۋارقىراپتۇ. ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ قارىسا، بىر تۆگە قېچىپ كېلىۋاتقۇدەك. بىچارە كەمبەغەل يەرگە ئېڭىشىپ قولىغا بىر تاشنى ئېلىپ تۆگىگە قارىتىپ ئاتقانىكەن، تۆگە پىرقىراپ يەرگە يىقىلىپتۇ. كەمبەغەل تۆگىنىڭ نېمە بولغانلىقىدىن خەۋەرسىز، كېمىچىنىڭ پىچىقىدىن قورقۇپ قېچىۋېرىپتۇ.

تۆگىچى كېلىپ قارىسا، تۆگىسىنىڭ ئوڭ كۆزىگە كەمبەغەل ئاتقان تاش تېگىپ، كۆزى قۇيۇلۇپ كەتكەن. بۇنى كۆرگەن تۆگىچى: «مەن ساڭا تۆگەمنى تۇسۇۋەت دېسەم، سەن كۆزىنى قۇيۇۋېتىپسەن، مەنمۇ سېنىڭ كۆزۈڭنى قۇيمىسام» دەپ يەردىن كەمبەغەل ئاتقان تاشنى ئېلىپ يۈگۈرۈپتۇ.

كېمىچىگە تۆگىچىنىڭ قوشۇلغانلىقىنى كۆرگەن كەمبەغەل ھوشىنى يوقاتقۇدەك بولۇپ قېچىپ بىر يەرگە كەپتىكەن، ئالدىنى بىر توغرا تام توسۇپتۇ. تامنى ئايلىنىپ ئۆتۈپ قېچىشقا ئۈلگۈرەلمەيدىغانلىقىغا كۆزى يەتكەن بىچارە تامغا ئېسىلىپ - يامىشىپ چىقىپ، ئۇ تەرەپكە ئۆزىنى تاشلاپتۇ. تامنىڭ كەمبەغەل يامىشىپ چىقىپ ئۆزىنى تاشلىغان يېرىدە ئۈچ يىلدىن بېرى كېسىلدىن ساقىيالماي ياتقان بىر بوۋاي بار ئىكەن، ئۇنىڭ ئوغلى دادىسىنىڭ پۇتىنى تۇتۇپ ئولتۇرغانىكەن. كەمبەغەل نەق بوۋاينىڭ ئۈستىگە چۈشۈپتۇ، يېرىم جان بولۇپ قالغان بوۋاي كەمبەغەلنى كۆتۈرەلمەي جان ئۈزۈپتۇ. بوۋاينىڭ ئوغلى ئاتىسىنى بېسىپ ئۆلتۈرگەن كەمبەغەلنى تۇتۇۋېلىپ، ئاتىسىنىڭ قىساسىنى ئېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ يېنىغا چۈشۈپتۇ.

ئۆزىنى ئۈچ كىشى قوغلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن كەمبەغەل توپتوغرا پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا كىرىپتۇ. ئۈچ

دەۋاگەرمۇ كەمبەغەلنىڭ ئارقىسىدىن چىشلىرىنى بىلەپ ئور-
دىغا كىرىپتۇ.

بىر ئادەمنى ئۈچ ئادەمنىڭ قوغلاپ كىرگەنلىكىنى كۆر-
گەن پادىشاھ ياساۋۇللىرىغا، ئاۋۋال قېچىپ كەلگۈچى بىلەن
قوغلاپ كەلگۈچىنىڭ

قورسىقىنى تويغۇ-
زۇپ، ئاندىن ئالدىغا
ئەكىرىشنى بۇيرۇپ-
تۇ. ياساۋۇللار شاھ-
نىڭ بۇيرۇقىنى بە-
جا قىلىپ، ئۇلارنىڭ
قورسىقىنى تويغۇ-
زۇپ، ئوردىغا ئە-
كىرگەنىكەن، شاھ
ئالدى بىلەن كېمى-
چىدىن:

— سېنىڭ بۇ-
نىڭدا نېمە ئۆچۈڭ بار
ئىدى؟ — دەپ
سوراپتۇ.

— مېنىڭ، —
دەپتۇ كېمىچى، —
بۇنىڭدا ئالىدىغان
ئۆچۈم يوق، ئەمما
كېمىگە سېلىپ
ئۆتكۈزۈپ قويغانلى-
قىم ئۈچۈن ئالىدى-

غان ئىككى تەڭگە پۇلۇم بار ئىدى، ئۇ پۇلنى تۆلىمەي قاچتى. مەن ئۆز ۋەدىسى بويىچە شۇ ئىككى تەڭگە پۇل ئۈچۈن ئىككى يوتىسىدىن تۆت سەر گۆشنى كېسىۋېلىشقا قوغلىغانىدىم.

— سەنچۇ؟ — دەپتۇ شاھ تۆگىچىگە قاراپ، — سېنىڭمۇ ئېلىشىڭ بارمىدى؟

— يوقسۇ، شاھئالەم، — دەپتۇ تۆگىچى، — مېنىڭ بۇنىڭدىن ئالىدىغان پۇلۇممۇ، گۆشۈممۇ يوق. مەن ئۇنىڭ ئوڭ كۆزىنى قارىغۇ قىلماقچىمەن.

— نېمە ئۈچۈن؟ — دەپ سوراپتۇ شاھ.

— مېنىڭ تۆگەم قولۇمدىن چىقىپ كېتىپ قاچقانىدى، كەينىدىن قوغلىسام، كەمبەغەلنىڭ ئارقىسىغا كىرىۋالدى. مەن ھارغانىدىم، يەنە قوغلاشقا كۆزۈم يەتمەي: «ھەي بۇرادەر، تۆگىنى توسۇۋەتكىن!» دېسەم، يەردىن بىر تاشنى ئېلىپ ئېتىۋىدى، ئۇ تاش تۆگەمنىڭ ئوڭ كۆزىگە تېگىپ، كۆزىنى قۇيۇۋەتتى. ئەمدى مەن شۇنىڭ بەدىلىگە ئۇنىڭ ئوڭ كۆزىنى ئويماقچىمەن.

— سېنىڭچۇ؟ — دەپتۇ پادىشاھ توقماق تۇتۇپ تۇرغان بوۋاينىڭ بالىسىغا قاراپ.

— مېنىڭ دادام ئۈچ يىلدىن بېرى ئاغرىق ئىدى، ھەر كۈنى تام تۈۋىگە ئېلىپ بېرىپ ئاپتاپسىندۇراتتىم. بۈگۈنمۇ شۇ ئادىتىم بويىچە دادامنى تام تۈۋىگە ئېلىپ بارغانىدىم. بۇ ئادەم تامدىن ئۆزىنى دادامنىڭ ئۈستىگە تاشلاپ بېسىپ ئۆلتۈرۈپ قويدى. مەن ھوشۇمنى يىغىپ، ئۇنى تۇتۇپ بولغۇچە، ئۇ قوپۇپ قاچتى. مەن دادامنىڭ خۇنىنى تەلەپ قىلىپ ئۇنى قوغلىدىم.

— بۇ قانداق ئىش؟ بۇلارنىڭ سېنىڭ ئۈستۈڭگە قويغان ئەيىبلىرى توغرىمۇ؟ — دەپ كەمبەغەلدىن سوراپتۇ شاھ.

— توغرا! — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ كەمبەغەل، كېيىن بۇ ئىشتا ئۆزىنىڭ ئىلاجسىزلىقىنى ئىزاھلاپ كېلىپ شۇنداق دەپتۇ، — مەن بۇ شەھەرگە جان بېقىش ئۈچۈنلا كەلگەنىدىم. ئىككى تەڭگە پۇلۇم بولسا، ئۆز يۇرتۇمدىن ئايرىلماس ئىدىم، ئەمما كېمىچى مېنىڭ دەردىمنى چۈشەنمىدى. مەن بۇ شەھەرگە كىرىۋېلىش ئۈچۈن كېمىچىنى ئالدىدىم ۋە كېمىدىن چۈشۈپلا قاچتىم، قالغان ۋەقە باياتىن ئۆزلىرى ئاڭلىغاندەك. ئەمما، مەن بۇ ئىشلارنىڭ ھېچبىرىنى ئۆزلۈكۈمدىن قىلغىنىم يوق.

شاھ كەمبەغەلنىڭ توغرا سۆزلۈك، ئاق كۆڭۈل ئادەملىكىگە ئىشىنىپتۇ ۋە ئۇنىڭ بېشىغا چۈشكەن بالانى دەپنە قىلىش نىيىتىگە كېلىپ، تۆگىچىگە قاراپ:

— سەن ئۇنىڭ كۆزىنى جەزمەن ئويىماسسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— جەزمەن دېگىنىمنى قىلىمەن، شاھىم! — دەپتۇ تۆگىچى.

— خوپ، — دەپتۇ شاھ، — ئۇنداق بولسا، مەن سەن ئۇقمايدىغان بىر يولغا قولۇڭدىكى تاشنى قويۇپ قويىمەن. سەن قاچىسەن، سېنىڭ ئارقاڭدىن كەمبەغەل يۈگۈرىدۇ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بىرى پىچاق ئېلىپ قوغلايدۇ. سەن قاچانكى مەن قويغان يەردىن تاشنى ئېلىپ كەمبەغەلنىڭ كۆزىگە ئېتىپ قۇيۇۋەتسەڭ، مېنىڭ ساڭا گېپىم يوق. ئەگەر ئاتقان تېشىڭ كەمبەغەلنىڭ باشقا يېرىگە تېگىپ مېيىپ قىلسا، شۇ گۇناھىڭ ئۈچۈن مەندىن رەنجىمە.

تۆگىچى نېرى ئويلاپتۇ، بېرى ئويلاپتۇ، ئەمما بۇ ئىشنى شاھنىڭ دېگىنىدەك قىلىشقا كۆزى يەتمەپتۇ، شۇنىڭ بىلەن بۇ دەۋادىن ۋاز كېچىپ چىقىپ كېتىپتۇ.

شاھ بوۋاينىڭ ئوغلىغا قاراپ:

— ھە، سەنچۇ؟ سەن قانداق قىلىسەن؟ — دەپتىكەن، بوۋاينىڭ ئوغلى:

— بۇ مېنىڭ دادامنى ئۆلتۈردى، مەنمۇ بۇنى ئۆلتۈرد-مەن، — دەپتۇ.

— ئۇنداق بولسا، مەن بۇ بىچارىنى سەن ئۇقمايدىغان بىر تامنىڭ تۈۋىگە ياتقۇزۇپ قويىمەن. سەن قاچىسەن، سېنىڭ ئارقاڭدىن ئىككى ئادەم قوغلايدۇ. قوغلىغانلارنىڭ بىرى سېنى تۇتۇۋالسا، ئىككى يوتاڭدىن ئىككى سەردىن تۆت سەر گۆشۈڭ-نى شىلىۋالىدۇ، يەنە بىرى تاش بىلەن ئۇرۇپ ئوڭ كۆزۈڭنى قارىغۇ قىلىدۇ. ئەمما، سەن بۇلارغا تۇتۇلۇپ قالماسلىق ئۇ-چۇن كوچۇڭنىڭ بارىچە يۈگۈرۈپ كەمبەغەل ياتقان تامنىڭ تۈۋىگە كېلىسەن - دە، ئۆزۈڭنى تامدىن ئارتىلدۇرۇپ كەمبە-غەلنىڭ ئۇستىگە تاشلايسەن، شۇنىڭ بىلەن كەمبەغەل ئۆلىدۇ. ئەگەر سەن كەمبەغەل ياتقان تامنىڭ نەدىلىكىنى تاپالمىساڭ ياكى تاپساڭمۇ ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۆزۈڭنى تاشلاپ، سالمىقىڭ بىـ-لەن ئۇنى ئۆلتۈرەلمىسەڭ، مېنىڭدىن ياخشىلىق كۇتمە!

بوۋاينىڭ ئوغلى شاھنىڭ ئاغزىدىن بۇ گەپنى ئاڭلاپ دادىسىنىڭ خۇنىدىن كېچىپتۇ.

— سەنچۇ؟ — دەپتۇ شاھ كېمىچىگە قاراپ.

— ئەگەر ماڭا ئىككى تەڭگە پۇلۇمنىلا بېرەلىسە، مەن ئۇنىڭ تۆت سەر گۆشىدىن ئاللىقاچان كېچەتتىم، — دەپتۇ كېمىچى.

شاھ كېمىچىنىڭ ئەجرىنى نەزەردە تۇتۇپ، يېنىدىن بىر تىللا ئېلىپ كېمىچىگە بېرىپتۇ. كېمىچى كەمبەغەل بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپ، شاھقا دۇئا قىلىپ يېنىپ چىقىپ كېتىپتۇ. شاھمۇ كەمبەغەلنى ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغا يەتكۇدەك ئىنئام بېرىپ يولغا سالپتۇ.

گۇمۇش شاھزادە بىلەن چېچەن قىز

بىر بار ئىكەن، بىر يوق ئىكەن، بۇرۇنقى زاماندا بىر پادىشاھ بولغانىكەن، ئۇنىڭ ئوغلى گۇمۇش ئىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھ ئوۋغا چىقىپتۇ، قايتىشىدا بوران چىقىپ كېتىپ، پادىشاھنىڭ ئالدىدىن بىر قامغاقنى شامال ئۇچۇرۇپ كېتىپتۇ. پادىشاھ ئوغلىنى سىناپ باقماقچى بولۇپ:

— بالام، بېرىپ قامغاقتىن: «ئۇچۇشۇڭ نېمە؟ تۇرۇشۇڭ قەيەر؟» دەپ سوراپ كەلگىن، — دەپتۇ.

پادىشاھنىڭ ئوغلى قامغاقنىڭ كەينىدىن ئات چېپىپ كېتىپتۇ، قامغاققا يېتىشىپ:

«ئەي قامغاق، ئۇچۇشۇڭ نېمە؟ تۇرۇشۇڭ قەيەر؟» دەپ سوراپتۇ.

قامغاق جاۋاب بەرمەستىن موللاق ئېتىپ كېتىۋېرىپتۇ. شاھزادە ئۇنىڭ ئارقىسىدىن: «ئۇچۇشۇڭ نېمە؟ تۇرۇشۇڭ قە-يەر؟» دەپ سوراپ قوغلاۋېرىپتۇ، قوغلا - قوغلا، بىر دېھقان-نىڭ ھويلىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختاپتۇ.

دېھقاننىڭ بىر قىزى بار ئىكەن. ئۇ ئۆگزىدىن ئىشەككە بېدە تاشلاۋاتسا، چىرايلىق كىيىنگەن بىر يىگىت شامال ئۇ-چۇرۇپ كېتىۋاتقان قامغاقنىڭ كەينىدىن قوغلاپ يۈرگۈدەك.

قىز يىگىتنىڭ قىلىقىغا ھەيران بولۇپ:

— ھەي يىگىت، قامغاقنىڭ كەينىدىن نېمىدەپ كېتىپ بارىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— دادام قامغاقتىن: «ئۇچۇشۇڭ نېمە؟ تۇرۇشۇڭ قەيەر؟» دەپ سوراپ كەلگىن، دېگەنىدى، قامغاق ئېيتىپ بەرمەيۋاتىدۇ، — دەپ يىغلاپتۇ شاھزادە. قىز چوپچوك يىگىتنىڭ يىغلىغىنىنى كۆرۈپ زاڭلىق قىلىپ:

— ھەي ئەخمەق، بېرىپ داداڭغا ئېيتقىن، قامغاقنىڭ ئۇچۇشى شامال، تۇرۇشى ئازگال، — دەپتۇ. شاھزادە قىزغا كۆپ رەھمەت ئېيتىپ، شەھەرگە قايتىپتۇ.

— قامغاق نېمىدەپ جاۋاب بەردى؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

— «ئۇچۇشۇم شامال، تۇرۇشۇم ئازگال» دەپ جاۋاب بەردى، — دەپتۇ شاھزادە.

— بۇنى ساڭا كىم ئېيتىپ بەردى؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

— قامغاق، — دەپتۇ شاھزادە.

— ھەي ئەخمەق، — دەپتۇ پادىشاھ ئاچچىقى كېلىپ، — قامغاقمۇ گەپ قىلامدىكەن؟!

شاھزادە ئىشنىڭ ئەپلەشمىگىنىنى كۆرۈپ، بىر دېھقاننىڭ قىزى ئېيتىپ بەرگەنلىكىنى دەپتۇ. پادىشاھ ئوغلىغا:

— مېنى باشلاپ بارغىن، — دەپتۇ ۋە ساراي ئەمەلدارىغا بىر بۇقىنى يېتىلىتىپ، ھېلىقى قىزنىڭ ئۆيىگە كەپتۇ. قىزنىڭ دادىسى پادىشاھنى توققۇز تەزىم قىلىپ قارشى ئېلىپ ئۆيىگە باشلاپتۇ.

— ساڭا بىر بۇقا ئېلىپ كەلدىم، — دەپتۇ پادىشاھ بوۋايغا، — بۇقىنى قىرىق كۈندە تۇغدۇرۇپ موزىيى بىلەن

بىرىسەن، ئەگەر بۇقىنى تۇغدۇرالىساڭ، سېنى جازالايمەن.

— قۇدرەتلىك شاھىم، بۇقىنى قانداق تۇغدۇرىمەن؟ ماڭا رەھىم قىلىڭ، — دەپ يېلىنىپتۇ بوۋاي. پادىشاھ بوۋاينىڭ يېلىنىشىغىمۇ قارىماي، ئۆز سۆزىدە چىڭ تۇرۇۋاپتۇ. شۇ چاغدا قىز ئورنىدىن تۇرۇپ:

— خوش، بولىدۇ، پادىشاھىئالەم، بۇيرۇقلىرىنى ئادا قىلغايمىز، — دەپتۇ. پادىشاھ قايتىپ كېتىپتۇ. بوۋاي قىزى بىلەن ئۇرۇشۇپتۇ.

— ئاغرىماس بېشىمغا ئالتە تاياق دەپ، يوق بالانى تاپتىڭ، قىزىم، بۇقىمۇ تۇغامدۇ؟ — دەپتۇ بوۋاي.

— قىلچە غەم قىلماڭ، دادا، — دەپتۇ قىز، — بۇ بىزگە كەلگەن رىزق، هازىرلا چىقىپ بۇقىنى سويۇڭ، قىشچە سوقۇم قىلىپ يەيمىز.

بوۋاي:

— ئەقلىڭدىن ئازدىڭمۇ؟ — دەپتۇ قىزىغا جان - پېنى چىقىپ، — بۇقا ئۈچۈن پادىشاھقا نېمە بىلەن جاۋاب قىلىسەن؟ قاراپ تۇرۇپ مېنى بالاغا قويماقچىمۇسەن؟

— ئورۇنسىز خاپا بولىدىكەنسىز، دادا. بۇقىنى سويۇڭ دېگەندىكىن سويۇڭ، ئۆزۈم جاۋاب قىلىمەن، — دەپتۇ قىز.

ئۇ دېمەڭ، بۇ دېمەڭ بىلەن بوۋاي بۇقىنى سويۇپتۇ، گۆشىنى تۇزلاپ سوقۇم قىلىۋاپتۇ. قىرىق بىر كۈن بولغاندا قىز بوۋاينى چۆمكەپ ياتقۇزۇپ، ئىشىك ئالدىغا كۆشۈكنى تاشلاپ قويۇپ، ئۆزى ئۆگزىگە چىقىپ پادىشاھنىڭ يولىغا قاراپ ئولتۇرۇپتۇ.

بىر چاغدا پادىشاھ نۇرغۇن ۋەزىر - ۋۇزرالىرى بىلەن بوۋاينىڭ ئۆيىگە كەپتۇ.

— ئەسسالام، — دەپ ئېگىشىپ سالام بېرىپتۇ قىز. پا-دىشاھ ئىشىكنىڭ ئالدىدىكى كۆشۈكنى كۆرۈپ، قىزدىن سوراپتۇ:

— بىركىمنىڭ كۆزى يورۇپ قالدىمۇ؟

— ھە، ئۆيدە تۇغۇتلۇق بار ئىدى، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ قىز كۆشۈكنى تېپىۋېتىپ، — قېنى كىرىۋېرىڭلار.

پادىشاھ ئۇڭ قول ۋەزىرى بىلەن ئۆيگە كىرىپتۇ.

— قىزىم، كىمنىڭ كۆزى يورۇپ قالدى؟ — دەپتۇ پادى-شاھ.

— تۈنۈگۈن كېچە دادامنىڭ كۆزى يورۇپ قالدى، كۆرسى-لە، — دەپتۇ قىز. پادىشاھ ھەيران بولۇپ:

— ھوي قىزىم، ئەر كىشىمۇ تۇغامدىكەن؟ — دەپتۇ.

— ۋاي پادىشاھئالەم، سىلى پۇقرالارغا: «بۇقىنى تۇغدۇ-رۇڭلار» دېگەندىن كېيىن ئەرلەر تۇغىدىغان بولۇپ قاپتۇ، — دەپتۇ - دە، قىز قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ.

كىچىككىنە قىزدىن گەپتە يېڭىلىپ قالغان پادىشاھ قات-تىق ئويلىنىپتۇ. ئۇ بۇ قىزنىڭ زېرەكلىكىگە قول قويۇپ، مۇشۇ قىز ماڭا كېلىنلىككە لايىق ئىكەن، ئوغلۇمغا ئېلىپ بەرسەم، مېنىڭدىن كېيىن قالسىمۇ تەختنى قولدىن بەرمەي، ئوغلۇمغا ئىش ئۆگىتىدىكەن، دەپ ئويلاپ، ئۆيگە قايتىپ كېلىپ ۋەزىرنى ئەلچىلىككە ئەۋەتىپتۇ. قىز بىلەن بوۋاي رازى بوپتۇ.

پادىشاھ ناھايىتى چوڭ توي - تاماشا قىلىپ، قىزنى ئوغ-لىغا ئېلىپ بېرىپتۇ.

باغۋەن بوۋاي

بۇرۇن بۇرۇنىسىدا بىر دېھقان بولغانىكەن، كەچ يېتىپ، سەھەر تۇرۇپ، ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە تىنماي ئىشلەپ، بىر كۈن ئاچ، بىر كۈن توق تۇرمۇش كەچۈرىدىكەن.

بىر كۈنى پادىشاھ ئوۋغا چىقىپ كېتىۋاتسا، بېلى مۈك-چەيگەن، قوۋۇرغىسى كۆرۈنۈپ قالغان ھېلىقى دېھقان بىر پارچە يەرگە كۆچەت تىكىپ باغ قىلىۋاتقۇدەك. بۇنى كۆرگەن پادىشاھ كۈلۈپ كېتىپ: «ھاماقەت» دەپتۇ ـ دە، ئېتىنى توخ-تىتىپ بوۋايغا:

— ھەي قېرى، ئۆمرۈڭنىڭ غۇلىچى تۈگەپ، غېرىچى قاپتۇ، بەربىر بۇ كۆچەتلەرنىڭ مېۋىسىنى يېيەلمەيسەن، ئاۋارە بولۇپ جېنىڭنى قىيىنىغۇچە، ئارام ئالساڭ بولماسمى-دى؟ — دەپتۇ. بوۋايغا:

— ئۇلۇغ پادىشاھىم، مەن ھازىر ئارام ئالمايمەن، مەڭگۈ ئارام ئالىدىغان ۋاقتىممۇ ئاز قالدى. سىلى دېگەندەك، بۇ كۆچەتلەرنىڭ مېۋىسىنى يېيەلمەيمەن، ئەمما مەندىن كېيىن قالغان ئادەملەر يەپ مېنى ئەسلىشەر، شۇ چاغدا دۇنيادا مې-نىڭ قىلغان جاپالىق ئەمگىكىممۇ، نامىممۇ مەندىن كېيىنكى ئەۋلادلار بىلەن قالار دەيمەن، — دەپتۇ. پادىشاھ بوۋايىنىڭ سۆزىگە ھەيران قېلىپ:

— باركاللا، قىرى، — دەپتۇ ـ دە، مىڭ تەڭگە ئىنئام قىپتۇ. باغۋەن بوۋاي پادىشاھ بەرگەن مىڭ تەڭگىنى قولىغا ئېلىپ، پۇلغا قاراپ كۇلۇپ كېتىپتۇ.

— نېمىگە كۇلىسەن؟ — دەپتۇ پادىشاھ.

— باشقا ئادەملەر كۆچەت قويۇپ تۆت ـ بەش يىلدىن كېيىن مېۋىسىگە ئاغزى تەگسە، مەن قويغان كۆچىتىمنىڭ مېۋىسىگە شۇ يىلىلا ئاغزىم تەگكەنلىكىگە كۇلدۇم، — دەپتۇ بوۋاي.

پادىشاھ بوۋاينىڭ بۇ مەنىلىك سۆزىگە قايىل بولۇپ، يەنە مىڭ تەڭگە ئىنئام قىپتۇ. بوۋاي يەنە كۇلۇپتۇ.

— يەنە نېمىدەپ كۇلۇۋاتىسەن، بوۋاي؟ — دەپتۇ پادىشاھ.

— نېمىشقا كۇلمەيمەن، پادىشاھىم، بارچە ئادەم يىلدا بىر قېتىم ھوسۇل ئالسا، مەن يىلدا ئىككى قېتىم ھوسۇل ئالغىنىمغا كۇلىمەن، — دەپتۇ بوۋاي.

پادىشاھ بوۋاينىڭ سۆزىگە تېخىمۇ قىزىقىپ، يەنە مىڭ تەڭگە بېرىپتۇ. بوۋاي يەنە كۇلۇپ:

— يەر يۈزىدە بىر يولى ئۈچ قېتىم ھوسۇل بېرىدىغان مېۋە تىككىنىمگە كۇلىمەن، — دەپتۇ.

بارىكاللا

بار ئىكەن، يوق ئىكەن، بۇرۇنقى زاماندا بىر دېھقان بار ئىكەن. يازچە قىلغان دېھقانچىلىقىدىن تاپقىنى يېمەك - ئىچمىكىگە، كىيىم - كېچىكىگە يەتمەيدىكەن. دېھقان بۇ ئېغىر تۇرمۇشتىن قۇتۇلۇشنىڭ يولىنى ئىزدەپ، ئاخىر بىر پىكىرگە كەپتۇ. ئۇ قىش باشلىنىش بىلەن بىر ئۆينىڭ ھاۋاسىنى تەڭشەپ چىلگە تېرىپتۇ، چىلگىمۇ پىشىپتۇ. دېھقان چىلگىنىڭ باش - بۇرنىنى پادىشاھقا سوۋغا قىلىپ ئاپىرىپتۇ.

پادىشاھ قىش پەسلىدە چىلگىنىڭ پىشىشىغا ئىشەنمەيرەك، دېھقاندىن:

— قىشتىمۇ چىلگە پىشۇرۇپسەن - ھە؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ھە، شۇنداق، تەقسىر، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ دېھقان.

— بارىكاللا ! — دەپتۇ پادىشاھ ھەيرانلىقتا، كېيىن يەنە، — قىشتا چىلگە پىشۇرۇشنىڭ يولىنى ئۆزۈڭ تاپتىڭمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— خوش، تەقسىر، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ دېھقان. پادىشاھ كۈلۈپ تۇرۇپ يەنە:

— بارىكاللا ! — دەپتۇ. پادىشاھ بىردەم ئويلىنىپ تورۇپ، — مۇشۇ چىلگىنىڭ باش - بۇرنىنى پادىشاھ يېسۇن دەپ ئەكەلدىڭمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— شۇنداق، تەقسىر، — دەپتۇ دېھقان. پادىشاھ يەنە بىر قېتىم:

— بارىكاللا ! — دەپتۇ. لېكىن، دېھقاننىڭ شۇنچە مېھنەت قىلىپ پىشۇرۇپ، ئەقىدە بىلەن ئېلىپ كەلگەن چىلگىسىنىڭ قەدرىگە يەتمەي، دېھقانغا ھېچ نەرسە ئىنئام قىلماپتۇ.

دېھقان پادىشاھنىڭ ئوردىسىدىن يېنىپ چىققاندىن كېيىن، قورسىقى بەك ئېچىپ كېتىپتۇ. شۇ ۋاقىتتا بىر ئاشخانىدا: «پولۇ، مانتا» دەپ ۋارقىراپتۇ ئاشپەز. دېھقان ئويلىنىپ، تاماق يېيىش ئۈچۈن ئاشخانىغا كىرىپتۇ، يىگىرمە مانتا بۇيرۇپتۇ ۋە مانتىنى يەپتۇ. قورسىقى تويغاندىن كېيىن، ئاشپەزنى چاقىرىپ:

— ئۇستام، مۇشۇ مانتا ئاشۇ قاسقاندا پىشتىمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ھەئە، — دەپتۇ ئاشپەز. دېھقان:

— بارىكاللا! — دەپتۇ ۋە يەنە سوراپتۇ، — ئۇستام، مۇشۇ مانتىنى ئۆزلىرى ئەتتىلىمۇ؟

— ھەئە، — دەپتۇ ئاشپەز. دېھقان يەنە:

— بارىكاللا! ناھايىتى ئوخشاپتۇ، بارىكاللا! — دەپ، مانتىنىڭ پۇلىنى تۆلىمەي ئاشخانىدىن چىقىپ مېڭىپتۇ. بۇ ئىشقا ئاچچىقى كەلگەن ئاشپەز تېرىكىپ:

— قانداق نېمىسەن؟! مانتا دېگەن پۇلغا كېلىدۇ، سېنىڭ قۇرۇق بارىكاللاڭغا بېرىدىغان مانتا يوق. ئەكەل پۇلنى! — دەپ دېھقانىنىڭ ياقىسىغا ئېسىلىپتۇ. دېھقانمۇ بوش كەلمەي، ئۇنىڭ بىلەن جېدەللىشىپتۇ. ئاچچىقىغا بەس كېلەلمىگەن ئاشپەز دەررۇ دېھقانىنى سۆرەپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئاپىرىپ، ئەرز قىپتۇ. پادىشاھ دېھقاندىن:

— نېمىشقا مانتىنى يەپ، پۇلىنى تۆلىمىدىڭ؟ — دەپ غەزەپلىنىپ سوراپتۇ. دېھقانمۇ ھودۇقماي:

— تەقسىر، بايا جانابلىرىنىڭ ھۇزۇرىغا قىشتا پىشۇرغان چىلگىنى سوۋغا قىلىپ ئېلىپ كەلگىنىمدە، جانابلىرى چىلگىنىڭ بەدىلىگە ئۈچ «بارىكاللا» بەرگەنىدىلە، بۇنىڭغا مانتا بولسىمۇ ئېلىپ يەي دەپ، بۇ ئۇستامدىن يىگىرمە مانتا ئالدىم. مانتا ھەققىگە «بارىكاللا»دىن ئۈچنى بەرسەم، جانابلىرى بەرگەن بارىكاللىنى يىگىرمە مانتىغا تەڭ قىلماي جېدەل چىقاردى. ئۆتكەن ئەھۋال مانا شۇ. بۇنى ئۆزلىرى تەھقىقلەپ بەرسىلە! — دەپتۇ.

بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ بەك ئوسال بوپتۇ ـ دە، دەررۇ ئاشپەزنىڭ پۇلىنى ئۆزى تۆلەپ، دېھقانغا ئايرىم ئىنئام بېرىپتۇ.

ئەركەكمۇ، ئۇرغاچىمۇ

بۇرۇن بۇرۇندا، تېرىق تۇلۇمدا، يېتىم بۇلۇڭدا ئىكەن. مانا شۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر شەھەردە بىر بېلىقچى ياشىغانىكەن. ئۇنىڭ بالىلىرى كۆپ، ھال ـ ئوقىتى ناچار ئىكەن، يىغلاپ ـ قاقشاپ بېلىقچىلىق قىلىپ يۈرگەن كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، تورغا ناھايىتى يوغان، رەڭگى بەكمۇ چىرايلىق بىر بېلىق چۈشۈپتۇ. بۇنى كۆرگەن بېلىقچى بېلىقنى پادىشاھقا تارتۇق قىلىپ، ئۇنىڭ بەدىلىگە پادىشاھتىن جىقراق پۇل ئېلىش تەمەسى بىلەن ئولجىنى كۆتۈرۈپ شاھنىڭ ئوردىسىغا ئاپىرىپتۇ ۋە بېلىقنى پادىشاھنىڭ نەزىرىدىن ئۆتكۈزۈپتۇ. بېلىق شاھقا مەنزۇر بولۇپ، بېلىقچىغا مىڭ تىللا بېرىشنى خەزىنىچىگە بۇيرۇپتۇ. شاھنىڭ بۇ ئەمرىنى ئۇنىڭ ئىچى تار بىر ۋەزىرى ماقۇل كۆرمەي:

— شاھىم، — دەپتۇ خۇشامەت بىلەن، — بىر بېلىققا مىڭ تىللادىن ئىنئام قىلىۋەرسىلە، ئاز كۈندە خەزىنە قۇرۇقدىلىپ قالامدۇ؟ خەزىنە قۇرۇقدىلىپ قالسا، بىزنىڭ ھالىمىز نېمە بولار؟

— مەن بەردىم، — دەپتۇ شاھ، — سېنىڭ ئىچىڭ ئاغرىغان بولسا، قولۇڭدىن كەلسە قايتۇرۇۋالغىن.

— خوپ، شاھىم، بېلىقنىڭ پۇلىنى قايتۇرۇۋېلىش مەن-

دىن، بېلىقچىنى قايتۇرۇپ كېلىش سىلىدىن بولسۇن.

ۋەزىرنىڭ دىتىنى سىناپ كۆرمەكچى بولغان شاھ يېنىدىكى ياساۋۇللىرىدىن بىرىنى بۇيرۇپ، بېلىقچىنى ئوردا ئىشىكىدىن ياندۇرۇپ كىرىپتۇ. رەڭگى ئۆڭگەن بېلىقچىنى ئۆز ئالدىدا كۆرگەن ۋەزىر پادىشاھقا خۇشامەت قىلىپ ئېگىلىپ تەزىم قىلغاندىن كېيىن، بېلىقچىغا قاراپ:

— شاھىمىز سىنىڭ ئېلىپ كەلگەن بېلىقىڭنى بەكلا ياخشى كۆرۈپ قالدى. بېلىقىڭنىڭ ئەركەك ياكى ئۇرغاچى ئىكەنلىكىنى بىلىپ بېقىش ئۈچۈن سېنى چاقىرتقۇزغانىدىم. قېنى، ئېيتىپ باققىنا، بېلىقىڭ قايسى جىنسقا كىرىدۇ؟ — دەپتۇ.

ۋەزىرنىڭ ئۆزىنى سۆزدە يېڭىلدۇرۇپ، بېلىقىم ئەركەك دېسە، ئۇرغاچىنى تېپىپ كەل، ئۇرغاچى دېسە، ئەركىكىنى تېپىپ كەل، ئاندىن مىڭ تىللانى ئېلىپ كەت، دەپ ئۇنىڭغا بېرىلگەن مىڭ تىللا ئىنئامنى قايتۇرۇۋېلىش قەستىدە بولۇۋاتقانلىقىنى سەزگەن بېلىقچى تەمكىن تۇرۇپ:

— تەقسىر، بۇ بېلىق ئەركەكمۇ، ئۇرغاچىمۇ ئەمەس، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ ئۆزى يالغۇزلا تورغا چۈشكەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

چېچەنلىك بىلەن ۋەزىرنىڭ ئاغزىنى تۇۋاقلاپ قويغان بېلىقچىنىڭ سۆزىگە كۆڭلى سۆيۈنگەن شاھ بېلىقچىغا يەنە مىڭ تىللا ئىنئام بېرىپ يولغا ساپتۇ.

دانىشمەن ۋەزىر

ئۆتكەن زامانلارنىڭ بىرىدە بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن. ئۇ پادىشاھنىڭ ناھايىتى ئەقىللىق، دانىشمەن بىر ئوڭ قول ۋەزىرى بولغانىكەن. ئۇ دائىم خەلقنىڭ غېمىنى يەيدىكەن، ئاجىز، كەمبەغەللەرنىڭ ئەرز ـ ھالىغا يېتىدىكەن. شۇڭا، ئۇنىڭ ئابرۇيى كۈندىن ـ كۈنگە كۆتۈرۈلۈپتۇ. بۇنى كۆرەلمىگەن سول قول ۋەزىر بىلەن ئەمەلدارلار بىر ئىلاج قىلىپ ئۇنى يوقىتىشنى قەستلەيدىكەن. بىر كۈنى ئۇلار مەسلىھەتلىشىپتۇ.

— ئۇنى زەھەر بېرىپ ئۆجۈقتۇرايلى، — دەپتۇ بىر ئەمەلدار.

— ياق، ئۇنداق قىلساق، پادىشاھ بىلىپ قالىدۇ، — دەپتۇ سول قول ۋەزىر.

— ئەمىسە، قانداق قىلىمىز؟ — دەپتۇ ئەمەلدارلار.

— پادىشاھنىڭ ئۆز قولى بىلەن يوق قىلىمىز. پادىشاھقا: «سىزنىڭ دانىشمەن ئوڭ قول ۋەزىرىڭىزنىڭ قولىدىن ھەممە ئىش كېلىدۇ. سىز پادىشاھلارنىڭ ئىچىدە ئابرۇيلۇق پادىشاھ بولغاندىكىن، ھۆرمىتىڭىز ئۈچۈن ئاسمانغا تۈۋرۈكى يوق تەخت سېلىشنى تاپشۇرسىڭىز» دەيمىز. بۇ ئىشنى ئوڭ قول ۋەزىر قىلالمايدۇ. ئاندىن ئۇنى پادىشاھ ئۆزى يوقىتىدۇ، — دەپ-

تۇ سول قول ۋەزىر. بۇ مەسلىھەتكە ھەممىسى ماقۇل بوپتۇ.

ئەتىسى سول قول ۋەزىر پادىشاھنىڭ يالغۇز ئولتۇرغان ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ ھېلىقى سۆزنى دەپتۇ. ئابرۇيپەرەس پادىشاھ بۇنى ماقۇل كۆرۈپتۇ. ئوڭ قول ۋەزىرنى قىچقىرىپ، ئاسمانغا تۇۋرۈكى يوق تەخت سېلىشنى تاپشۇرۇپتۇ. بۇ مۇشكۇل ئىش ئۈچۈن بىر ئاي ۋاقىت بېرىپتۇ، ئەگەر بۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمىسا، قاتتىق جازالايدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. پادىشاھ بىلەن تالىشىشنىڭ پايدىسىز ئىكەنلىكىنى بىلىدىغان ۋەزىر گەپ قىلماي چىقىپ كېتىپتۇ. ئۇ ئۆيگە كىرىپ ئۇزاق ئويلاپتۇ، ئاخىر ئىلاجىنى تېپىپتۇ.

ئەتىسى ئوڭ قول ۋەزىر يىراق بىر جاڭگالغا بېرىپتۇ، ئادەم تىلىنى ئۆگەتسە ئۆگىنىدىغان قۇشنىڭ بالىسىدىن بىرنەچچىنى تۇتۇپ: «لاي ـ لاي، كېسەك ـ كېسەك» دېگەن سۆزلەرنى ئۆگىتىپتۇ، ئاندىن ئوردىغا قاراپ مېڭىپتۇ.

— پادىشاھئالەم، — دەپتۇ ۋەزىر پادىشاھنىڭ قېشىغا كىرىپ، — مەن ئاسمانغا تۇۋرۈكى يوق تەخت سالىدىغان ئۇستىلارنى تاپتىم. ئۇلار ئوردىنىڭ ئۈستىگە كېلىپ: «لاي ـ لاي، كېسەك ـ كېسەك» دەيدۇ. سول قول ۋەزىر ئۇلارغا لاي، كېسەك يەتكۈزۈپ بېرىپ تۇرسا، مەن ئۇستىلارنىڭ قېشىدا تۇرۇپ تەختنىڭ قانداق ياسىلىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرەي.

ۋەزىر چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، پادىشاھ سول قول ۋەزىرنى چاقىرىپ، ئۇستىلارغا لاي، كېسەك يەتكۈزۈپ بېرىشنى تاپشۇرۇپتۇ.

قۇشلار ئوردىنىڭ ئۈستىدە چۆرگىلەپ ئۇچۇپ: «لاي ـ لاي، كېسەك ـ كېسەك» دەپ سايرىشىپتۇ. سول قول ۋەزىرنىڭ ئادەملىرى لاي، كېسەكلەرنى ئاسمانغا ئېتىپتۇ، يەتكۈزەلمىگەنسېرى بەكرەك ئېتىپتۇ، بىردەمدە ئوردىنىڭ ئىچى

لاي، كېسەكلەر بىلەن تولۇپ كېتىپتۇ، ئىشىك، دېرىزە، تاملارنىڭ رەسۋاسى چىقىپتۇ. پادىشاھ تېرىكىپ ۋارقىراپتۇ.

سول قول ۋەزىر قورققىنىدىن پايپېتەك بولۇپ كېتىپتۇ.

بىرھازادىن كېيىن ئوڭ قول ۋەزىر كېلىپ، پادىشاھقا:

— ئۇستىلارغا لاي، كېسەك يەتكۈزۈپ بېرەلمەپتۇ، ئۇلار ھازىر بىكار تۇرۇپ قالدى، — دەپتۇ.

غەزىپىگە بەس كېلەلمەي تۇرغان پادىشاھ سول قول ۋەزىرنى قىچقىرىپ:

— سەن نېمىشقا لاي، كېسەكنى يەتكۈزۈپ بېرەلمەيسەن؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ.

— ئۇلۇغ پادىشاھىم، ئۇستىلار ئاسماندا تۇرسا، قانداق يەتكۈزگىلى بولىدۇ؟ بۇ ئىش ئادەمنىڭ قولىدىن كەلمەيدىكەن، — دەپتۇ سول قول ۋەزىر.

— شۇنچىلىك ئىش سىنىڭ قولۇڭدىن كەلمىسە، ئاسمانغا تۈۋرۈكى يوق تەخت سېلىش مەسلىھەتىنى نەدىن تاپتىڭ؟ بۇنىڭغا كېلىدىغان ئۆلۈم ساڭا لازىم، — دەپ، پادىشاھ كۆرەلمەس سول قول ۋەزىرنى توسۇن ئاتنىڭ قۇيرۇقىغا باغلىتىپ قويۇپ بېرىپتۇ، كۆرەلمەس ئەمەلدارلارنى ئەمەللىرىدىن ئېلىپ تاشلاپ، ئۇلارنى ئوردا تازىلاشقا قويۇپتۇ.

كۆڭۈلدىكىدەك كېلىن

بۇرۇن بۇرنىكەن، توخۇ تۇرنىكەن، مانا شۇنداق زامانلارنىڭ بىرىدە بىر ئادەم ئۆتكەنىكەن. ئۇ ئادەم شەھەرنىڭ قېشىدا دېھقانچىلىق قىلىدىكەن. ئۇنىڭ ئېگەككە تاقاشقۇدەك بولغان بىر ئوغلى بولۇپ، ئەقىل - ھوشى سەل كەمرەك ئىكەن، سودا - سېتىق ئىشلىرىغا ئامراق ئىكەن. ئۇ ئادەم بىر كۈنى ئىشتىن يېنىپ، مۇنداق خىيالغا كەپتۇ: ئوغلۇم كۈندىن - كۈنگە چوڭ بولۇۋاتىدۇ، ئەمدى ئۆيلەپ قويماي بولمايدۇ. ئوغلۇمنى يولغا سالالايدىغان، كۆڭۈلدىكىدەك كېلىن تاپسام ياخشى بولاتتى. بىراق، ئۇ ئادەم مۇنداق قىزنى ئۇرۇق - تۇغقان، قوۋم - قېرىنداشلىرىنىڭ ئىچىدىن ئىزدەپ تاپالماپتۇ. ئاخىر، خېلىدىن بېرى ئوغلۇمنى تۈزۈكرەك ئىشقا سېلىپ كۆرمەپتىمەن، بىر ئىشقا بۇيرۇپ باقاي، ئاز - پاز ئەقىل كىرگەن بولسا ئەجەب ئەمەس، دەپ، يانچۇقىدىن ئىككى پۇل ئېلىپ ئوغلىغا بېرىپتۇ - دە:

— بالام، بۇ پۇلغا بازاردىن بىزگە ئوزۇق، كالىغا بوغۇز، توخۇغا دان ئېلىپ كەلگىن، — دەپتۇ.

ئوغلى پۇلنى ئېلىپ بازارغا بېرىپ، ئۇنىڭ - بۇنىڭ باھاسىنى سوراپ كۆرۈپتۇ، قارىسا، بۇ پۇلغا پەقەت بىرلا نەرسە كېلىدىكەن، بازارنى ئايلىنىپ، دادىسى دېگەن سودىلىقنى

تاپالمىغاندىن كېيىن بېشى قېتىپتۇ ۋە ئۆيگە يېقىن بىر خالتا كوچىغا كىرىپ، قولۇپلاقلىق بىر ئىشىككە يۆلىنىپ تۇرۇپتۇ. بۇ بالىنىڭ بۇنداق تۇرغىنىنى كۆرگەن بىر قىز ئويناۋاتقان يېرىدىن قوپۇپ، ئۆيىگە كىرىپ كېتىپتۇ. بالا قىزغا قاراپمۇ قويماپتۇ. ئارىدىن بىر ئاش پىشىم ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن ھېلىقى قىز تالاغا چىقسا، بايىقى بالا يەنە ئۆز جايىدا قېقىپ قويغان قوزۇقتەك تۇرغۇدەك. قىز ئۇ بالىنىڭ نېمە ئۈچۈن بۇنداق تۇرغانلىقىنى بىلمەكچى بولۇپ سوراپتۇ:

— ھوي بالا، سىزنىڭ قىلىدىغان ئىشىڭىز يوقمۇ؟ بايا شۇنداق تۇرۇۋىدىڭىز، تېخىچە قوزغالماپسىز!

— مېنىڭمۇ ئىشىم بار ئىدى، — دەپتۇ بالا ئىزا تارتقانلىقىنى بىلىندۈرمەسلىككە تىرىشىپ، — شۇ ئىشىمنىڭ تۈگۈنىنى يېشەلمەي مۇشۇنداق تۇرىمەن.

— ئېيتىڭا، ئۇ قانداق تۈگۈن؟ مەن ئاڭلاپ باقاي، — دەپتۇ قىز. بالا:

— دادام ماۋۇ پۇلغا بىزگە ئوزۇق، كالىغا بوغۇز، توخۇغا دان ئېلىپ كەل، دېۋىدى، بازارغا بېرىپ ئۇنى - بۇنى سوراپ باقسام، بۇ پۇلغا شۇ ئۈچ نەرسىنىڭ بىرىلا كېلىدىكەن. دادامنىڭ ئالدىغا نېمىدەپ بېرىشىمنى بىلمەي تۇرىمەن، — دەپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان قىز مۇلايىملىق بىلەن:

— مەن ئېيتىپ بەرسەم، خۇش بولامسىز؟ — دەپتۇ. بالا خىجىللىقتىن يەرگە قاراپ، تىرنىقىنى تاتىلاپ تۇرۇپتۇ.

— بازارغا بېرىپ، پۇلىڭىزغا قوغۇن ئېلىڭ، ئۇنىڭ ئېتى سىلەرگە ئوزۇق، شاپىقى كالىغا بوغۇز، ئۇرۇقى توخۇغا دان بولىدۇ، — دەپتۇ قىز.

بالا بۇ گەپنى ئاڭلاپ، تۇرۇپ ئويلىسا راست، قىزغا

رەھمەت ئېيتىپتۇ، بازارغا بېرىپ قوغۇندىن بىرنى ئېلىپ ئۆيگە بېرىپتۇ. دادىسى ئوغلىنىڭ كېچىكىپ كەلگەنلىكىدىن، بۇيرۇغان نەرسىنى تاپالمىغان بولسا كېرەك، دەپ ئويلاپتۇ ۋە:

— بۇنى ئۆزۈڭ ئويلاپ تېپىپ ئەكەلدىڭمۇ ياكى بىر كىم ئەقىل كۆرسەتتىمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

بالا دادىسىغا راستىنى ئېيتىپتۇ. ئۇ ئادەم، ھە، مېنىڭ ئوغلۇمنى يولغا سالىدىغان، چىرىغىمنى ئۆچۈرمەيدىغان كۆ- ڭۈلدىكىدەك كېلىننى ئەمدى تاپتىم دەپ، ئوغلىنى ئالدىغا سېلىپ بېرىپ قىزنىڭ ئۆيىنى كۆرۈپ قويۇپ يېنىپ كەپتۇ، كېيىن قىزنىڭ ئاتا - ئانىسىغا ئەلچى ئەۋەتىپتۇ ۋە ئىككى تەرەپ كېلىشىپ توي قىلىشىپتۇ.

تەۋبەرلىك باغۋەن

قەدىمكى زاماندا بىر باغۋەن ئۆتكەنىكەن. ئۇ باغۋەننىڭ ناھايىتى گۈزەل بېغى بار ئىكەن. باغۋەن بىر كۈنى باغقا كىرىپ قارىسا، ئۈچ ئادەم مېۋە يەۋاتقۇدەك. باغۋەن ئۇلارنى قوغلاپ چىقىراي دەپتۇيۇ، لېكىن يەنە، مەن يالغۇز، ئۇلار ئۈچ ئادەم تۇرسا، قانداقمۇ كۈچۈم يەتسۇن، باشقىچە بىر تەدبىر قوللانمىسام بولمىغۇدەك، دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن كەچۈرۈپتۇ. بۇ ئۈچ كىشىنىڭ بىرى موللا، بىرى غوجىزادە، بىرى سوپى ئىكەن. باغۋەن سوپىغا مۇنداق دەپتۇ:

— ھەي سوپۇم، بىزنىڭ ئۆيگە بېرىپ بۇ ئۇلۇغلارنىڭ تېگىگە سېلىپ بېرىشكە گىلەم ئەكېلىڭ.

سوپى ماقۇل دەپ گىلەمگە مېڭىپتۇ. ئاندىن باغۋەن موللا بىلەن غوجىزادىگە مۇنداق دەپتۇ:

— سىلەر موللا ۋە غوجام دەپ ياخشى نامغا ئىگە بولغان زاتلار. موللام، بىز سىلەرنىڭ پەتىۋالىرىڭلار بىلەن نان يەيمىز ۋە سىلەرنىڭ ئىلىملىرىڭلارنىڭ قانىتى بىلەن ئۇچىمىز. مۇنۇ غوجام بولسا، كەلگۈسى سۇلتانىمىزدۇر ۋە پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئەۋلادىدىن بولغان زاتتۇر. ئۆيگە گىلەمگە كەتكەن سوپى بولسا، پەسكەش ۋە قورساق تويغۇزۇشتىن باشقىنى بىلمەيدىغان چۈپرەندىدۇر. ئۇنىڭ ھەربىرلىرىدەك ئۇلۇغ زاتلار

بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇشقا لاياقىتى يوقتۇر. سوپى گىلەمنى ئېلىپ كەلسە، ئۇنى ھەمراھ قىلماي تاماشا قىلىشقايلا. باغ دېگەن ھەربىرلىرىنىڭ شەرىپىگە قارىغاندا ھېچ نەرسە ئەمەس، بەلكى مېنىڭ مۈلكۈم ھەربىرلىرىنىڭ مۈلكىدۇر.

باغۋەن سوپىنىڭ ئارقىسىدىن مېڭىپ، ئۇنىڭغا يېتىشىۋېلىپ:

— ئەي پەسكەش سوپى، كىشىنىڭ بېغىغا رۇخسەتسىز كىرگەنلىك سوپىلىق بولامدۇ؟ ! جۇنەيدىل باغدادى ۋە باشقا پىرلىرىڭ مۇشۇنداق تەلىم بەرگەنمىدى؟ ! — دەپ سوپىنى قاتتىق ئۇرۇشقا باشلاپتۇ ۋە ئۇنىڭ بېشىنى زەخىملەندۈرۈپ چالا ئۆلۈك قىلىپ قويۇپتۇ. سوپى كۆڭلىدە: «ئەي موللام ۋە غوجام، سىلەر ھەم مەندەك بولۇشنى كۈتۈپ تۇرۇڭلار. مەن تاياق يېدىم، لېكىن مەن ماۋۇ مەككار باغۋەندىن ياخشىراق ئىدىم. كىشىنىڭ ئالدىمىغا چۈشكەن ھەرقانداق ئەخمەق كىشى مۇنداق شەربەتنى ئىچمەي قالمايدۇ. ماڭا ھەرقانداق ئىش بولغان بولسا، سىلەرگە ھەم بولغۇسىدۇر. بۇ جاھان گويا بىر تاغدۇر، تاغقا نېمىدەپ ۋارقىرىساڭ، ئەكس سادا دەرھال قايتىپ كېلىدۇ، يەنى ياخشىلىق ۋە يامانلىقلىرىڭ ھەممىسى ساڭا قايتىپ كېلىدۇ... » دېگەنلەرنى ئويلاپتۇ.

باغۋەن سوپىنى چالا ئۆلۈك قىلىپ قويغاندىن كېيىن، غوجامنىڭ قېشىغا كېلىپ:

— ئەي غوجام، سىلىگە ئاتاپ ئالىي تاماق تەييارلاپ قويغانىدىم. ئۆيۈمگە بارسىلا، قىماز ئىسىملىك بىر ئايال بار، كاۋاپ بىلەن ناننى ئېلىپ بېرىدۇ، باغقا ئېلىپ كەلسىلە، — دەپتۇ. باغۋەن غوجامنى يولغا سېلىپ بولۇپ، موللامغا:

— ئەي موللام، سىزنىڭ ئالىملىقىڭىز روشەن — ئاشكارىدۇر، غوجا بولسا: «مەن ئۇلۇغ» دەپ دەۋا قىلىدۇ، ئەمما ئۇ

ھەرگىزمۇ سىز بىلەن تەڭ بولالمايدۇ. ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولۇش سىزگە نۇقسان كەلتۈرۈپ قويىدىكەن، — دەپتۇ. باغ-ۋەن موللامنى ئالداپ قويۇپ، غوجامنىڭ ئارقىسىدىن يېتىپ بېرىپ مۇنداق دەپتۇ:

— ئەي ئېشەك، مېنىڭ بېغىمغا سېنى كىم چىللىدى؟ ! ئوغرىلىق ساڭا پەيغەمبەردىن مىراس قالغانمۇ؟ !

باغۋەن غوجىنى قاتتىق ئۇرۇپ، ئۇنىمۇ چالا ئۆلۈك قىپ-تۇ. غوجام دىلىدا موللامنى ياد ئېتىپ كۆزىگە ياش ئېلىپ شۇنداق دەپتۇ: «ئەي موللا، سەن يالغۇز قالدىڭ، سەنمۇ دۈم-باق كەبى تاياقتا تەييار بولغىن. مەن گەرچە ساڭا ھەمراھلىق-قا لايىق بولمىسامۇ، لېكىن زالىم باغۋەندىن ياخشىراق ئىدىم. ئەي موللا، سەن مېنى باغۋەننىڭ ئالدىغا سېلىپ قويدۇڭ، بۇ قىلغىنىڭ ئەخمەقلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەس. ماڭا بولغان ئازار، تاياق ھەم ساڭا بولغۇسىدۇر».

باغۋەن غوجىنى چالا ئۆلۈك قىلىپ بولۇپ، موللامنىڭ قېشىغا كەپتۇ.

— ئەي موللا، سەن ھەقىقىي موللا ئەمەس، بەلكى ھەممە ئىلىمسىزلەرنىڭمۇ سېنىڭدىن نومۇسى كېلىدۇ. سەن پەيتىۋا-يىڭدا ئوغرىنىڭ قولىنى كېسىش كېرەك، دەيسەن، لېكىن مې-نىڭ بېغىمغا رۇخسەت بارمۇ، يوق، دېمەي كىرىسەن. رۇخسەت-سىز ھالدا كىشىنىڭ بېغىغا كىرىش توغرا دەپ ئىمام ئەزەم ئەبۇ ھەنىپە ۋە يا ئىمام شاپى پەتىۋا بەرگەنمۇ ياكى ئىسلام كىتابىدا ئىگىسىدىن سورىماي كىشىنىڭ ھەققىنى يېيىش توغرا دېگەن سۆز بارمۇ؟ ! — دەپ موللىنى قاتتىق جازالاپتۇ. موللا كۆڭلىدە: « بۇ جازا ماڭا ھەقتۇر، ھەر كىشىكىم مەندەك ئالدام خالتىغا چۈشۈپ دوستلىرىدىن ئايرىلىپ يالغۇز قالسا، شۇنداق جازاغا لايىق بولۇر. ماڭا باغۋەننىڭ جازاسى تېخى ئاز-

[General Information]
书名=维吾尔民间故事 19　维吾尔文
SS号=40250798